Könyvtár- és információtudomány

Általános kérdések

69/2021

BURNETT, Simon – LLOYD, Annemaree: Hidden and forbidden : conceptualising Dark Knowledge. – Bibliogr. **In:** Journal of documentation. – 76. (2020) 6., p. 1341–1358.

Rejtett és tiltott: a „sötét tudás" fogalmi meghatározása

Hozzáférhetőség; Információ; Információs társadalom; Információszervezés

A „sötét tudás" olyan ismeret, információ, amelyet el lehet rejteni (a hatalom elől, vagy a hatalmat lehetővé téve) azáltal, hogy letétmenyesei eltitkolják céljait vagy értékeit; vagy be lehet tiltani, mivel megszerzése, birtoklása és alkalmazása erkölcstelen, etikátlan vagy illegális lehet. Létezésének bizonyítékai ősidők óta jelen vannak.

A tudást általában jónak tekintjük, amivel figyelmen kívül hagyjuk megszerzésének vagy alkalmazásának erkölcsi vonatkozásait. Annak ellenére, hogy korunkat az adatok, információk és tudás határozzák meg, a „sötét tudás" fogalma nagyrészt elkerülte a figyelmet, ami különösen igaz a könyvtártudományra (a tudásmenedzsment példának okáért főként a szervezeti tudás kezelését megkönnyítő eszközökre, folyamatokra és technikákra összpontosít). Ismeretelméleti szempontból a „sötét tudást" alternatív tudásnak vagy a megismerés olyan, alternatív módjának tekinthetjük, amely magában foglalja az erkölcsi és etikai kérdéseket is, így vizsgálata társadalomelméleti nézőpontot kíván. A „sötét" szó utalhat a tudás rejtettségére és elfedésére, de potenciálisan erkölcstelen dimenzióira is. Kiegészítője a társadalmi diskurzus által elfogadott „világos tudás" – ahogy a társadalmi és etikai keretek változnak, úgy változhat meg a tudás megítélése is.

A „sötét tudással" kapcsolatos vizsgálódás nemcsak a tudás természetére vonatkozhat, hanem arra is, hogy hogyan lehet az ismereteket elsajátíta-

ni és végül alkalmazni. Erre példa, ha valaki tudja, hogy miként lehet illegálisan kábítószert vagy lőfegyvert vásárolni az internet sötét oldalát képviselő *dark web*en.

A tudás kétféleképpen lehet „sötét". Egyrészt abban az értelemben, hogy valamiképpen tiltott, és hogy birtoklása utalhat polgári engedetlenségre vagy ellenállásra. Ebben az esetben a tudást szándékosan sötétben tarthatják, hogy meggátolják, hogy a hatóságok vagy a közvélemény feltárhassa. Másrészt a „sötét tudást" azért tarthatják rejtve, mert erkölcsi, etikai vagy jogi okokból kétértelmű. A „rejtett" és a „tiltott" kifejezések használatával ezt a dualisztikus jelleget hangsúlyozhatjuk, aláhúzva a hatalom és a tudás között fennálló kapcsolatot.

A „sötét tudásra" a társadalom úgy is tekinthet, mint a társadalmi normáktól eltérő tudásra, amely erkölcsi vagy fizikai értelemben veszélyt jelenthet a mindennapi élet feltételeire. Tiltott jellegénél fogva a legtöbben nem osztják meg; a „sötét tudáshoz" való hozzáférést a tudás birtokosával (birtokosaival) való személyes interakciók vagy egy adott csoporthoz való tartozás, esetenként engedélyek, szoftverek vagy titkosítás korlátozhatják. Míg maga a tudás lehet etikailag semleges, alkalmazása lehet megkérdőjelezhető vagy akár illegális is: például ha valaki tudja, hogyan kell betörni egy ingatlanba, az önmagában nem probléma, amíg ezt a tudást nem ülteti a gyakorlatba.

A „sötét tudáshoz" való hozzáférés költségei elkerülhetetlenül kapcsolódnak elérhetőségéhez, kizárólagosságához és jogszerűségéhez. Ennek fényében a „sötét tudás" megszerzése költséges lehet (társadalmilag, erkölcsileg vagy anyagi szempontból). Erre példa az embercsempészek szolgáltatásának igénybevétele a tiltott határátlépéshez.

A „sötét tudás" túlnyomórészt tacit (hallgatólagos) tudásként határozható meg (kivéve a tiltott szövegeket), ezért nehéz azonosítani, amit fokoz mulandó természete is.

(Koltay Tibor)

Lásd még 70, 117

Terminológia

70/2021

MAYERNIK, Matthew S.: Metadata. – Bibliogr. **In:** Knowledge organization. – 47. (2020) 8., p. 696–713.

Metaadatok

Feldolgozó munka; Gépi dokumentumleírás; Információ; Könyvtártudomány; Szabvány; Terminológia

A metaadatolás számos tudományterületen kiemelt fontosságúvá vált az utóbbi évtizedben. Hasznát veszi a metaadatoknak emellett a közösségi média, valamint a különféle zene- és videoszolgáltató platformok, az összegyűjtött adattömeg pedig igen komoly politikai-jogi viták tárgya is lehet. Maga a fogalom 1982-ben jelent meg először a szakirodalomban, de számottevő felfutása az 1990-es évek közepétől következett be, ami részben a *Dublin Core* (DC) metaadat-formátum kidolgozásának és elterjedésének köszönhető. A DC-re kezdetben úgy tekintettek, mint az információfeldolgozás és -visszakeresés elvetélt „harmadik útjára" a bibliográfiai forrásleírás és a teljes szövegre alapuló megoldások között, a metaadatolást pedig alacsonyabb rendű, amatőrök által végzett tevékenységnek tartották, amely messze elmarad a közgyűjteményi igényességtől. A trend azonban, mely a DC fejlesztését motiválta, továbbra is folytatódott: egyre több információs rendszer költözött online környezetbe, és kialakultak az internetalapú kommunikációs technológiák, amelyek igazolták a metaadatok fontosságát és szabványosításuk jelentőségét.

A metaadat fogalmának zavarba ejtően sok definícióját adja a szakirodalom, s bár felfedezhetők bennük közös elemek, gyakran még a normatív dokumentumok, például az ISO-szabványok sem élnek egységes meghatározással. Ugyanez mondható el a metaadatok lehetséges tipológiáiról: a különféle szerzők rendkívül heterogén kategóriarendszereket állítottak fel; az adminisztratív, leíró, megőrzési és technikai metaadatok mellett például a hozzáférést, azonosítást, értelmezést segítő, továbbá a kapcsolatokat, jogokat, szerkezeti információkat leíró metaadatokat is meghatároztak. Mindegyikre jellemző azonban, hogy mesterségesen, előre megszabott céllal vagy valamilyen probléma megoldására jönnek létre, és minden esetben szubjektívek.

Szigorúan véve a metaadatok, mint „adatok az adatokról", az adatok részhalmazát képezik. Az ilyen megfogalmazás azonban problémát vet fel akkor, amikor arról gondolkodunk, mikor nevezünk egy bizonyos entitást adatnak, s mikor metaadatnak. Az adat egyik fontos funkciója ugyanis a tudományos kijelentések bizonyítása – a bibliometria területén ellenben például az állításokat a bibliográfiai for-

rások összegyűjtött, rendezett metaadatai alapján teszik a szakemberek. A két fogalom szétválasztása tehát egyáltalán nem magától értetődő: gyakran az szolgál a döntés szempontjául, hogy egy adott tudományos kijelentés kontextusában mi a lényeges, és mi a háttérinformáció. Hasonlóan nehézségekkel terhelt a metaadat és a dokumentum fogalmának elkülönítése is – az értelmezések szerint az adatok (s így a metaadatok is) beleértendők a dokumentumok körébe.

A metaadatok egyik kiemelt jellemzője a strukturáltság: a szerkesztett metaadatközlések az egyes adathalmazok közötti átjárhatóság zálogai. Ám tekintettel kell lennünk arra, hogy még az alapjában véve strukturáltnak tekintett metaadatsémák, illetve metaadatszabványok is leírhatnak strukturálatlan adatelemeket, olyanokat, amelyekre például semmilyen formátumkövetelmény nem vonatkozik, illetve amelyek értékei nem kontrollált szótárakból származnak.

Nagyon sok metaadat szakemberek munkája által keletkezik, tradicionálisan ilyenek a közgyűjteményekben létrejövő, az egyes gyűjteményi tételek visszakeresését segítő forrásleírások, amelyek metaadatolási – szűkebben: katalogizálási – szabályzatok (mint az RDA), illetve elvi útmutatások (pl. ICP) rendelkezései alapján készülnek; ezek a dokumentumok adják a könyvtári, múzeumi, levéltári feldolgozó munka gerincét, ezek alapján áll elő a metaadat mint termék. Metaadatok azonban automatikus folyamatok révén is igen nagy mennyiségben jönnek létre, kivonatolás (*extraction*) vagy aratás (*harvesting*) útján. E technológiák (így például a komoly etikai kérdéseket is feszegető arcfelismerés) már nem csupán szöveges, de vizuális vagy auditív források felhasználásával is képesek metaadatokat előállítani. Szintén metaadatolásnak kell tekintenünk olyan hétköznapi tevékenységeket, mint például a közösségi médiafelületeken végzett hashtagelés, vagy a különféle közösségi címkefelhők, folkszonómiák megalkotása. A metaadatolási folyamat gyakran több tudományterület együttműködését igényli.

A metaadatok fejlődése napjainkban sem állt meg. A közösségi média világa egy új trend megjelenését eredményezte: ezt *Ronald E. Day a posteriori* metaadat-előállításnak nevezi, s szembeállítja a katalogizálásban, osztályozásban megszokott *a priori* módszerrel, amely a feldolgozott források sajátosságaira koncentrál, és az információk/adatok életciklusának kezdetére tehető. Az *a posteriori* metaadatok ehelyett nem az egyes entitások – például a közösségi felületekre regisztrált személyek – adataira, hanem azok tevékenységeire, preferenciáira vonatkoznak. Végezetül a metaadatokon múlhat bizonyos információk hitelessége – ennek jelentősége a könnyedén manipulálható tartalmak egyre növekvő száma miatt rohamosan nő.

(Hubay Miklós)

Lásd még 98

Történet

71/2021

MAZURICKIJ, Aleksandr Mihajlovič: Učastie bibliotek v rešenii narodno-hozâjstvennyh zadač v gody Velikoj Otečestvennoj vojny **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2020) 5., p. 121–132.

Res. angol nyelven

A könyvtárak részvétele a népgazdasági feladatok ellátásában a Nagy Honvédő Háború éveiben

Feladatkör; Felnőttoktatás; Könyvtártörténet -nemzeti; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása; Termelés információellátása; Társadalmi követelmények

A Nagy Honvédő Háborút megelőző években a könyvtárak sok tapasztalatot szereztek a népgazdasági feladatok megoldásának segítésében. Részt vállaltak az országban végbemenő átalakulási folyamatban, az írástudatlanság felszámolásától kezdve az iparosítás támogatásáig. A könyvtári munka egyik fő iránya a műszaki ismeretek terjesztése volt, a vállalatokkal teremtett szoros kapcsolatok segítették az ismeretek elsajátíttatását. Az ún. könyvtári aktívákban mérnökök, technikusok, szakemberek vettek részt, a könyvtárak támogatták az újítókat. A háborús években ezt a munkát kellett újraszervezni.

Az ország katonai potenciáljának növeléséhez új termelőerőkre volt szükség, mivel a Vörös Hadseregbe történő behívások nyomán jelentősen csökkent a munkások és az alkalmazottak létszáma. Az új munkaerőt azok a nők jelentették, akik korábban nem dolgoztak a népgazdaságban: 1940-ben a munkaképes lakosság 34%-a háztartásbeli volt, a háború kitörésekor mintegy 5 millió fő. Elsőként a Moszkvai Autógyár nődolgozói mozgósítottak nyílt levelekkel a gyári munkára, a könyvtárak pedig rendezvényeiken a hátország és a front kapcsolatát bemutatva toboroztak. Országos

szinten 1941 októberében a munkaerő 45%-át már nők tették ki. A termelésbe be kellett vonni a fiatalokat és a tizenéveseket is; 1944-re a hadiüzemekben dolgozó 18 év alattiak száma 2,5 millió fő volt.
A könyvtárak segítették az új szakmák megtanulását, a könyv segítőtárs lett a továbbképzésben, az új termelési folyamatok megismerésében. Külön figyelmet kellett fordítani az üzemi iskolákban tanulókra. Példa lehet a moszkvai Puskin Könyvtár, ahol kiállításokat, irodalmi bemutatókat szerveztek, mivel sok szakiskolában nem volt elegendő szakirodalom. Különleges helyzetet teremtett, hogy a munkába állt diákok megszakították iskolai tanulmányaikat; a Népbiztosok Tanácsa 1943-ban határozatban kötelezte a szövetségi és autonóm köztársasági könyvtárakat, a területi tanácsokat a munka melletti általános iskolai oktatás megszervezésére az 5–10. osztályosok számára. Az esti iskolák indítása új feladatot jelentett a könyvtáraknak; sok helyen szerveztek vitaesteket a tananyaghoz kapcsolódó művekről.
A könyvtáraknak folyamatosan oda kellett figyelniük a munkásszállókra is. Számos mozgókönyvtár létesült, amelyek tevékenységéhez hozzátartozott a tananyaggal történő ellátás és a tanulásra ösztönzés is. A népgazdaság hadiállapotra történő átállításában példa nélküli volt az ipari vállalatok evakuálása a frontokhoz közeli körzetekből. Lényeges akadályt jelentett a termelés újraindításában, hogy sok, a keleti köztársaságokba költöztetett vállalat nem tudta könyvtárát magával vinni; a műszaki szakirodalom különösen értékes volt a hadiipari termékekre való átálláshoz. Új telephelyeiken a vállalatok nem ismerték az energetikai és nyersanyagforrásokat, a szállítási lehetőségeket. Azok a helyi könyvtárak tudtak segíteni, amelyekben a háború előtt helytörténeti bibliográfiák is készültek; tájékoztató rendszerükre támaszkodva rövid időn belül tudtak információt szolgáltatni a műszaki szakembereknek és a vezetőknek, például a természeti kincseket feltáró katalógussal. A Kirgiz és a Kazah Köztársaságban a könyvtárak az evakuált tudósokat, akadémikusokat segítették kutatómunkájukban. Jelentős volt a tudományos munka támogatása a Tadzsik és az Üzbég Köztársaság könyvtáraiban is. Fontos szerep jutott a könyvtáraknak a felszabadított területeken; az újrainduló gyárak, üzemek igényelték a könyvtárak konkrét segítségét. Bár sok helyen megsemmisültek a katalógusok, tájékoztató apparátusok, az információellátás érdekében a könyvtárosok minden tőlük telhetőt megtettek.

(Viszocsekné Péteri Éva)

72/2021

VALENTA, Rainer – HUBER-FRISCHEIS, Thomas – PETSCHAR, Hans: Imperiales Erbe und Nationale Identität : das Werden der Nationalbibliothek der Republik Österreich : ein Forschungsvorhaben. – Bibliogr. **In:** Bibliothek. – 44. (2020) 3., p. 537–545.

Res. angol nyelven

Császári örökség és nemzeti identitás: az Osztrák Köztársaság Nemzeti Könyvtárának létrejötte – kutatási tervezet

Könyvtárpolitika; Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtártudományi kutatás; Kulturális örökség; Nemzeti könyvtár

A Habsburg Monarchia összeomlása és az Osztrák Köztársaság megalapítása fordulópontot jelentett az udvar által kezelt uralkodói dinasztiai gyűjtemények számára is. Bár kezdetben ennek a kulturális örökségnek a tulajdonjoga még nem volt világos, ez az 1919. április 3-i törvény (*Habsburgergesetz*) nyomán a fiatal köztársaság tulajdonába került: a korábbi udvari gyűjtemények így az államé lettek. A tulajdonváltással azonban az intézmény átszervezésének és funkcionális átrendeződésének komplex folyamata is együtt járt, melyet ideológiai viták kísértek.
A tanulmány szerzői először a köztársaság idején a Habsburg–Lotaringiai-ház kulturális örökségéért és annak megvédéséért folytatott küzdelmet mutatják be. A Párizs környéki békekötésig az Osztrák Köztársaság csak kezelőként működött: csupán 1919. szeptember 10-én vált bizonyossá, hogy az Ausztria területén levő Habsburg javak az országban maradnak. (A felmerülő külső igények megalapozatlannak bizonyultak.) A nemzeti könyvtárat újjá kellett szervezni, az állami gyűjteményeket pedig összevonták (az udvari könyvtárat és a hitbizományi könyvtárat, illetve az udvari könyvtár grafikai gyűjteményét és az *Albertina*t).
1920-ra az egykori császári és királyi könyvtárból az Osztrák Köztársaság Nemzeti Könyvtára (a továbbiakban: OKNK) lett. Jelen kutatási projekt egyik célkitűzése annak tisztázása, milyen funkciója és státusza volt az OKNK-nak az új államban. (Az állami kulturális intézmények közül az OKNK volt az egyetlen, amelynek nevében a „nemzeti” jelző szerepelt; tudni kell, hogy akkoriban Ausztriát nem tekintették önálló nemzetnek, s valamennyi politikai párt elkerülhetetlennek tartotta, hogy előbb-utóbb a Német Birodalomhoz fogják csatolni.)
A megváltozott jogi keretek, a kulturális örökség további sorsáról folyó nyilvános vita, a nemzeti könyvtár új feladata és funkciója komolyan befolyásolta az

OKNK intézményi és szervezeti fejlődését. A köztársaság első éveinek válsága, majd a nagy gazdasági világválság miatt a könyvtár rendkívül szűkös forrásokból gazdálkodott, s cserealap képzése céljából az intézményi összevonások után számos így „keletkezett" duplumot értékesíteni kényszerült – a Jóvátételi Bizottság zálogjoga és ellenőrzése mellett –, amihez antikváriumok és aukciósházak segítségét is igénybe vették. Kutatásra érdemes tényező továbbá a könyvtári személyzet alakulása 1918 és 1938 között a monarchiából a köztársaságba való átmenet, az 1922 és 1932 közötti tisztviselő-leépítési törvény és az *Anschluss* tükrében. Lényeges a főigazgató, *Josef Bick* (1880–1952) ellentmondásos szerepének alapos elemzése, amihez forrást jelent 1907 és 1938 között vezetett naplója. (Bick fontos pozíciókat töltött be és jó politikai kapcsolatokat ápolt az 1934–1938 közötti egypártrendszer idején, emellett tagja volt a *Cartellverband* katolikus testvériségének, de a szabadkőművességnek és a szélsőjobboldali *Deutsche Gemeinschaft* nevű titkos társaságnak is.)

A könyvtári terek fejlődését, a gyarapítást és az állományfeltárást elsősorban a használat szemszögéből kell vizsgálni; ez kulcsfontosságú mind a könyvtár identitása, mind a róla alkotott közvélemény története szempontjából. A kiállítások szintén a kulturális politika eszközei voltak: míg a köztársaság kezdeti éveiben az OKNK-ra a szociáldemokrata eszmeiség „népművelő" szándéka volt a jellemző, az 1930-as években előtérbe került a kiállításokon a Monarchia öröksége (1930-ban nagyszabású kiállítást rendeztek *Ferenc József* születésének 100. évfordulójára).

A tanulmány végül a kulturális örökség és a nemzeti identitás kérdésével foglalkozik. Az 1720-as években elkészült új épülettel (*Josefsplatz*) és megnyitásával (1734) lett az udvari könyvtár nyilvános, amit a homlokzaton olvasható felirat is említ – ez nyomós érv volt 1919-ben, az államosításkor. A kutatás azt is vizsgálja, miként vált a könyvtár a Monarchia központi tudományos könyvtárává a nyilvános használat fokozatos kiterjesztése és a kapcsolódó adminisztratív átalakítás révén. A tény, hogy az *Osztrák Császárság Nemzeti Könyvtára* név már 1806-ban megjelent a forrásokban, azt bizonyítja, hogy a nyilvános könyvtári szerepet már régen felismerték. Az udvari könyvtárról folytatott XIX. századi diskurzus a digitalizált sajtónak köszönhetően most mélyebben elemezhető. A cél annak feltárása, mit vártak az udvari könyvtártól, mit kritizáltak benne, de az is, milyen használói csoportokat akartak szolgálni, és milyen nemzetközi példákat követtek. Cezúrát jelent az osztrák–magyar kiegyezés (1867), amikor az udvari könyvtárnak át kellett fogalmaznia gyűjtőköri politikáját és használói körét. A Széchényi Könyvtár vette át a Magyar Királyságban keletkezett dokumentumok és kötelespéldányok gyűjtését, míg az udvari könyvtár ezt a birodalom osztrák felén végezte el (így lett pl. a szláv irodalom gyűjtőhelye). Mindkét könyvtár létrehozta saját cserehálózatát a területén lévő könyvtárakkal, és a birodalom kulturális örökségének illetékes őrzőhelyévé vált.

Az utóbbi kutatási témával függ össze a központi birodalmi vagy állami könyvtár fogalma, mely az 1880-as évek közepétől a II. világháború végéig többször napirendre került mind a hatóság képviselőinek, mind a közvéleménynek a részéről. Az volt az elképzelés, hogy vonják össze az OKNK-t a Bécsi Egyetemi Könyvtárral és más intézményekkel, s hozzanak létre egy központi épületet, amely megfelel a nemzeti könyvtár jellegének és céljának. E koncepció fejlődését is vizsgálni kellene, ahogy azokat az okokat is, amelyek megakadályozták a megvalósítását.

A projekt végül azt kívánja feltárni, hogy az OKNK hogyan bánt a Habsburg Monarchia örökségével a második köztársaságban (1945 után), továbbá hozzájárult-e a kulturális örökség intézményeként az osztrák identitás kialakulásához, illetve a szemléletváltáshoz az első köztársasághoz képest.

(Murányi Lajos)

Lásd még 81, 111

Kutatás

73/2021

HOFFRATH, Christiane: Provenienzforschung und Provenienzerschließung in Bibliotheken : ein Rück- und Ausblick. – Bibliogr. **In:** Bibliotheksdienst. – 54. (2020) 10-11., p. 820–832.

Res. angol nyelven

Eredetkutatás és ennek rögzítése a könyvtári katalogizálás során: múlt és jövő

Besorolási adatok egységesítése; Feldolgozó munka; Irányelvek -könyvtári; Könyvtártudományi kutatás; Központi szolgáltatások; Possessor; Proveniencia

Az eredetkutatásról (provenienciakutatásról) nemcsak könyvek, ősnyomtatványok, folyóiratok, térképek, kéziratok stb., hanem műtárgyak esetében is beszélhetünk; amellett, hogy általa egy-egy intéz-

mény története gazdagodik, a kutatás új területeket is megnyit a művészet-, a kultúra-, a tudomány-, a jog- és a helytörténet számára, fényt derít a tulajdonos személyére, korára, körülményeire, továbbá a tudásátadás útjaira is. (A nácik által elrabolt kincsek esetén az eredeti tulajdonos felkutatása a jóvátételt is szolgálja.) A tanulmány azt vizsgálja, hogyan zajlik ma a német könyvtárakban az eredetkutatás.

Németországban nem lehet pontosan meghatározni a célzott, szabványosított eredetkutatás kezdeteit, csak azt, hogy a téma főként a régi gyűjtemények esetében tett szert egyre nagyobb jelentőségre az 1990-es években; a náci időkben elkobzott könyvek (és műtárgyak) vizsgálatát és visszaszolgáltatását lefektető 1998-as *Washingtoni Nyilatkozat*hoz a német kormány, a tartományok és a szakmai szervezetek is csatlakoztak, ezután indult meg komolyabban a kutatás. Az első segédlet ehhez a *Weimari ajánlások* (2003) volt, melyet a GBV (*Gemeinsamen Bibliotheksverbund*) régi nyomtatványok munkacsoportja publikált. Tezauruszuk (T-PRO) adta meg a keretet az egységes feltáráshoz. Magdeburgban megalakult az *Arbeitsstelle für Provenienzforschung* országos koordinációs feladattal – 2015-től *Deutsches Zentrum Kulturgutverluste* (DZK) [Kulturális Veszteségek Német Központja] néven folytatják a munkát. A katalogizálási gyakorlat részkérdéseire a *Leitfaden für die Ermittlung von NS-verfolgungsbedingt entzogenem Kulturgut in Bibliotheken* [*Irányelvek a náci üldöztetés miatt lefoglalt kulturális javak azonosításához a könyvtárakban*] című útmutató (2005) adott választ. (Az első kézikönyvet a DZK adta ki 2019-ben *Leitfaden Provenienzforschung* [*Eredetkutatási irányelvek*] címmel.) Idővel nőtt a pénzügyi támogatás, és létrejött a *Proveana* adatbázis, amely tartalmazza az addigi projektek eredményeit (https://www.proveana.de/en/start). Az előrelépés ellenére nem teljesült a szabványosítás és az adatok homogenitása iránti igény, ezért 2017-ben a *dvb* (*Deutscher Bibliotheksverband*) eredetkutatási munkacsoportot hozott létre a felmerülő kérdések megoldására.

A szerző ismerteti saját intézménye, a Kölni Egyetemi és Városi Könyvtár (USB Köln) tevékenységét is. Az USB Köln gyakorlatában az eredetvizsgálat és az információk rögzítése a régi állomány és a gyűjtemény katalogizálásának, digitalizálásának szerves részét képezi. Az 1920-ban alapított könyvtáré Észak-Rajna–Vesztfália legnagyobb régi könyvanyaga, mivel egyházi, iskolai és magánkönyvtárak összeolvasztásával jött létre. Több közlemény született már gyűjteményéről, ám az állomány módszeres eredetvizsgálata hiányzott. Ennek alapfeltétele, hogy a katalogizálás az eredet-adatokra is kiterjedjen, aminek érdekében képezni kell a katalogizálókat, és tudomásul kell venni, hogy több időbe telik a feltárás. Az is nyilvánvaló, hogy ezt a feladatot csak projektszerűen lehet elvégezni, azaz bizonyos állományrészek alapos kutatására kell összpontosítani. (Digitalizálás előtt felülvizsgálják a katalógusadatokat, és ekkor kerül sor az adatok kiegészítésére, az eredet-adatok rögzítésére, amihez kidolgozták az ún. *Kölni rendszer*t – bonni és münsteri könyvtárakkal közösen.) A feltárás melléktermékeként jött létre a *Kölner Provenienzportal*, mely a possessor-adatokat és a bejegyzések, bélyegzők digitalizált képeit tartalmazza (https://provenienzen.ub.uni-koeln.de/).

Az eredetkutatás az elmúlt húsz évben folyamatosan fejlődött, és sok támogatásban részesült. Immár eljutottak oda, hogy az alkalmazott eredetkutatás sokszínű és változatos lett. A következő években az adatokat hálózatba kell kapcsolni, hogy újrafelhasználhatók legyenek. Ebben az összefüggésben örvendetes az SWB (*Südwestdeutscher Bibliotheksverbund*) hálózat könyvtárainak döntése, hogy a jövőben a GBV adatmodelljét használják. Fontos lépés a *dbv* eredetkutatási bizottságának a projektje is, amely egy *discovery* rendszer kialakítását célozza az eredet-adatok központi kereséséhez. (A fejlesztéssel a göttingeni központot bízták meg.) A projekt szoros együttműködésben valósul meg a DZK-val. Mérföldkő lesz majd, ha a GND (*Gemeinsame Normdatei*, szabványos névforma-adatbázis) kibővítése megtörténik: így eredet-adatokat már nemcsak a tudományos könyvtárak, hanem más kulturális intézmények is szolgáltathatnak.

(Murányi Lajos)

Lásd még 70, 72

Tudománymetria, bibliometria

Lásd 113

Információszervezés (information management)

Lásd 69

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

74/2021

GIL'DEBRANT, Galina Valentinovna: Budušee bibliotek : informaciâ ili kommunikaciâ **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2020) 4., p. 37–58.

Res. angol nyelven

A könyvtárak jövője: információ vagy kommunikáció

Feladatkör; Felmérés; Használó; Igény; Könyvtárhasználat; Prognózis; Szolgáltatások használata; Társadalmi követelmények

Oroszországban a társadalom humanitárius válságban van, amit a 2014. évi, az állami kultúrpolitikával foglakozó elnöki rendelet is elismer. (Ezzel összefüggésben 2019-ben indult a *Kultúra: 2019–2024. Új generációs modellkönyvtárak létrehozása* elnevezésű nemzeti projekt.) A válság jeleit a könyvtári statisztikák is tükrözik: a XXI. század elejétől csökken a könyvtárhasználók, a könyvtárlátogatások, a kiadott könyvek száma. *A. V. Sokolov* professzor munkáiban felsorolja a rendszerszintű válság megjelenési formáit Oroszországban:

– a könyvolvasás diszfunkciója: mivel a könyvpiac a „könnyű" olvasmányok felé orientálódik, az olvasó a bonyolultabb szövegeket nem tudja értelmezni;
– az emberi (agyi kapacitási) normákat meghaladó információáradat mennyiségi növekedése;
– a könyvtári hálózat lassú, de következetes leépülése, ami főleg a kisebb településeken okoz problémát;
– a könyvtári hivatás népszerűtlenné válása.

A könyvtári szféra válságának egyik oka a könyvtári közösség passzivitása és konformizmusa. A másik ok, hogy nem világos a szerepek megosztása a könyvtárak irányításában. A könyvtárak mint közösségi intézmények feladatait a társadalmat képviselő „alapító–könyvtáros–olvasó" hármasnak kell meghatároznia. Az információhoz való szabad hozzáférés jogát az Oroszországi Föderáció alkotmánya rögzíti, amely jog a könyvtári rendszeren keresztül érvényesülhet. A könyvtári törvény szerint az alapítónak nincs joga beavatkozni a könyvtár tevékenységébe, viszont az állampolgárok létrehozhatnak társadalmi szervezeteket, kuratóriumokat, amelyek befolyásolhatják a könyvtárak fejlesztését és tevékenységét.

A közvéleményt szociológiai kutatásokkal, a könyvtárak beszámolóinak, valamint a szolgáltatásnyújtás minőségének és feltételeinek független értékelésével lehet tanulmányozni. Egy több orosz nagyvárosra kiterjedő, 2017 júniusától szeptemberig tartó időszakban zajló kutatás félig strukturált mélyinterjúkkal folyt hagyományos módon, Skype-on, e-mailben és online platformon. A megkérdezetteket (11 férfi és 12 nő; 16 fő a 35–54 éves korosztályból, 7 fő 55 évnél idősebb) 3 csoportba osztották: könyvtárosok (15 fő), a könyvtárosképző intézményekben oktatók (4 fő), valamint ún. olvasók (kiadók, a könyvtári szolgáltatások megrendelői, könyvtártudománnyal foglalkozók: 4 fő). A kérdések a következők voltak:

1. Mi az oka az oroszországi könyvtári szféra válságának?
2. Mit jelent a gyakori *„Megőrizzük a könyvtárat"* jelszó?
3. Melyek lehetnek a közkönyvtárakban a lakosság bevonzásának új irányai a hagyományos feladatok mellett?
4. Milyen jövő vár a könyvtárakra?
5. Mit kell tenni, hogy az olvasók visszatérjenek a könyvtárba?
6. Mi a könyvtár szerepe a jövőben?
7. Tegyen fel egy kérdést egy potenciális olvasónak!
8. Írja le a kívánságait vagy ajánlásait a miniszternek, az igazgatónak, a könyvtárosnak, a használónak!

A kutatás tanúsága szerint a szakértők elismerik a válságot, okait objektív, világméretű jelenségnek tartják; Oroszországot tekintve az okokat a központi hatalom nem elegendő figyelmében, a megfelelő állami szakpolitika hiányában, a könyvtárak szerepének meg nem értésében, az elmélet és a gyakorlat elszakadásában látják. Rámutatnak mind a könyvtárosok, mind a vezetők konzervativizmusára, a fejlődés nem akarására. A kiutat a válaszadók szerint a törvényhozás reformja és a megfelelő finanszírozás jelenti.

A cikk a továbbiakban az Arhangelszkben 2017-ben és 2018-ban végzett két kutatás eredményeit ismerteti. Következtetései: a könyvtárakra szükség van, fontos a jó minőségű és korszerű állomány. A könyvtárak

új funkciója a szakértők szerint az információ, míg a közvélemény szerint a kommunikáció.
E. Û. Geniev szerint az olvasó nemcsak kikölcsönözni akar egy könyvet, hanem meg akarja érteni annak tartalmát is. A könyvtárak az emberi (személyes, nem internetes) kommunikáció helyszínévé válnak, amihez szociokulturális kommunikációs terek kialakítására van szükség.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Nemzetközi könyvtárügy

75/2021

NEŜERET, Marina Ûr'evna: Razvitie bibliotek budušego : Bank idej proekta IFLA „Global'noe videnie" **In:** Bibliotekovedenie. – (2020) 4., p. 409–415.

Res. angol nyelven

A jövő könyvtárainak fejlesztése: az IFLA „Global Vision" projektjének ötletbankja

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Nemzetközi helyzetkép; Tapasztalatcsere

A cikkben ismertetett ötletbank az IFLA *Global Vision* (globális jövőkép) projektjének (2017–2018) egyik eredménye. A projekt célja, hogy a növekvő globalizáció és a digitális átalakítás korában egyesítse a világ könyvtári közösségének erőfeszítéseit a könyvtári fejlesztések terén. Az ötletbank az innovatív javaslatok tárháza, és kulcsfontosságú szerepet játszik az IFLA 2019–2024. évekre szóló stratégiájának megvalósításában. Az elmúlt két évben az ötletbankban 8600 tételt dolgoztak fel; építésében a világ 190 országából több mint 30 ezer szakember vesz részt. A könyvtárosok innovációs tevékenységének prioritásai a következő területeket érintik:
– az információ és a tudás egyenlő és szabad elérésének biztosítása;
– az olvasás és az információs műveltség támogatása;
– a társadalom információigényének kielégítése;
– a digitális innovációk alkalmazása a könyvtárakban;
– a könyvtárak érdekeinek védelme nemzeti és regionális szinten;
– a szakmailag elkötelezett és vezetői szerepre törekvő fiatal szakemberek bevonása a döntéshozatalba.

Az ötletbank honlapján (https://ideas.ifla.org/) régiók, országok, IFLA-szekciók, valamint tematikus csoportok szerint lehet keresni. Az oroszországi szakemberek számára a következő témák (ötletek) lehetnek érdekesek (a kidolgozó vagy támogató ország megnevezésével):
– Egységes elektronikus könyvtári katalógus (Ciprus);
– „Élet és emlékezet" nyílt digitális archívum (Portugália, Dél-Korea);
– A könyvtárakban alkalmazandó úttörő technológiák online adatbázisa (Ausztrália, Kanada, Malajzia, Fülöp-szigetek);
– Együttműködés a külső környezettel (Egyiptom, Malajzia, Mongólia, Tunézia);
– Szervezeti kultúrára nevelés (Portugália, Nepál);
– „Igazgató egy napra" szerepjáték (Argentína): kezdő könyvtárosok egy napra átveszik az igazgató munkáját, miközben az igazgató az olvasóteremben teljesít szolgálatot;
– A könyvtár helye a változó világban (Kanada, Costa Rica, Dominikai Köztársaság, Malajzia, Nigéria, Svájc);
– A könyvtárak értéke a társadalom számára (Honduras, Mexikó);
– A megrögzött sztereotípiák leküzdése (Ausztrália, Jordánia);
– A szakmai fejlődés kultúrája (USA);
– A könyvtáros szerepe a digitális korban (Finnország, Magyarország);
– Szakmai szabványok (Ausztrália, Fehéroroszország, Szenegál);
– A nem könyvtáros végzettségű szakemberek bevonása a könyvtári munkába (Izland, Új-Zéland);
– A mentorálás nemzetközi programja (USA);
– Könyvtárfejlesztési ügynökség (Németország);
– Relaxációs rendezvények könyvtárosoknak (Kanada, Tunézia, Dominikai Köztársaság, USA);
– Sportrendezvények könyvtárosoknak (Indonézia);
– A rövidítések, betűszavak használatának tiltása a könyvtárosok körében (Kanada).

Az ötletbankba bekerülő javaslatok összegzése után felvázolhatók a könyvtárak előtt álló feladatok, amelyek közül a legfontosabbak: a hagyományos szerepek felülvizsgálata a digitális korban, az új technológiák folyamatos elsajátítása, a szellemi szabadság védelme, valamint helyi partnerek bevonásával az információs szolgáltatások kiterjesztése a lakosság nem kellőképpen ellátott csoportjaira.
Az ötletek értékelése után az IFLA igazgatótanácsa arra a következtetésre jutott, hogy a célok és az értékek az egész világon egységesek, minden ország ki-

tart a könyvtárak változatlanul fontos szerepe mellett, továbbá a könyvtárak tevékenységét helyi és globális szinten hatékonyan kell koordinálni, a regionális sajátosságok és igények elismerésével.
Az IFLA-projekt kapcsán az oroszországi szakemberek 2018 júliusában tartott találkozóján az ötletbankba történő felvételre a következő javaslatokat fogalmazták meg:
– falak nélküli könyvtárak;
– a könyvtár mint a tudomány és az üzleti élet forrásközpontja;
– könyvtári akadémia: a könyvtár nevelési-oktató funkciója;
– korszerű módszertan kidolgozása a lakosság igényeinek feltárására;
– a sikertörténetek egységes bázisának létrehozása az IFLA *Library Map of the World* (könyvtári világtérkép) projekt példája alapján.

Az ötletbank továbbra is nyitott, a jövő könyvtárának közös szemléletét alakító új ötletek az IFLA mind a hét hivatalos nyelvén megküldhetők.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 95, 99, 131

Nemzeti könyvtárügy

76/2021

LARSEN, Svend: Mergers and digital transformation in Danish research libraries. – Bibliogr. **In:** ABI-Technik. – 40. (2020) 4., p. 324–331.

Res. német nyelven

Digitális átalakulás és intézményi integráció a dán tudományos és felsőoktatási könyvtárakban

Együttműködés -belföldi; Feladatkör; Könyvtárügy; Középtávú terv; Kutatás információellátása; Nemzeti könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

A dán Kulturális Minisztérium a dán egyetemekkel együttműködve a tudományos könyvtárak integrációját tűzte ki célul. A fő hívószavak a gazdaságos működés, a szolgáltatások szakmai színvonalának megőrzése és emelése, a digitalizáció, valamint a fenntarthatóság követelményeinek való megfelelés voltak. A 2016–2017. évi összevonások legfontosabb eredménye a Dán Királyi Könyvtár (*Det Kgl. Bibliotek*) új szervezeti formája, amely a következő intézményeket egyesítette: Koppenhágai Királyi Könyvtár (nemzeti könyvtár és koppenhágai egyetemi könyvtárak), Aarhusi Állami és Egyetemi Könyvtár (nemzeti könyvtár és aarhusi egyetemi könyvtár), a Dániai Nemzeti Művészeti Könyvtár, a Kormányzati Könyvtár, a társadalmi nemekkel, egyenlőséggel és diverzitással foglalkozó kutatóintézet könyvtára, továbbá a konzorciumi e-forrás-kezelésért felelős Dániai Elektronikus Tudományos Könyvtár (*Danmarks Elektroniske Fag- og Forskningsbibliotek*, DEFF). Az aarhusi és koppenhágai egyetem kari könyvtárai is az új központi struktúra részeivé váltak, illetve a roskildei és az aalborgi egyetemi könyvtár is szerződést kötött a Dán Királyi Könyvtárral a közös katalogizálásról és a digitális tartalmak licenceléséről. A létrejött integrált környezet így képessé vált a nyolc dán egyetem közül ötnek a közvetlen, egységes szolgáltatási elvek szerint történő ellátására.
Mivel a könyvtárak a Kulturális Minisztérium, az egyetemek és főiskolák pedig a Felsőoktatási és Kutatási Minisztérium alá tartoznak, 2018-ban a fenti integráció okán egy többoldalú munkacsoportot állítottak fel a tudományos könyvtári szektor fejlesztése érdekében. Trendjelentésükben megállapították, hogy fókuszterületnek tekinthető a nyílt hozzáférés (*open access*) és a nyílt tudomány (*open science*), a könyvtárak mint kiadók, az e-tudomány, a kutatásiadat-kezelés, a *blended learning*, valamint a könyvtári terek újragondolása. Az általuk végzett felmérések alapján azonosították a legfontosabb igényeket a következő 2–5, illetve 5–10 évre nézve: ide sorolható a digitális tudományos folyóiratokhoz és kutatási adatokhoz való hozzáférés, a használóképzés az információkeresés és a hivatkozáskezelés témakörében, az adatkezelés könyvtári támogatása, a csoportos és projektmunkát ösztönző fizikai tanulási környezet, a külső kutatási források bevonása, pályázati anyagok előkészítése, a bibliometriai elemzések és a kutatási eredmények megosztásának segítése, végül a fizikai gyűjteményhez való hozzáférés (ez utóbbi a közeljövőt tekintve marad csak releváns a munkacsoport szerint).
A munkacsoport ajánlásaiban leszögezik, hogy az intézményi integrációból fakadó gazdasági előnyöket összhangba kell hozni a könyvtárhasználókhoz való közelség szempontjával, emellett az új, centralizált könyvtárnak nagyobb érdekérvényesítő képességgel kell fellépnie a licenctárgyalások során, a tudományos könyvtári szolgáltatásoknak pedig a felsőoktatási és kutatóintézeti szektor változásaira

reagálva kell fejlődniük. Az ajánlásokban elkülönítettek azonnali beavatkozást igénylő területeket és hosszú távú célokat. Az egyik első lépés az alkalmazott könyvtári integrált rendszerek egységesítése volt: a Dán Királyi Könyvtár 2018-ban pályázatot írt ki egy új rendszer implementálására, melyet végül 2019 novemberében vezettek be (*Ex Libris – Alma*); azóta öt dániai egyetem használja, illetve új intézmények csatlakozási tárgyalásai is folyamatban vannak. A (megszüntetett) DEFF-től a Dán Királyi Könyvtárhoz került a licentárgyalások felelősségi köre; az intézmény egy nemzeti szintű *open acces*-platformot (https://tidsskrift.dk/) is működtet. Tervezik egy nagy számítókapacitású központ létesítését is a bölcsészet- és társadalomtudományok számára. A hosszú távú ajánlások között szerepel a nyomtatott kötetek példányszámának koordinált csökkentése az egyetemi könyvtárakban (a megőrzés feladatát ellátó könyvtárak kijelölésével).

Az új, integrált intézmény 2020–2023 közötti stratégiája kiemelten foglalkozik a dán tudományos és felsőoktatási könyvtárakat érintő digitális átalakulással. A jól informált és demokratikus társadalomhoz való könyvtári hozzájárulást hivatottak elősegíteni a sokszínű szolgáltatások, az állomány minél szélesebb körű digitalizációja, illetve a partnerség az oktatással, a kutatással és a nagyközönséggel. Ezzel párhuzamosan a hagyományosan hierarchikus könyvtári szervezeti felépítés helyett a jövőben egy sokkal rugalmasabb szervezeti formát kívánnak kialakítani. A fenntartó Kulturális Minisztériummal ugyanerre az időszakra keretmegállapodást kötöttek, amely a digitális gyűjtemények, a fizikai alapú gyűjtemények, a könyvtári szolgáltatások, a kulturális tevékenység és a kutatás feladatait részletezi. A Dán Királyi Könyvtár 7 pontban összegzi a legfontosabb stratégiai célokat:

1. A használók számára releváns digitális kulturális örökséghez való hozzáférés biztosítása;
2. Gondozott adatkészletek szolgáltatása a kutatás és az oktatás számára;
3. Együttműködések kialakítása az egyetemekkel az *open science* támogatása érdekében;
4. Hozzájárulás a középfokú oktatás digitális forrásokkal való ellátásához;
5. Értékteremtés a digitális munkafolyamatokon keresztül;
6. Elköteleződés a fenntarthatóság mellett, küzdelem a klímaváltozás ellen;
7. A könyvtár munkatársainak továbbképzése a digitális átalakulás támogatására.

A teljes tudományos könyvtári szférát átfogó egységes szolgáltatási szemlélet, kiegészülve a nemzeti könyvtári feladatokkal és a közkönyvtárakat is célzó hatókörrel, remélhetőleg még magasabb szinten tudja szolgálni a dán társadalom információs és kulturális igényeit. Az eddigi tapasztalatok alapján a felsőoktatási és nemzeti könyvtári feladatok integrációja közelebb hozta egymáshoz a könyvtárat és a kutatókat, ami a további fejlődés alapját képezheti.

(Németh Márton)

Lásd még 71, 79

Központi szolgáltatások

Lásd 73, 122, 130

Együttműködés

77/2021

WAGGONER, Dillon – YATES HABICH, Brenda: Collaboration is the key : faculty, librarian and Career Center professional unite for marketing class success. – Bibliogr. **In:** Journal of business & finance librarianship. – 25. (2020) 1-2., p. 82–91.

Az együttműködés a kulcs: egy oktató, egy könyvtáros és a karrieriroda munkatársának összefogása egy marketingkurzus sikeréért

Együttműködés -helyi; Felsőoktatási intézmény; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság

Jelen kezdeményezés célja az volt, hogy a tanterem, a vállalati kutatások és a való életbeli alkalmazás közötti tanulási szakadékkal foglalkozzon, amely gyakran a hallgatók alacsony tanulási és elkötelezettségi szintjét eredményezi. Egy oktató, egy könyvtáros és a karrieriroda munkatársa közötti együttműködés révén egy marketingkurzuson részt vevő hallgatók olyan módon szerezhettek iparági ismereteket és érthették meg a személyes márkaépítést, amely releváns volt a való életben történő munka- és gyakornoki álláskeresés szempontjából. A cikk az egy intézményen belüli partnerséget, a hallgatói és tudományos ügyekkel foglalkozó szakemberek közötti együttműködés

fontosságát, valamint a hallgatók számára nyújtott oktatási előnyöket tárgyalja.

(Autoref.)

Lásd még 75, 76, 115, 119, 130

Jogi szabályozás

78/2021

PUGLISI, Paola: Deposito legale quattordici anni dopo : come, quando, 'quanto', e perché. – Bibliogr. **In:** AIB studi. – 60. (2020) 3., p. 591–614.

Res. angol nyelven

A kötelespéldányról tizennégy év után: hogyan, mikor, „mennyit" és miért

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Elektronikus dokumentum; Felmérés; Könyvtári hálózat; Kötelespéldány; Megőrzés; Regionális könyvtár; Web

Paola Puglisi cikke az Olasz Könyvtáros Egyesület (AIB) könyvtárakkal és országos szolgáltatásokkal foglalkozó nemzeti bizottságának (*Commissione nazionale biblioteche e servizi nazionali*) 2019 őszén megjelent, az olaszországi kötelespéldány-rendszerről szóló felmérésére reflektál (ld. a 144/2020. sz. referátumot a KF 2020/3. számában), melynek középpontjában a regionális kötelespéldányok kérdése állt. (Az érvényben lévő kötelespéldány-szolgáltatást a 106/2004. törvény fektette le, és a 252/2006. elnöki rendelet szabályozza; a regionális kötelespéldányokkal foglalkozik továbbá két miniszteri rendelet 2007-ből és 2009-ből.)

A felmérésből kiderült, hogy továbbra is probléma a munkaerő- és forráshiány, a kiadók kötelespéldány-beküldési kötelezettségének elmulasztása – a válaszadó intézményeknek csupán 65%-a nyilatkozott úgy, hogy rendszeresen megkapja a kötelespéldányokat –, illetve vitatott kérdés a „szürke irodalomnak" a könyvtárak gyűjtőkörébe való tartozása. Megoldást jelenthet a „többszintű megőrzés" (*conservazione su più livelli*) koncepciója, azaz hogy a kiadók egy bizonyos számú példányt kiadványaikból juttassanak el a székhelyük szerinti tartomány meghatározott könyvtárainak: így az országos intézményeknek csak az egész országot érintő dokumentumokat kellene gyűjteniük, és a kötelespéldányokban részesülő területi intézmények feladata lenne a regionális dokumentumok gyűjtése.

A szerző indítványozza a kötelespéldányok gyűjtése és megőrzése során jelenleg alkalmazott modell megváltoztatását. Szembe kell nézni a digitális kiadás és a digitális kommunikáció (a közösségi médiát is beleértve) okozta új kihívásokkal, hogy ne vesszenek el fontos, a körülöttünk lévő társadalomra és annak kifejezési formáira vonatkozó források.

Az online terjesztett digitális dokumentumok megőrzésével és a webarchiválással kapcsolatosan – melyre ugyan kitértek az említett rendeletek, de megvalósításukat elhalasztották – egyre sürgetőbb lenne a törvényi rendelkezés. Ennek előremozdítására 2019 márciusában adott be az AIB egy javaslattervezetet, amelyben többek közt arról is szó esik, mely dokumentumtípusok élvezzenek prioritást a webaratás során. A közösségi médiumok (*Twitter*, *Facebook*, *Instagram*) esetén is webarchiválást kellene folytatni, egy újfajta „kisebb anyagként" (*materiale minore*) kezelve az itt létrejövő tartalmakat, a hagyományos aprónyomtatványok mintájára.

Puglisi véleménye szerint a digitális dokumentumok esetében a többi dokumentumtípushoz hasonlóan kellene eljárni a kötelespéldány-kezelés terén, országos és regionális szinten gyűjtve azokat. Tekintetbe kell venni ugyanakkor a digitális könyvkiadás új formáit: ilyen az ún. *liquid book*, azaz folyékony könyv, mely automatikusan alkalmazkodik az eszközhöz, amelyen éppen olvassák, és amely tartalmazhat hangzóanyagot vagy videót is. Ezt a fajta digitális produktumot is érdemes lenne időnként „aratni", ennek feltétele azonban a kiadókkal való konstruktív kapcsolat.

Szükséges foglakozni a magánkiadásban, kiadói közreműködés nélkül megjelent könyvek megőrzésének kérdéseivel is. Amennyiben a magánkiadás rendszere úgy működik, mint egyfajta közösségi háló (*social network*), és ez utóbbiak megőrzendők, ugyanígy kellene eljárni a magánkiadásban megjelent művekkel is. Hogy eldöntsük, a digitális dokumentumok esetében mennyi a megőrzendő, mérlegelni kell, hogy első körben az aratás, majd a dokumentumok PDF-formátumainak őrzése elegendő-e, vagy előnyösebb-e egy mintaalapú megőrzés (*modello di conservazione a „campione"*). A legfontosabb mindazonáltal a „miért"-et szem előtt tartani, amit a kötelespéldány-törvényben lefektetett alapelveken túl a kifejezés és a hozzáférés szabadságában ragadhatunk meg.

(Konrád Eszter)

79/2021

VALKO, Juraj: Lex korona a povinné výtlačky. – Bibliogr. **In:** Knižnica. – 21. (2020) 4., p. 15–21.

Res. angol nyelven

A koronatörvény és a kötelespéldányok

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvkiadás; Könyvtári rendszer -országos; Kötelespéldány

A kötelespéldányok beszolgáltatásával kapcsolatos jogi szabályozás Szlovákiában az 1950-es évekig nyúlik vissza. A többször módosított 212/1997-es törvény az időszaki, a nem időszaki és a sokszorosított audiovizuális kiadványokra egyaránt vonatkozik. A jogszabály az elmúlt években keltette fel a szélesebb közönség érdeklődését, és a fiatal vállalkozók szövetsége is szót emelt ellene. 2020 júliusában a vállalkozók terheinek mérséklésére született ún. koronatörvény kapcsán ismét módosultak a kötelespéldányok beszolgáltatásának jogi keretei.

A kötelespéldányok könyvtári megőrzése biztosítja a kulturális és szellemi örökség továbbadását az újabb generációk számára, ez az IFLA irányelvei szerint nemcsak a könyvtárak, hanem a kiadók, könyvkereskedők, kutatók és a széles nagyközönség közös érdeke. A jogi szabályozás azonban nem sértheti a kiadók, vállalkozások, a szerzői jog vagy a gazdaság érdekeit. Miért került sor a vállalkozói szféra kritikájára a jogi szabályozással kapcsolatban? Elsősorban azt kifogásolták, hogy a nemzeti könyvtáron kívül még számos könyvtár felé (öt egyetemi könyvtár, parlamenti és műszaki könyvtár) is beszolgáltatási kötelezettségük állt fenn. Indokolatlannak tartották, hogy például a parlamenti könyvtárnak női regényeket és gyermekirodalmi műveket adjanak át. A fiatal vállalkozók szövetsége bírálta továbbá a bizonyos dokumentumtípusok esetén akár 10 példányos beszolgáltatást is, melynek költségei a kiadót terhelték. A 198/2020-as, ún. koronatörvény a bürokrácia mellőzését, a gazdaság koronavírus utáni mielőbbi újraindítását tűzte ki célul. A 2020 júliusától hatályba lépő törvény VI. cikkelye néhány pontban megváltoztatta a kötelespéldányok beszolgáltatását is (a korábbi, 2003-as rendelkezésekhez képest). Immár nem tesznek különbséget a megjelenési példányszám alapján. A nem időszaki kötelespéldányokat fogadó könyvtárak közül kikerült a szlovák országos műszaki könyvtár, az akadémiai könyvtár és az országgyűlési könyvtár; a nyomtatott általános művekből a nemzeti könyvtár és a pozsonyi egyetemi könyvtár 2-2 példányt, a nyomtatott tudományos művekből a nemzeti könyvtár, a pozsonyi egyetemi könyvtár, valamint a kassai, a besztercebányai és az eperjesi tudományos könyvtár 1-1 példányt, a hangoskönyvekből a nemzeti könyvtár és a vakok könyvtára 1-1 példányt, a Braille-kiadványokból és a látássérülteknek szánt művekből a vakok könyvtára 2 példányt kap. (A korábbi szabályozáshoz képest a kötelespéldányok száma ezáltal radikálisan csökkent.) Az új törvény a periodika fogalmát is újradefiniálta; elosztási szempontból a területi elv helyett a tartalmi jelleg a döntő. Az időszaki kiadványok kötelespéldányait fogadó könyvtárak közül kikerült az akadémiai könyvtár, az országgyűlési könyvtár és a regionális könyvtárak. A nemzeti könyvtár csak 1 példányt kap a periodikumokból. Megváltoztak a jogszabályban a büntetési mértékek is, a kiadókat mulasztás esetén 3319 euró befizetése terheli, bizonyos könnyítési feltételekkel.

A nemzeti könyvtárat nem vonták be a jogszabályi módosításba, kizárólag a vállalkozások tudták az érdekeiket érvényesíteni a törvényalkotási folyamatban. A koronatörvényt nem harmonizálták a 2015-ös könyvtári törvénnyel, az országos stratégiai tervvel és a nemzetközi irányelvekkel sem. A nemzeti könyvtár az archiválási kötelezettség miatt ragaszkodik a 2 példányhoz, ennek híján a törvénybe foglalt szolgáltatási feladatait nem tudja ellátni. Tiltakozását fejezte ki a tudományos akadémia könyvtára és az országos műszaki könyvtár is, amelyeknek a kötelespéldányok kiesésével komoly forrásokat kellene biztosítaniuk a szakirodalmi gyarapításra.

A nemzeti könyvtár kérelmezte a kulturális minisztériumtól a törvény általuk javasolt módosítását, és ígéretet kaptak arra, hogy az érintettek és érdekeltek bevonásával ez meg fog történni.

(Prókai Margit)

Lásd még 130

Könyvtárosi hivatás

Lásd 80, 81, 109

Oktatás és továbbképzés

80/2021

BARTLETT, Joan C. – DALKIR, Kimiz: Librarianship and beyond : the twenty-year evolution of an interdisciplinary curriculum. – Bibliogr. **In:** Education for information. – 36. (2020) 2., p. 139–155.

Könyvtárosság és azon túl: egy interdiszciplináris képzés húszéves fejlődésének története

Interdiszciplináris problémák; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Közgyűjtemény; Oktatási anyag

A tanulmány a kanadai McGill Egyetem információtudományi intézetének (*School of Information Studies*) húszéves fejlődését mutatja be, amely eredetileg főként (mesterszakos diplomát adó) könyvtárosképzéssel foglalkozott, ma azonban nagy arányban interdiszciplináris témákat fed le. (1965-től vezették be a kétéves könyvtártudományi mesterképzést, amely felváltotta a korábbi különálló alap- és mesterképzés rendszerét, és Kanadában normává vált.)
Húsz évvel ezelőtt az intézet tanterve a könyvtárosképzésre fókuszált, amit néhány levéltári tanegység egészített ki. Az első jelentős változást a szakosodás bevezetése hozta 2005-ben. A három választható szakirány a következő volt: levéltári képzés, tudásmenedzsment, könyvtárosképzés. A 48 kredites (16 kurzusos) tanterven belül minden hallgató négy központi kurzust teljesített (információ és társadalom, kutatási irányelvek és analízis, információs rendszer tervezése, információs menedzsment), négy-négy kötelező szakirányos kurzus mellett. Nyolc kurzus választható volt, közülük négy a szakirányhoz kapcsolódóan, négy pedig szabadon.
Az éves tantervi felülvizsgálatok során egyértelművé vált, hogy a tudományos és szakmai különbségek a három szakirány között egyre jobban elmosódnak, és a hallgatók több szakirányból szeretnének kurzusokat felvenni. Mindezek a tanterv megváltoztatásához vezettek. Új kurzusokat indítottak, valamint módosították a meglévőket, miközben felülvizsgálták a képzés célkitűzéseit és kimeneti követelményeit. Ezzel egy időben stratégiai tervet dolgoztak ki annak érdekében, hogy a képzés kurzusai igazodjanak a munkaerőpiac elvárásaihoz.
Az új tantervet 2014-ben vezették be, és öt központi, kötelező kurzussal rendelkezik. Az első négyet (az információtudomány alapjai, információszervezés, információs rendszerek tervezése, információs viselkedés és források) a hallgatók általában az első félévben veszik fel, az ötödik kötelező kurzust (a kutatás és a gyakorlat integrálása) az utolsó félévben. A többi kurzus választható, ami lehetővé teszi, hogy a hallgató saját magára szabja a képzést. A korábban kötelező szakirányos tárgyak helyett érdeklődési kör alapján összeállított kurzuscsoportokat kínálnak, amelyek az információtudomány hagyományos és interdiszciplináris szemléletét egyaránt képviselik. Mivel az egyes kurzuscsoportok csupán ajánlások, könnyen módosíthatók és frissíthetők. A kialakított érdeklődési körök: levéltári ismeretek; tudásmenedzsment; könyvtári ismeretek; felhasználó-központú tervezés / UX; adatbányászat / mesterséges intelligencia; a következő tervezett tématerület pedig a kiberbiztonság. (Néhány példa a kurzusok közül: szellemi tőke, taxonómiák, bioinformatikai források, muzeológia, adattudomány stb.) Az intézmény által kínált interdiszciplináris kurzusok száma egyenletesen nőtt: míg 2001/2002-ben 2 ilyen állt rendelkezésre, jelenleg 18-féle közül lehet választani. Az elmúlt húsz év alatt az interdiszciplináris kurzusok aránya kevesebb, mint 10%-ról közel 50%-ra növekedett.
A tanterv átalakítása és fejlesztése az évek folyamán számos előnnyel járt az egyetem és a hallgatók számára, ám nem volt mentes a kihívásoktól. Amikor a szakosodás volt az irányelv, a hallgatók tanulmányi útja elég kiszámíthatóan alakult, és könnyen lehetett a kurzusok menetrendjeit ehhez igazítani. A mostani rugalmasabb rendszerben problémát okozhat az elegendő létszám és az időpontok ütközése, valamint az évente változó érdeklődés az egyes képzések iránt. Kihívást jelent az elméleti és a gyakorlati elemek közötti megfelelő egyensúly kialakítása. A korlátozott oktatói létszám és erőforrások miatt sokszor egész kurzuscsoportok egyetlen oktatóra hárulnak, aki nem feltétlenül képes a magas óraszámot megtartani. Sok oktató érkezik a könyvtártudományon kívülről, ahol az elméletre és a kutatásra helyezik a hangsúlyt. Megoldás lehet, hogy az elméleti oktatók mellett a szakmában dolgozó óraadókat is alkalmaznak a képzésben. Fontos az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) által akkreditált könyvtárosképző intézményi státusz megőrzése is, aminek érdekében az interdiszciplináris elemeket a könyvtáros szakma kiegészítőiként hangsúlyozzák. Végezetül nem várt kihívás volt az egyetem többi tanszékéről érkező visszajelzések sora. Az egyre több interdiszciplináris kurzus beemelése a tantervbe elkerülhetetlenül

átfedéseket eredményezett más szakokkal. A tanterv átdolgozásának egyik lényeges eleme lett tehát annak azonosítása, hogy miben különbözik az adott kurzus a más szakon elérhetőektől, miért kínál információtudományi perspektívát, és hogyan illeszthető be a képzésbe. Ezekbe a döntésekbe az érintett tanszékeket is be kellett vonni.

Az elmúlt húsz év tantervi fejlesztései alapján a következő ajánlások fogalmazhatók meg:

– hallgatói visszajelzések gyűjtése a félévek végén és a hallgatók pályakövetésének biztosítása (felmérés a képzés végén az egyetem utáni elhelyezkedésről, a kurzusok utólagos megítéléséről);
– éves fórumok (közmeghallgatások) a hallgatók számára a javaslatok és problémák felvetésére;
– a hallgatók részvétele a különböző bizottságokban;
– végzett hallgatók és dolgozók részvétele az intézet tanácsadó testületében és akkreditációs bizottságában (a munkaerőpiac elvárásainak megismerésére);
– rendszeres fórumok tartása a tantervről (közös álláspont kialakítása az igényekről);
– a tanterv fejlesztése az egyetemi stratégiai terv részeként;
– kommunikáció és koordináció (az egyes kurzusok tantervének egyeztetése minden évben);
– a program egészének, struktúrájának és menetrendjének megismertetése az összes oktatóval.

A képzés az elmúlt húsz év alatt jelentős fejlődésen ment keresztül. Az információtudomány napjainkban nem állhat magában, tudást és készségeket kell átvennie más területekről. Mindeközben az információtudomány sokat nyújthat más tudományágaknak, ezért folyamatosan keresni kell az újabb és újabb együttműködési lehetőségeket. A McGill Egyetem példája azt mutatja, hogy az interdiszciplináris képzés képes a hallgatókat felkészíteni a különféle karrierlehetőségekre, és alapot biztosít az egész életen át tartó tanuláshoz.

(Szőnyegi Zsanett)

81/2021

HÖRZER, Birgit [et al.]: Education for academic librarians in Austria : from the early beginnings up to the present. – Bibliogr. **In:** Education for information. – 36. (2020) 4., p. 441–455.

A felsőoktatási könyvtárosok képzése Ausztriában – a kezdetektől napjainkig

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárosképző intézmény; Könyvtárügy története; Személyzet; Továbbképzés

Ausztriában 1929-ben indult először formális könyvtárosképzés, amelyet a nemzeti könyvtár szervezett az egyetemi diplomával rendelkezők számára, akik könyvtárosi munkájuk mellett végezték el a képzést. (A nem felsőfokú végzettségű munkatársaktól azt várták el, hogy a munkahelyükön szerezzék meg a szükséges készségeket.) 2019-ben ezzel szemben a felsőoktatási könyvtárba pályázóknak mindenképpen teljesíteniük kell egy könyvtárosképzési programot, tehát a korábbiakhoz képest alapvető változások mentek végbe az osztrák könyvtárosok oktatásában. A könyvtárosképzés Ausztriában széttagoltan működik; vannak olyan területek, amelyek csupán alapfokú szakmai képzést kívánnak. A felsőoktatási könyvtárosok képzésében nem sok hallgató vesz részt: évente 48-an iratkoznak be Bécsben, minden második évben 22-en Grazban, és minden harmadik évben 20-an Innsbruckban. A közkönyvtárak, beleértve az iskolai könyvtárakat is, kis méretűek, azokban a könyvtári munkát önkéntesek végzik. Az Osztrák Könyvtáros Egyesület (BVÖ) tanfolyamokat kínál számukra, 2018 óta új tantervek alapján. A felsőfokú tanárképzés részeként is képeznek iskolai könyvtárosokat.

A felsőoktatási könyvtárosok képzésének alakulásában számos tényező játszott szerepet: a felsőoktatásban és a könyvtári jogszabályokban történt változások; rendszerszintű kölcsönhatások az osztrák könyvtárosképzésben; a hallgatók és a gyakornokok elvárásaihoz és igényeihez való alkalmazkodás; igazodás a nemzetközi gyakorlatokhoz; minőségbiztosítás, szabványosítás, professzionalizálódás.

A XXI. század elejéig az osztrák könyvtárak többsége, beleértve a nemzeti könyvtárat és az egyetemi könyvtárakat is, állami intézmény volt, így a könyvtárosképzés a közhivatalnokok oktatásának keretei közt zajlott, és külön kormányzati előírások vonatkoztak rá. 1979-ben új rendelet lépett hatályba, amely szabályozta a felsőoktatási könyvtárakban dolgozók képzését. Ettől kezdve két részből álló képzésen vettek részt: az első a gyakorlatot foglalta magában, míg a második az elméleti ismereteket helyezte előtérbe. A képzés két része 7-7 hetes volt az érettségizettek és 12-12 hetes az egyetemi végzettségűek számára. 2000-ben egy új szabályozás értelmében a résztvevők a kijelölt négy egyetemi könyvtárban (Graz, Innsbruck, Salzburg, Bécs) vagy a nemzeti könyvtárban végezhették el tanulmányaikat. A kép-

zés továbbra is centralizált volt; a kurzusok 3-4 hétig tartó modulokra tagolódtak.

Az 1990-es években két esemény volt hatással a könyvtárosképzésre Ausztriában. Az egyik az ország csatlakozása volt az Európai Unióhoz, a másik pedig az alkalmazott tudományok egyetemeinek (a főiskoláknak) a létrehozása (1993). Az informatikus könyvtáros képzés elindítására a Burgenlandi Főiskola vállalkozott, a tantervet egyetemi könyvtárosok, közkönyvtárosok, dokumentációs szakemberek és levéltárosok dolgozták ki. A négyéves képzés 1997 őszén indult. Az első két év átfogó bevezetése után a harmadik évben a résztvevők négy területre szakosodhattak: felsőoktatási könyvtár, közkönyvtár, információ és dokumentáció, információmenedzsment. A hallgatók a negyedik évben 18 hetes szakmai gyakorlaton vettek részt a saját szakterületükön, valamint elkészítették és megvédték a szakdolgozatukat, ami után információtudományi mesterképzési diplomát szereztek. A megváltozott igények és a program avulása miatt 2012-ben az eredeti képzési program átalakult „információ, média és kommunikáció" alapképzéssé és „alkalmazott tudásmenedzsment" mesterképzéssé, melyek egyike sem számít hagyományos könyvtárosképzésnek, és a végzettek jellemzően nem könyvtárakban helyezkednek el.

Ezzel párhuzamosan 1999-ben Ausztria aláírta a *Bolognai nyilatkozat*ot, és megkezdte a felsőoktatási rendszer átalakítását (az osztrák egyetemek független szervezetekké váltak). Elkezdődött a könyvtári képzési programok átalakítása és reformja is; az új szabályok értelmében a felsőoktatási könyvtári személyzet minden tagjának egységes képzésben kell részesülnie. A könyvtáros-informatikus képzést – mint posztgraduális képzést – egyetemközi programként hozták létre, 2004-ben a Bécsi Egyetemen, 2005-ben az Innsbrucki Egyetemen, 2006-ban Grazban, 2013-ban pedig Salzburgban. Mind a négy egyetem ugyanazt a tantervet követi, az intézmények között együttműködési szerződés lépett életbe az egységes könyvtárosképzés biztosítása érdekében. (A Bécsi Egyetem kétoldalú együttműködési szerződést kötött az Osztrák Nemzeti Könyvtárral is.) A négy szemeszteres program két részből áll. Az első két félévben a hallgatók részletes bevezetést kapnak a könyvtárosi tevékenységbe, míg a másik két félév a szakképzettség elmélyítésére szolgál. Az első rész bemeneti feltétele az érettségi vagy a sikeres egyetemi felvételi, és „felsőoktatási könyvtári és információs szakember" oklevelet ad; a második, „emelt szintű" résznek az első rész, illetve alapszakos diploma az előfeltétele, és mesterszakos könyvtár- és információtudományi végzettséget kínál. Mivel a második rész elvégzése nem kötelező a felsőoktatási könyvtári munkához, ezért kevesen folytatják tanulmányaikat az első rész befejezése után.

Az osztrák Oktatási, Tudományos és Kutatási Minisztérium vezetésével munkacsoportot alakítottak, amely folyamatosan figyelemmel kíséri az informatikus könyvtáros szakma változásait, és felülvizsgálja a tanterveket. A legutóbbi módosításra 2019-ben került sor. Jelenleg a posztgraduális egyetemi könyvtárosképzés tantermi óráinak száma lecsökkent a *blended* tanulási koncepció javára. Az órák estén-ként vannak, így napközben a hallgatók tudnak a saját munkájukra koncentrálni. Nagy hangsúlyt fektetnek az aktív tanulásra és a gyakorlati készségek elsajátítására; a számonkérés esszék, beszámolók és gyakorlati feladatok formájában történik. A korábbiakhoz képest több választható tantárgyat építettek be a programba. Komoly előny az is, hogy a részidős (*part-time*) képzési programok létrehozása lehetővé tette azok számára is a továbbképzéseken való részvételt, akik főállásban dolgoznak, vagy egyéb elfoglaltságaik vannak.

Mindezek mellett 2004-től Bécsben hároméves középfokú duális segédkönyvtárosi és -levéltárosi szakképzés működik, továbbá a bécsi, a grazi és az innsbrucki egyetemi könyvtár 12 hetes továbbképzéseket is indít a felsőoktatási végzettséggel nem rendelkező könyvtári alkalmazottak számára. Ugyanezek az intézmények tartanak ún. tanúsítványt adó szakmai továbbképzéseket, valamint rövid, 1–3 napos szakmai kurzusokat is.

Ausztria könyvtárosképzése hosszú utat tett meg az elmúlt 90 évben. A fejlődésnek köszönhetően az osztrák felsőoktatási könyvtárak a munkaerő felvételekor egységes szakmai alapokra, készségekre és ismeretekre támaszkodhatnak.

(Szőnyegi Zsanett)

82/2021

MCNIFF, Lindsay – HAYS, Lauren: How Master of Library Studies students learn to search for information : a pilot study. – Bibliogr. **In:** Journal of education for library and information science. – 61. (2020) 4., p. 463–480.

Hogyan sajátítják el a mesterszakos könyvtároshallgatók az információkeresést? Feltáró vizsgálat

Egyetemi hallgató; Információkeresés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatási anyag; Oktatási módszer; Referensz

A mesterszakos könyvtároshallgatók a népesség azon tagjai közé tartoznak, akiknek tanulmányaik végeztével az információkeresés alapvető készségük kell, hogy legyen. A cikk azt a tanulási folyamatot vizsgálja, melynek eredményeképpen a hallgatók az információkeresésről szóló bevezető kurzuson elérik a kívánt kompetenciaszintet, amely megkülönbözteti őket más szakokon végzett társaiktól. A szerzők fő célja a kis mintán végzett kutatással a tanulási folyamat megértése, ezáltal pedig a könyvtár- és információtudományi oktatás hatékonyságának növelése volt. Az alábbi kutatási kérdéseket kívánták megválaszolni:

1. A mesterszakos hallgatók hogyan írják le a tanulási folyamatot, amelynek során megtanulnak információt keresni?
2. Mi segítheti a hallgatókat annak érdekében, hogy hatékonyabb információkeresőknek tekintsék magukat?
3. Mi segítheti a hallgatókat abban, hogy hatékonyabb információkeresőkké váljanak?

A kutatást egy kanadai egyetemen végezték elsőéves könyvtár mesterszakos hallgatók körében. Az adatok fő forrásai a keresés témakörében releváns beadandók voltak: ezek egyike kutatási referenszkérdésekre adott válaszokat foglalt magában (dokumentált keresési folyamattal és önreflexióval), egy másik feladatban pedig keresési tervet kellett készíteni egy szabadon választható téma kutatására. A szerzők az órákon a hallgatóknak feladott, referensz könyvtárosi szituációs gyakorlatok eredményeit is felhasználták. További adatokat a hallgatókkal folytatott félig strukturált interjúk szolgáltattak.

Az első kutatási kérdéshez köthető reflexióikban a hallgatók kiemelték, hogy a keresési technikák és folyamatok, illetve az információforrások ismeretére fektetett hangsúly meghatározó volt a tanulási folyamat szempontjából, ahogy a képzés egymásra épülő didaktikai felépítése is. A résztvevők a tanulási folyamatot úgy jellemezték, mint egyre több és több adatbázis, adatbázis-infrastruktúra és osztályozási rendszer megismerését, valamint az általános elvek és stratégiák alkalmazását egyedi helyzetekben. A könyvtárosok sem győzik hangsúlyozni, hogy az alapok elsajátítása mennyivel fontosabb a konkrét termékek és felületek ismereténél.

A második kérdésre az interjúkon a hallgatók azt a választ adták, hogy hatékonyabb információkeresőnek tekintették magukat, ha demonstrálniuk is kellett tudásukat, illetve elkötelezettek voltak a feladat iránt. Megfogalmazták, hogy a legjobb információs szolgáltatás érdekében ismerni kell saját korlátaikat, és keresési tervet kell készíteni. Sokan említették kihívásként a képzés során a valódi olvasóval lezajlott referenszinterjú hiányát, mivel így nem volt alkalmuk az igények és szempontok részletes megismerésére és a pontosításokra.

A harmadik kérdéssel összefüggésben három tényező köszönt vissza a válaszokban: a fokozatos, egyre nehezebb feladatok elé állító elmerülés egy adott témában (ismétléssel és visszacsatolással), az aktív tanulás és maga a kurzus tartalma (tananyag, feladatok, olvasmányok stb.) – mindez segíti a hallgatókat abban, hogy hatékonyabb információkeresők legyenek. Összefoglalva megállapítható, hogy a könyvtároshallgatók információkereső szakemberré válásában lényegesnek bizonyult a kurzus időbeli felépítése, továbbá az alkotóelemeiben egymásra épülő tananyag. A résztvevők azt is megerősítették, hogy az információkeresési készség nem válik véglegessé a kurzus teljesítésével, csupán az alapot jelenti, amely továbbfejlődik az egyetemi tanulmányok és a könyvtárosi munka során. A kutatás rávilágított arra is, hogy a jelenlegi, főként forrásismereten alapuló tananyagot érdemes valódi, érdemi kommunikációt (referenszinterjúkat) alkalmazó gyakorlatokkal bővíteni, hogy a hallgatók ilyen irányú tapasztalattal is rendelkezzenek a diploma kézhezvételét követően.

(Bódog András)

Lásd még 109, 120

Szabványok, normatívák

Lásd 70, 128

Egyesületek

Lásd 75, 78, 102

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

83/2021

GÖMPEL, Renate – RÄUBER, Jörg: Präsenznutzung in besonderen Zeiten **In:** Dialog mit Bibliotheken. – 32. (2020) 2., p. 10–13.

Helyben használat a Német Nemzeti Könyvtárban járvány idején

Igény; Könyvtárhasználat; Munkaszervezés; Nemzeti könyvtár; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások

A 2020. március 16-i teljes bezárás nyomán a Német Nemzeti Könyvtárnak (*Deutsche Nationalbibliothek*, DNB) gyorsan kellett reagálnia a járványhelyzetre: a kötelespéldányok folyamatos beérkezése miatt végezni kellett az állománygyarapítást, 23-a után azonban csak a legfontosabb esetekben volt mód a jelenléti munkára. Az üres olvasói terekben kísérteties csend honolt. Április végén aztán Szászország és Hessen engedélyezte a könyvtárak megnyitását – igaz, csupán a szak- és tudományos könyvtárakét. A DNB olvasótermei csak május 4-én – korlátozások és szigorú feltételek mellett – fokozatosan nyithattak ki. Legalább másfél méternek kellett lennie az egyes olvasóhelyek között, előírták a távolságtartást, és fertőtlenítettek. (A felesleges székek a pincébe kerültek.) Lipcsében és Frankfurtban is csak 100-100 olvasóhely maradt meg, melyeket előzetes online foglalás után lehetett igénybe venni. (Foglalási rendszerként a meglévőt használták, két hét után azonban egy webalapú rendszerre tértek át.) Egy hétre előre volt lehetőség olvasóhelyet foglalni – a helyek gyorsan elfogytak. Késő délután és este azonban sok szék maradt üresen. Június 8-tól ezért két szakaszra bontották a nyitvatartási időt, így 200-200 fő tudott regisztrálni mindkét városban. A nagyobb rugalmasság jegyében ezután le is lehet mondani a foglalásokat, a helyek így felszabadultak más olvasók számára.

Belépéskor a foglalás után kapott „jegy" QR-kódját szkennelték, ezáltal követni tudták az olvasó mozgását, kontaktjait, illetve értékes statisztikai adatokat nyertek a látogatókról (mikor jöttek, mennyien jöttek egy adott időszakban stb.). Érdekes módon a foglalásoknak mindössze 80–85%-a teljesült, ezzel később számoltak is. Lipcsében elegendőnek bizonyult a hely – amiben feltehetőleg a többi tudományos könyvtár megnyitása is szerepet játszott –, Frankfurtban viszont percek alatt elfogytak a helyek. Szeptembertől változtatni fognak a beléptetésen: 3x4 órás szakaszokat vezetnek be, köztük 30-30 perces fertőtlenítéssel. Úgy látszik, mintha a könyvtár lassan visszatért volna a megszokott üzemmódba, de nincs így. Kevesebb a kérések száma, a tájékoztató pultok üresek, csupán a telefonos szolgálat dolgozik megállás nélkül (felvilágosítás, panaszfogadás). A használóképzés is szünetel, illetve az online térbe költözött. Több olvasó sérelmezte, hogy nem részesítik előnyben a „fontos" munkát végzőket, de könyvtár koncepciója az, hogy minden olvasó egyenrangú.

A jövőbe tekintve megjósolható, hogy a járvány következtében kialakult szokások sokáig megmaradnak (a maszk, a távolságtartás, a kontaktkutatás és a higiénia), mint ahogy a távmunka is. Természetes, hogy a régebben esetenként alkalmazott videokonferenciák ma már mindennaposak. Az eddig is meglévő virtuális kiállítások mellé online rendezvények, felolvasások közvetítése lépett, de gondolniuk kell arra is, hogy az online térbe vigyék a megnyitókat, könyvtárvezetéseket, zenekari koncerteket és persze a szakmai konferenciákat is.

A DNB a Könyv- és Írásmúzeumot (*Deutsches Buch- und Schriftmuseum*) és az 1933–1945-ös Emigráció Archívumát (*Deutsche Exilarchiv 1933–1945*) május 19-én nyitotta meg újra, júliusban már tárlatvezetéseket is tartottak bennük, szeptemberben pedig rendezvényekre is sor kerül, természetesen a szigorú járványügyi szabályok betartása mellett.

(Murányi Lajos)

84/2021

JOCKEL, Stephan – OEHLSCHLÄGER, Susanne – SCHOLZE, Frank: Das Coronavirus und die Deutsche Nationalbibliothek **In:** Dialog mit Bibliotheken. – 32. (2020) 2., p. 6–9.

A koronavírus és a Német Nemzeti Könyvtár

Kommunikáció -személyzeten belül; Munkaszervezés; Nemzeti könyvtár; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) 2020. március 11-én világjárványnak minősítette a SARS-CoV-2 okozta Covid19 betegséget. A következmények súlyosan érintették Németországban a kulturális szférát, köztük a könyvtárakat is, ami alól a Német Nemzeti Könyvtár (*Deutsche Nationalbibliothek*, DNB) sem volt kivétel: március 16-án kénytelen volt bezárni olvasótermeit közel két hónapig (május 4-ig). A rendezvények, konferenciák júliustól fokozatosan folytatódtak ugyan, de a két nemzeti könyvtár egyesülésének 30. évfordulójára tervezett ünnepség elmaradt.

A bezárás alatt gyorsan és alapvetően át kellett szervezni a könyvtár munkáját. A március 16-án megalakult válságstáb az alapvető szolgáltatások megtartása mellett döntött (a számítógépes infrastruktúra működtetése, külső és belső kommunikáció, a pénzügyek intézése és a bejövő posta fogadása). A dolgozók döntő többsége otthoni munkát végzett, aminek a feltételeit (böngészőben elérhető e-mail fiók, VPN/SGD [*Secure Global Desktop*]) viszonylag gyorsan biztosítani tudták – két nap után 300 munkatárs számára, majd nem sokkal később a 620 aktív dolgozó 60%-ának. Rugalmas feladatkiosztással azokra is gondoltak, akiknek a munkaköre „helyhez kötöttebb", és csak korlátozottan látható el otthonról. Rendszeresen csak a számítástechnikáért és az adminisztrációért felelős munkatársaknak kellett bejárniuk a működtetés fenntartása érdekében. (A nagyhéten mindenki szabadságra mehetett.) A munkavégzés új formái alakultak ki üzenetküldő szolgáltatások és videokonferenciák révén, bár hamar kiderült, hogy utóbbinak komoly korlátai vannak, hiszen délelőttönként fél Németország a hálózaton próbált kommunikálni. Miközben újra kellett szervezni a távmunka összehangolását és a jelenléti munka fenntartását, a nagyközönség előtt is „láthatónak" kellett maradniuk: ezt hírlevelük sűrűbb megjelenésével, a közösségi médiában való jelenléttel és digitális szolgáltatási kínálattal próbálták fenntartani. (Közel 8 millió digitális dokumentumukból kb. 1,3 millió szabadon elérhető online, emellett virtuális kiállításokkal is jelentkeztek.)

Összegezve elmondható, hogy a DNB képes volt az otthoni munkavégzést viszonylag rövid idő alatt kibővíteni, és eközben a benti munkát végzők számára biztonságos munkakörülményeket biztosítani. A megváltozott körülmények nyomán javult a házon belüli és kívüli kommunikáció, melynek technikái hamar népszerűvé váltak. Az eddig szokatlan munkavégzés lett az „új normalitás". A DNB jól kezelte a járvány okozta válságot, ami erősíti azt a vélekedést, hogy a válság gyorsítja és segíti a digitalizáció folyamatát az országban és a könyvtárakban egyaránt.

(Murányi Lajos)

Lásd még 72, 76, 130

Felsőoktatási könyvtárak

85/2021

BERTI, Johann – CLAIN, Fanny: Aix-Marseille University Libraries, France : wind of change. – Bibliogr. **In:** ABI-Technik. – 40. (2020) 4., p. 332–341.

Res. német nyelven

Átalakulóban az Aix-Marseille Egyetem könyvtárai (Franciaország)

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Munkaszervezés; Szolgáltatások; Vezetés

Az Aix-Marseille Egyetem (AMU) három egyetem összevonásával jött létre 2012-ben, ezzel a legnagyobb egyetem lett a francia nyelvterületen. Az egyetem könyvtárait is egyesítették *Service Commun de Documentation* (SCD) néven. A több mint 200 munkatárs 5 városban összesen 18 telephelyen dolgozik. Az összevonás első szakaszában (2012–2015) létrehozták az új munkaszervezetet és harmonizálták a munkafolyamatokat. 2016-tól ötéves projektet indítottak, amelynek három fő célja a következő volt: 1. dönteni kell a szolgáltatások fókuszáról (helybeni használat vagy „elvitel"); 2. a könyvtár legyen az egyetem központi helye; 3. minél jobban ki kell terjeszteni a könyvtári ellátás hatókörét.

Az utóbbi években nagyszabású modernizáció zajlott az AMU két fő campusán (Aix és Marseille). Új, használóbarát épületeket nyitottak meg, több helyen átépítések és bővítések történtek. Ennek során két modell alakult ki. Az egyik a Fenouillères Könyvtár, ahol a nyomtatott dokumentumok vannak túlsúlyban, tudományterületek szerint elrendezve. Itt klasszikus szolgáltatásokat lehet elérni, modernizálva, és jelentős szerepük van a tájékoztató szakembereknek. A Hexagon Könyvtárat ezzel szemben az jellemzi, hogy a környezetbe integráltan működik, moduláris

terekkel. Korszerű szolgáltatásokat nyújt, például modern AV-eszközöket kölcsönöz. Megreformálták a nyitvatartási időt is: az SCD-n belül két könyvtár elnyerte a leghosszabban nyitva tartó francia könyvtár (*noctamBU*) címet.
Az SCD része a DREAM-U projektnek, amely az AMU oktatási tevékenységét újítja meg a hallgatók sikeresebb tanulmányi előmenetele érdekében. Ehhez a könyvtárak elsősorban használóképzéssel (információs műveltség, kutatásmódszertan) járulnak hozzá. A pedagógiai innovációt szolgálják az oktatási kísérletek laboratóriumai és a képzési műhelyek is. A könyvtárak részvétele a kutatásban a nyílt tudománnyal kapcsolatos kezdeményezésekben ölt testet. A kutatókat kiképezik arra, hogyan helyezzék el eredményeiket az archívumban; a kutatási adatok kezelésére jelenleg folyik a koncepció kialakítása. *Odyssée* néven digitális könyvtárat üzemeltetnek, amelynek gyűjteménye meghaladja az egymillió oldalt (minden tudományterület, a helytörténet és az egyetem története is képviselve van benne).
Az AMU könyvtárai élénk kulturális tevékenységet folytatnak, összhangban az intézmény általános céljaival. A nagy rendezvények számát a tapasztalatok alapján 30-ban korlátozták, ehhez még számos kisebb, spontán alkalom járul. Az AMU sok regionális, belföldi és nemzetközi szakmai együttműködésben vesz részt, többek között a digitális átállás, a nyílt tudomány, valamint az e-források beszerzése ügyében. Minőségbiztosítási programja keretében az SCD a *Libqual+* eszközzel kíséri figyelemmel és méri tevékenységének mutatóit. Háromévente végeznek részletesebb felmérést. (A 2015-öshöz képest 2018-ban jobb eredményeket értek el: 6,85/9-ről 7,24/9-re javítottak.) A köztes időszakban megfigyelésekkel és kiigazító intézkedésekkel dolgoznak, amihez a UXD (*User eXperience Design*) módszereit használják. A könyvtár külső kommunikációs stratégiája különböző szlogenekben és kampányokban testesül meg (*„Könyvtárak helyben vagy elvitelre”*, *„Siker vár rád”*, *„A könyvtárak a felvilágosítás eszközei”*). Az AMU és könyvtárai a közösségi média több felületén is jelen vannak.
Az intézmény-összevonások után arra törekedtek, hogy közös identitás és kultúra jöjjön létre. Külső szolgáltatókat is igénybe vettek a változások kezelése és a munkakörök fejlesztése céljából. Ez a vezetőség és a munkatársak szintjén egyaránt megvalósult; külön figyelmet fordítottak az újonnan létesült és felújított könyvtárakra. Nagy hangsúlyt kapott a szervezeten belüli kommunikáció javítása, egymás munkájának megismerése. Az intézményben 2019 szeptembere óta egyéves kísérleti periódus zajlott, melynek során a távmunka lehetőségeit kutatták, ami kapóra jött a pandémia idején. Az egészségügyi válság alatt megmutatkozott, hogy az online könyvtár valósággá vált, ugyanakkor a fizikai könyvtárra is van igény. A hibrid működés megerősítése jelentős feladat lesz a jövőben mind a nyilvános szolgáltatás, mind a munkaszervezés területén.

(Hegyközi Ilona)

86/2021

HECK, Tamara [et al.]: Open science practices in higher education : discussion of survey results from research and teaching staff in Germany. – Bibliogr. **In:** Education for information. – 36. (2020) 3., p. 301–323.

A nyílt tudománnyal kapcsolatos gyakorlatok a felsőoktatásban: egy kutatók és oktatók körében végzett németországi felmérés eredményei

Didaktika -felsőoktatási; Egyetemi oktató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása; Tankönyv

A nyílt tudomány és a nyílt oktatás szorosan összekapcsolódik a „nyíltság” fogalmával, de azt különböző szempontokból közelítik meg. A nyílt tudomány, ideértve a nyitott kutatást is, a tudomány művelésére, a tudományos közösségekre, valamint a publikációk hatására vonatkozik. Ezzel szemben a nyílt oktatás a tanulás és tanítás nyílt stratégiáit és megközelítéseit takarja a közoktatásban, a felsőoktatásban, a szakképzésben és az informális tanulásban; kulcsfontosságú elemei a nyílt oktatási tartalmak (*open educational resources*). A kutatások leggyakrabban a tudomány vagy az oktatás nyíltságát tárgyalják anélkül, hogy e két terület kapcsolatára hivatkoznának, noha a felsőoktatási környezetben sokan egyaránt foglalkoznak mind a kutatással, mind a tanulással és a tanítással. A nyílt tudomány és a nyílt oktatás diskurzusa elsősorban arra összpontosít, hogy miként lehetne megkönnyíteni és biztosítani a tudományos publikációkhoz és a nyílt oktatási tartalmakhoz való hozzáférést. Ezzel azonban figyelmen kívül hagyják, hogy a felsőoktatásban alkalmazott oktatási gyakorlatok miként tükrözik a nyílt tudományos mozgalom gyakorlatainak különböző formáit.
Egy németországi felsőoktatási dolgozók körében végzett online felmérés 210 válaszadója főként a ha-

gyományos tanulási és tanítási módszereket alkalmazza. A felmérés azt mutatta, hogy a válaszadók 40%-a használ nyílt tartalmakat, ami valamivel kevesebb, mint amit a közelmúltban más kutatások találtak. A résztvevők 46%-a azt állította, hogy nem hallott a nyílt oktatási tartalmakról; 53% szerint a saját tudományterületén nem áll rendelkezésre olyan anyag, amely ezeket népszerűsíti. Néhány résztvevő nem látta sem szükségét, sem hasznát a nyílt tartalmaknak, és nem is feltételezik, hogy a tananyaguk alapján nyílt tartalmakat hozhatnának létre. Másoknak nehézséget okozott a források megtalálása. Emellett a résztvevők megjegyezték, hogy nincs idejük az összes anyagot átnézni. Más vizsgálati eredményekhez hasonlóan, a résztvevők 45%-a hiányolta ezeknek az anyagoknak a forráskatalógusát. A fenti eredmények azt mutatják, hogy sok munkát kell végezni annak érdekében, hogy megkönnyítsék a nyílt források és a különböző tudományágak igényeit figyelembe vevő rendszerek kereshetőségét. A nyílt tartalmakat ismerő válaszadók fele viszont maga is készít ilyeneket, és meg is osztja azokat másokkal. Azok, akik nem készítenek nyílt tartalmakat, túl fáradságosnak és időigényesnek találják az előállításukat, vagy nem tudják, hogyan kell ezt megtenni. Az oktatók számára saját bevallásuk szerint a források pontossága és minősége volt a legfontosabb, mintsem a nyílt licencek megléte.

Ami az oktatás során történő kommunikációra és forrásmegosztásra használt eszközöket illeti, a legnépszerűbb az e-mail és az intézményi tanulási platform, ezt követik alacsonyabb arányban a fáljmegosztók, majd a nyílt eszközök és a wikik. A felmérés szerint az oktatók többsége elvárja, hogy a hallgatók megosszák a munkájukat valamilyen digitális technológia segítségével (jellemzően a csoporton belül), amit közel 30% az osztályozás során is tekintetbe vesz. A válaszadók 68%-a nyilatkozott úgy, hogy kurzusainak tartalmához a hallgatók is hozzájárulnak; 50% egy kötöttebb tanmenet mellett ad teret a hallgatói kezdeményezéseknek, 43% a hallgatókkal közösen határozza meg a résztémákat és a hangsúlyokat, 6% pedig azt állította, hogy a kurzus egésze a hallgatókkal való diskurzus közben formálódik.

A szerzők véleménye szerint a nyílt oktatási gyakorlatok (a nyílt oktatási tartalmak használata és létrehozása, a nyílt megosztási eszközök használata, a nyílt kommunikáció és együttműködés, valamint a kurzus közös formálása) mind-mind hozzájárulnak a nyílt tudománnyal kapcsolatos tudatosság és készségek fejlődéséhez, így a nyílt tudomány gyakorlatához is.

(Koltay Tibor)

Lásd még 77, 81, 93, 94, 95, 98, 100, 105, 107, 108, 110, 112, 116, 117, 118, 119, 120, 123, 125

Közművelődési könyvtárak általában

87/2021

BRABANDERE, Claire De: How to stay relevant as a public library **In:** ABI-Technik. – 40. (2020) 4., p. 379–388.

Res. német nyelven

Hogyan maradhat releváns a közkönyvtár?

Gépesítési kérdések -általában; Igény; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Közművelődési könyvtár; Városi könyvtár

Gent város (263 ezer lakos, 65 ezer egyetemi hallgató) új központi könyvtára (*Bibliotheek De Krook*) többéves tervezés után 2017-ben nyílt meg. A könyvtár épületének külső megjelenése igen modern, korszerű technikai felszereltsége miatt pedig gyakran a jövő könyvtáraként is említik.

A könyvtárépület nyolcszintes, a felhasznált anyagok között az acél, a beton és az üveg dominál. Alaprajza a *Schelde* folyó ívét követi, konkáv alakú, erről kapta nevét (*De Krook*, ami flamandul kanyart jelent). Az épületben a szinteket szőnyeggel borított lépcsőházak kötik össze, ahol le is lehet ülni.

A földszinti teret agórának nevezik, itt található a központi tájékoztatás, vannak hagyományos bepolcozott terek, továbbá itt kapnak helyet az ideiglenes kiállítások. Hat képernyő tájékoztatja a látogatókat az éppen zajló programokról; ugyanez látható még 66 további képernyőn az épületben. Törekszenek arra, hogy minél kevesebb nyomtatott anyagot állítsanak elő („papír nélküli könyvtár"), de azért megtartottak néhány brosúrát és hírlevelet. A bejárat közelében négy automata áll rendelkezésre a dokumentumok RFID-alapú visszavételéhez, egy ilyen működik az épületen kívül is. Ezek az automaták kapcsolódnak a szállító rendszerhez, amely a helyükre (a megfelelő szintre és szakcsoportba) viszi a könyveket. Szintén a központi tájékoztató pult mellett lehet önállóan át-

venni az előjegyzett dokumentumokat. A kölcsönzés, hosszabbítás és a térítések/büntetések befizetése is automatikus eljárással történik; az elvégzett tranzakcióról az érintett e-mailben kap visszaigazolást. A földszinten található még egy hírlap- és magazinolvasósarok is. Az olvasójegy a digitális szolgáltatásokat is elérhetővé teszi mind a könyvtárban, mind otthonról. A földszinti terekhez csatlakozik még egy nagy nyitott terasz, ahonnan szép kilátás nyílik az óvárosra.

A -1. emeleten alakították ki a gyermek- és ifjúsági részleget. A polcok oldalán digitális könyvajánló működik (*Bieblo*). Ezen a szinten berendeztek egy előadó- és konferenciatermet is, továbbá kisebb termeket csoportok számára. Külső partnereknek is bérbe adnak helyiségeket, például az egyetemi rádiónak.

A -2. emeleten vannak a kiszolgáló helyiségek és az innovációs laboratóriumok. Ugyanitt található az a terem, ahol számítógépes játékokat lehet játszani.

Az 1. emeleten kapott helyet a felnőtteknek szóló szépirodalom, a 2. emeleten az ismeretterjesztő irodalom. A forgalmas olvasói tereket csoportszobák, munkahelyek és csendes övezetek veszik körbe. A könyvespolcok 160 cm magasak; némelyik polc oldalára érintőképernyős tájékoztató állomásokat szereltek fel, amelyek a használati adatokról nyújtanak információkat, és olvasási tippekkel is szolgálnak.

A 3. emeleten egy nagy, közös térben egyszerre 240-en foglalhatnak helyet. (Az épületben összesen 1000 ülőhely van.) Ezen a szinten találhatók a régebbi kiadású könyvek, a sérülékeny dokumentumok és a bekötött folyóiratok is. Az olvasók által nem látogatható 4. szinten irodák vannak.

Az épület kivitelezésénél a tartósság és a fenntarthatóság voltak a legfontosabb szempontok. Az építési anyagokat és eszközöket vízen szállították a megfelelő helyre. A fűtést és hűtést geotermikus energiával oldották meg.

A flamand közkönyvtárakban az utóbbi húsz évben folyamatosan csökkent a beiratkozott olvasók és a kölcsönzések száma. A *De Krook* megnyitása óta ez a tendencia megfordult, különösen a fiatalabb olvasók körében. Ez annak is köszönhető, hogy a könyvtár számos partnerrel együttműködik rendezvények szervezésében, kutatások népszerűsítésében, kiállítások megrendezésében, többek között az egyetem tanszékeivel, az egyetemi rádióval, felnőttoktatási és segítő szervezetekkel. Népszerű a könyvtárban működő kreatív műhely is, ahol korszerű eszközöket (lézervágót, 3D-s nyomtatót stb.) lehet igénybe venni.

A működés első két évében a látogatók száma meszsze túlszárnyalta a várakozásokat (az első évben meghaladta a napi 8000 főt a korábbi 2000-hez képest). Az épület használatbavételének tapasztalatai alapján módosították a feliratokat, ehhez különböző használói csoportok véleményét is figyelembe vették, és több piktogramot alkalmaztak. A korábbihoz képest tízszer annyi rendezvényt szerveznek. Ami a személyzetet illeti, szorosabbra fűzték a kapcsolatot a nyilvános szolgálatot ellátó és a háttérben dolgozó munkatársak között, ami az új szervezeti felépítésben is tükröződik: létrehozták az összevont Gyűjteményi, Rendezvényszervezési és Képzési Részleget, áttekinthető gazdálkodással.

A koronavírus-járvány idején a belgiumi közkönyvtárak ingyenes, online előjegyzési rendszert működtettek, a dokumentumokat az épületek bejáratánál lehetett átvenni. A visszavitt dokumentumokat három napra karanténba helyezték. 2020 októberében [a cikk írásának idején – a Ref.] enyhítettek a korlátozásokon, és újraindultak a rendezvények, egyelőre streamelt formában.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 91, 101, 103, 106, 112, 114

Megyei könyvtárak

Lásd 78

Városi könyvtárak

Lásd 87, 88, 115, 124, 126

Községi könyvtárak

Lásd 89

Mozgókönyvtárak

88/2021

ŠLESINGEROVÁ, Helena: O Bibliobusu Knihovny města Plzně **In:** Čtenář. – 72. (2020) 9., p. 316–318.

A Plzeňi Városi Könyvtár bibliobuszáról

Mozgókönyvtár; Szolgáltatások használata; Városi könyvtár

A XIX. században alapított Plzeňi Városi Könyvtár egyik érdekessége a bibliobusz. A Cseh Köztársaságban a fővároson kívül csupán ebben a városban üzemeltetnek könyvtárbuszt. A városi könyvtár 1951-től kapott területi feladatokat, majd 1953 és 1958 között két bibliobusza is kölcsönzött könyveket a nyugatcsehországi régióban. A könyvtárosok a falvak lakóinak nemcsak könyveket vittek, hanem segítettek a városi ügyintézésben is, továbbá gyakran filmeket is vetítettek és találkozókat is szerveztek. 1961-re azonban a könyvtárbuszok elsősorban pénzügyi okok miatt eltűntek a területről.

A rendszerváltozással új lehetőségek nyíltak. 1996-ban ünnepélyes keretek között átadták a plzeňi Köztársaság téren a *Karos C 734* átalakított változatát, amely dallamkürt helyett kis versikével csalogatta az olvasókat a megállókba. Az elhasználódás után 2007 őszén kulcsrakész új bibliobuszt vásárolt a könyvtár 5 350 000 koronáért, amely azóta is szolgáltat. A sárga színű, helyközi járatra emlékeztető, *Irisbus Crossway* márkájú bibliobuszt az *Iveco* cég szállította. A busz motorja megfelel az *Euro 4* szabvány előírásainak; a jármű mérete 12x2,5 m, alapterülete 32 m^2, akadálymentesített, hidraulikus emelővel felszerelt liftje mozgáskorlátozottak látogatását is biztosítja. A könyvtárbusz mintegy 3000 kötet szállítására alkalmas, 54 polcfolyóméteres bútorzattal. Kölcsönzőpultjából vezérelhető a fűtőpanel, az emelő és az ajtók, emellett toalettel, mosdóval, hűtőszekrénnyel is rendelkezik. 2007 őszétől wifi-kapcsolaton keresztül működik a számítógépes kölcsönzés, integrált könyvtári rendszerben. A buszon egy könyvtáros és egy sofőr dolgozik.

A bibliobusz szolgáltatásai közül leginkább a kölcsönzést veszik igénybe; az olvasók többsége (80%) nő vagy lány, a használók 63%-a 60 év feletti. A gyűjteményből főként a szépirodalmat és a gyermekkönyveket keresik, kisebb mértékben a népszerű ismeretterjesztő irodalmat. Csaknem 14 ezer kötet áll az olvasók rendelkezésére, melyek többsége raktárban található; az állományt kéthetente frissítik. A könyvek mellett 39-féle időszaki kiadványt, 538 hangoskönyvet és 42 társasjátékot is szolgáltatnak. A kölcsönzések előjegyezhetőek, a mozgásképtelen olvasók számára házhoz viszik a kért dokumentumokat. A bibliobusszal könyves kampányokba is bekapcsolódnak (pl. éjszakai felolvasásokba). A busz hétfőtől csütörtökig közlekedik, pénteken technikai szünetet tart. Jelenleg összesen kilenc megállóhelye van, egy nap 2-3 helyen teljesít szolgálatot. A tartózkodási ideje változó, 1 és 3,5 óra között mozog (ahol nyugdíjasotthon vagy iskola is működik, ott több időt tölt). A megállóhelyeket táblák jelzik, kifüggesztett kölcsönzési idővel (közlekedési táblákon vagy lámpaoszlopokon). A busz évente több mint 4000 km-t tesz meg, és 2500 liter üzemanyagot fogyaszt. A beiratkozott használók létszáma az elmúlt évtizedben átlagosan évi 400 fő körül mozgott. A beiratkozott gyerekek és a kölcsönzött kötetek száma az utóbbi években egyaránt csökkent, de a látogatások száma nőtt, meghaladja az évi 4200-at. A legnagyobb érdeklődés a romantikus könyvek, történelmi regények és krimik iránt mutatkozik. Naponta átlagosan 25 fő keresi fel a könyvtárbuszt.

A könyvtáros feladata nem könnyű, heti négy napon estig szolgálatban van a terepen. A busz télen hideg, nyáron meleg, néha 50 fokos a hőség. A wifi-jelerősség ingadozása, illetve a buszmegállókat elfoglaló parkoló autók is nehézségeket okoznak. Az olvasók elsöprő többsége (egy 2019-es felmérés szerint 99,4%-uk) azonban összességében elégedett a bibliobusz szolgáltatásaival és a könyvtáros személyével. Minden karbantartási időszak során felmerül a kérdés: hogyan tovább, meddig bírja a busz a szolgálatot? A Plzeňi Városi Könyvtár mindenképpen szeretné megtartani a bibliobuszos szolgáltatást, ha szükséges, új busszal vagy két kisebb jármű beszerzésével.

(Prókai Margit)

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 76, 104, 109, 121, 128, 131, 132

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

89/2021

KIMMEL, Sue – LANCASTER, Krystal: Where are the books about trains? A case study exploring reorganization of the children's section in a small public library. – Bibliogr. **In:** New review of children's literature and librarianship. – 25. (2019) 1-2., p. 20–32.

Hol vannak a vonatokról szóló könyvek? Esettanulmány egy kis méretű közkönyvtár gyermekrészlegének újrarendezéséről

Böngészés; Gyermekkönyvtár; Gyermekolvasó; Községi könyvtár; Osztályozási rendszer; Tematikus szabadpolc; Tizedes Osztályozás

A Dewey-féle tizedes osztályozás vagy a sok könyvtár által alkalmazott betűrend átláthatatlan határt képezhet a forrásokat kereső könyvtárhasználók számára. A kisgyermekeknek megfelelőbb lehet egy böngészést támogató rendszer. Jelen esettanulmány a határtárgyak (*boundary objects*) koncepcióját alkalmazza annak vizsgálatára, hogy egy kis méretű közkönyvtárban a képeskönyvek részlegének újrarendezése hogyan segítette elő a fiatal használók vágyainak és tanulási igényeinek kiszolgálását. A fontosabb munkatársakkal készített interjúkon és a könyvtáros által kezelt és megosztott dokumentumokon keresztül a cikk ismerteti a folyamat során megtett lépéseket, és elemzi az új elrendezésből fakadó tanulás lehetőségeit.

(Autoref.)

Lásd még 115

Iskolai könyvtárak

90/2021

CENIGOVÁ, Rozália: Analýza stavu školských knižníc za rok 2019 **In:** Knižnica. – 21. (2020) 4., p. 38–45.

Res. angol nyelven

A szlovákiai iskolai könyvtárak 2019. évi állapotának elemzése

Iskolai könyvtár; Költségvetés; Könyvtárhasználat; Módszertani központ; Statisztika; Személyzet

A szlovákiai iskolai könyvtárak állapotának felmérése elsősorban a hivatalos statisztikai adatok alapján, másrészt az iskolai könyvtárak módszertani központja anyagainak felhasználásával készült. 2019 végén Szlovákiában összesen 1540 iskolai könyvtárat jelentettek a statisztikában, a közoktatás valamennyi területéről. Ez körülbelül a fele az iskolák számának (2989), nyilvános könyvtárral összevont keretekben pedig csupán 25 könyvtár működött.

A gyűjtemény nagysága az iskolai könyvtárakban megközelítette az 5,8 millió egységet, ez átlagosan 3762 darabot jelent könyvtáranként. Az időszaki kiadványokból egy könyvtárra 0,78 cím jutott, mivel a könyvtárak többsége (1279) egyáltalán nem fizet elő periodikára. Az éves összes gyarapodás meghaladta a 83 ezer dokumentumot, ami csökkenést mutat az előző évihez képest. Selejtezéssel mintegy 65 ezer dokumentum kivonására került sor. A gyűjteményből több mint 2 millió dokumentum elektronikus feldolgozása valósult meg.

A regisztrált felhasználók száma 2019-ben 287 987 fő volt, ami a potenciális használók 59%-át jelenti, és 2019-ben 1%-kal növekedett. A tanárok és szakmai alkalmazottak 69%-a, a tanulók 58%-a volt könyvtárhasználó az év folyamán. Az iskolai könyvtárakat látogatók száma meghaladta a 2 milliót, amely könyvtáranként átlagosan 1319 látogatást jelentett, és 18%-os növekedést mutatott. A kölcsönzések száma 2019-ben 1 330 539 volt; egy használóra átlagosan 5 kölcsönzés jutott (a középiskolákban 6, az általánosokban 4, a szakiskolákban 3). A kölcsönzések mellett alacsony volt a helyben használat és a könyvtárközi kölcsönzés aránya. Egy iskolai könyvtár átlagosan 12 olvasóhellyel és 44,18 m^2 alapterülettel rendelkezett. A nyitvatartási idő átlagosan heti 5 óra 18 perc volt. A könyvtárban tartott órák számával együtt ez valamivel magasabb, de mindössze 56 iskolai könyvtárban volt a heti nyitvatartási idő 25–40 óra közötti.

Az iskolai könyvtárak 2019-ben összesen 23 444 kulturális és közösségi programot szerveztek, könyvtáranként átlagosan 15 programmal. Az információs nevelés keretében 10 092 rendezvényt tartottak, könyvtáranként átlagosan 7 képzéssel. Az iskolai könyvtárak módszertani központja 2019-ben egy nemzetközi és két nemzeti szintű projektet valósított meg a nyelvhasználat, az olvasásfejlesztés és a digitális írástudás témakörökben, amelyekbe országosan 1534 iskolai könyvtár kapcsolódott be, több mint 176 ezer tanuló bevonásával.

Az információs technológia területén mérsékelt növekedés jellemezte az iskolai könyvtárakat (0,27%-kal több számítógép, 1,82%-kal több internetelérés). Valamivel nőtt az integrált könyvtári rendszert alkalmazók száma (+0,58%) és az iskola honlapján a könyvtári katalógusok megjelenítése (+4,23%). Összességében azonban még mindig alacsony az integrált könyvtári rendszereket használó iskolai könyvtárak száma (518); a középiskolák 42%-a, az általános iskolák 31%-a, a szakiskolák 4%-a és a nyilvános

könyvtárakkal összevont iskolai könyvtárak 64%-a használ integrált rendszert. Alacsony az online katalógussal rendelkezők száma (mindössze 74 iskolai könyvtár), intézményi weboldala pedig 138 iskolai könyvtárnak van.
Ami a személyzetet illeti, 2019-ben 1819 iskolai könyvtárost jelentettek, közülük csupán 53 fő rendelkezett felső- vagy középfokú szakirányú végzettséggel. A besztercebányai (Banská Bystrica-i) regionális irodában működő módszertani és pedagógiai központ akkreditált iskolai könyvtárosi képzését 15 fő végezte el.
2019-ben az iskolai könyvtárak tevékenységének finanszírozására összesen 1 018 403 eurót fordítottak, az előző évhez képest 12,38%-kal többet. Ezt az összeget a könyvtárak 58%-a jelentette statisztikájában – felmerül a kérdés, hogy az iskolai könyvtárak fennmaradó 42%-a valóban nem költött-e pénzügyi forrásokat, vagy csak hiányosak az adatközlések. Az előző évhez viszonyítva 7%-kal nőtt a könyvtárosok statisztikában szereplő bértömege. Gyűjteményfejlesztésre az iskolai könyvtárak 51%-a összesen 336 536 eurót fordított (legtöbbet a középiskolák, legkevesebbet a szakiskolák), ez 5,61%-os csökkenést mutat az előző évihez képest.
A Szlovák Pedagógiai Könyvtár az iskolai könyvtárak módszertani központja, stratégiai terve alapján számos területen és projekttel segíti a könyvtárak munkáját. Az iskolai könyvtárak erősségei közé tartozik az olvasás fejlesztése érdekében folytatott tevékenységük, a gyengeségeiken pedig remélhetőleg az európai források segítségével megvalósuló jelentősebb finanszírozással lehet javítani.

(Prókai Margit)

Lásd még 91, 115

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

91/2021

FORD, Anne: The great outdoors : libraries turn to drone delivery, outdoor browsing, and other alfresco services **In:** American libraries. – 51. (2020) 11/12., p. 14–15, 17.

Ki a szabadba: a könyvtárak a drónos kiszállítás, a kültéri böngészés és egyéb szabadtéri szolgáltatások felé fordulnak

Fiókkönyvtár; Iskolai könyvtár; Kölcsönzés; Közművelődési könyvtár; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások

A koronavírus-járvány miatt 2020-ban az Egyesült Államokban is bezárni kényszerültek a könyvtárak, amire válaszul több jó gyakorlat is született. [A cikk a 2020 szeptemberi helyzetet tükrözi – a Ref.] A virginiai Christiansburgban található az első olyan iskola a világon, ahol a diákok a személyes kölcsönzés helyett egy drón jóvoltából otthonukban vehetik át a könyvcsomagokat. A drónos kiszállítás ötlete *Kelly Passek*től, a *Montgomery County Public Schools* könyvtárosától származik. A település iskolai könyvtára a *Wing* nevű vállalattal együttműködve az iskola körzetébe és a cég szállítási zónájába eső mintegy 600 háztartást tud könyvekkel kiszolgálni. Az adminisztráció és a *Wing* telephelyére való elvitel a könyvtáros feladata; a szolgáltatás a cég jóvoltából ingyenes. Noha a jelenléti oktatás időközben részlegesen újraindult, a drónos házhoz szállítást továbbra is fenntartják. A pozitív fogadtatásról a gyerekek és szüleik visszajelzései, illetve a járványhelyzet alatti és nyári kedvező könyvtárhasználati statisztikák is tanúskodnak.
A cikkben bemutatott következő kültéri jó gyakorlat az oregoni La Grande városából való. A *Cook Memorial Library*ben a járványra először teljes bezárással reagáltak, később lehetőség nyílt a könyvek visszahozatalára, végül június közepétől már a könyvek elvitele is megengedett volt a „küszöbkönyvtár" révén. Az új könyvekre a közösségimédia-felületeken hívták fel a figyelmet, ám ez nem hozta meg a várt sikert. Ezért 2020 augusztusában bizonyos óvintézkedési szabályok (pl. a könyvtár által biztosított kesztyű- és maszkhasználat) betartása mellett bevezettek egy új szolgáltatást, melynek keretében hetente kétszer lehetőséget teremtettek a könyvtár épületén kívül elhelyezett 3 asztalnyi könyv közötti

böngészésre is. A *Library Take-Out(side)* [*Könyvtári elvitel kültéren*] elnevezésű kezdeményezés a használók mellett a könyvtárosokat is jó érzéssel, elégedettséggel töltötte el.
Habár a tárgykölcsönző vagy eszközkönyvtárak nem jelentenek újdonságot, az ohiói *Lorain Public Library System* ilyen szolgáltatása mégis a járványhelyzet apropóján indult el. A könyvtár egy helyi intézményközi együttműködés keretében egy hajózási konténert állított fel és szerelt fel sporteszközökkel, melyet a *Lakeview Park*kal szembeni strandon működtettek 2020 nyarán *Little Library on the Lake* [*Kis könyvtár a tónál*] néven. A létesítményben többek között focilabdát, kaput, jógamatracot, kerékpárt és egyéb sporteszközöket lehetett kölcsönözni, amit közel 700 látogató vett igénybe. (A munkatársak a visszahozatal után fertőtlenítették az eszközöket.) Emellett a strandon tartózkodók a könyvtár wifijét is szabadon használhatták. A tervek szerint a tóparti kis könyvtár a következő év júniusában újra megnyitja kapuit, amikor már nemcsak felszereléseket lehet majd tőlük kölcsönözni, hanem programokon is részt vehetnek majd a látogatók.

(Biró Bettina)

Lásd még 83, 84, 85, 133

Állomány, állományalakítás

92/2021

HILLS, Sara: Hacking the collection : changing the collection in response to a migration. – Bibliogr. **In:** Collection management. – 45. (2020) 3., p. 208–222.

Hackeljük meg a gyűjteményt, avagy az előfizetések megváltoztatása egy migráció után

Adatbázis; Állományalakítás; Felsőoktatási könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Integrált gépi rendszer; Szoftverválasztás

2016-ban az Egyesült Államokban működő St. Edward Egyetem (SEU) Munday Könyvtára új *discovery* rétegre váltott. Az *Alma-Primo* rendszerekre történő migráció előtt 6 éven keresztül az *EBSCO Discovery Services* (EDS) és az *Innovative Interfaces Millennium* rendszereit használták; a könyvtárinformatikai rendszerek piacának változásai miatt döntöttek egy új könyvtári szolgáltatási platform bevezetése mellett. A könyvtár hamarosan azonban azzal szembesült, hogy az Alma-Primo *OpenURL*-en alapuló linkfeloldója (*link resolver*) nem működik megfelelően egy erősen az EBSCO tartalomszolgáltatására alapozott gyűjteménnyel, ugyanis az EBSCO nem osztja meg a metaadatait a többi szolgáltatóval, ami hozzáférési problémákhoz vezet. Erről a SEU könyvtárában a használói visszajelzések is tanúskodtak, de a migrációt követően a gyűjtemény használati statisztikájában is jelentős visszaesést tapasztaltak. Mivel a költséges migrációs folyamaton ekkor már túl voltak, egyértelművé vált, hogy az elektronikus dokumentumok szolgáltatásához – melyek a könyvtári források közel 90%-át teszik ki – új forgalmazót kell keresni.
A SEU esete nem egyedi: már a migrációt megelőzően is ismert volt az EBSCO és az *Ex Libris* (2015 után: *ProQuest*) rendszerei közötti vetélkedés és összeférhetetlenség, ám a munkatársak azt feltételezték, hogy a nagyobb egyetemi könyvtárak felül tudnak majd ezen kerekedni. Nem voltak tudatában a metaadat-eredetű problémák méretének, továbbá azzal számoltak, hogy a ProQuest piaci súlyánál fogva el tudja érni az EBSCO metaadatainak szolgáltatását a *Primo Central Index*ben.
Az Ex Libris által alkalmazott OpenURL linkfeloldó a metaadatok alapján hoz létre URL-t a tartalmakhoz, így minél jobb minőségű a metaadat, annál pontosabb webcím születik. A leggyakoribb hozzáférési probléma az ún. fals pozitív teljes szövegű hozzáférés, amikor a rendszer teljes szövegű tartalmat jelez, ám a használók mégsem tudják azt elérni. Ennek legfőbb oka, hogy az Ex Libris az EBSCO-tartalmak metaadatainak hiányát más szolgáltatók metaadataival próbálja pótolni, és léteznek olyan tartalmak, amelyeket kizárólag az EBSCO szolgáltat. Előfordul az is, hogy az egyéb szolgáltatótól származó adatok is pontatlanok vagy hiányosak, ami nem működő OpenURL-linkeket eredményez. A problémák áthidalására a szakmai konzultációk során mind az Ex Libris, mind az EBSCO egy külön EBSCO-s keresési réteg kialakítását javasolta a *discovery* felületen. Ezt a megoldást a SEU könyvtárosai végül elvetették, mivel nem kívánták bonyolultabb keresőfelülettel terhelni az olvasókat.
A Munday Könyvtár korábban főként az EBSCO-ra támaszkodott az interdiszciplináris tartalomszolgáltatás terén. A használat azonban drasztikusan visszaesett a migrációt követően jelentkező hozzáférési hibák miatt, ezért a könyvtár a gyűjtemény optimalizálására kényszerült a folyóiratok kihasználtsá-

gának függvényében. Ezt két tényező – az összesített használat és a használat gyakorisága – alapján évente határozták meg a 2015–2017-es időszakra. Az e szempontok alapján kiválasztott címeket összesítették, majd további elemzéseknek vetették alá; ellenőrizték, hogy a népszerű tartalmak elérhetők-e más aggregált szolgáltatás (pl. *Gale*, *ProQuest*) kínálatában, esetleg megrendelhetők-e közvetlenül a kiadótól (pl. *Taylor & Francis*, *Wiley*), valamint azt is, hogy nincsenek-e címbeli átfedések a Munday Könyvtár EBSCO-n kívüli gyűjteményrészeivel. Végül a lemondott EBSCO-adatbázisok pótlására a *ProQuest Social Sciences Premium Collection*, a *ProQuest MLA International Bibliography*, valamint a *Project Muse Premium Collection* szolgáltatásokat választották. A ProQuest-tartalmak jelentős átfedésben vannak az EBSCO által kínáltakkal, míg a Project Muse-ra az e-könyvgyűjteménye miatt voksoltak. Az EBSCO tartalomszolgáltatásai közül megtartották az *ATLA Serials and Jewish Studies Source* adatbázist, és ismételten előfizettek az *MLA International Bibliography*ra, mivel mind az ATLA (Amerikai Hittudományi Könyvtárak Egyesülete), mind az MLA (Modern Nyelvészeti Szövetség) exkluzív aggregátori szerződést kötött az EBSCO-val, az *MLA International Bibliography* így kikerült a ProQuest kínálatából. A Munday Könyvtár gyakorlatában kétéves tesztidőszakot szánnak az új adatbázisoknak, amelynek során a használatot és a forgalmazók terméktámogatását egyaránt meg tudják figyelni, és követni tudják a tanterv változásait is.

A könyvtárhasználók számára a források felfedezésének első állomása továbbra is a *Google Scholar*, és a tudományos információkat megosztó oldalak is megváltoztatták a könyvtárak helyét a keresési folyamatban. A könyvtáraknak, ha minél szélesebb körű hozzáférhetőséget szeretnének kínálni észszerű áron, olykor a forgalmazókkal kapcsolatos semlegességüket is fel kell adniuk, mivel a korszerű keresőfelületek egyre inkább függenek a tartalomszolgáltatóktól. Ennek fényében kell lefektetni a helyi prioritásokat – a Munday Könyvtár vezetése az Alma-Primo egyablakos *discovery* felületével a megváltozott keresési szokásoknak leginkább megfelelő kompromisszumot választotta, és a migráció keltette problémákra az előfizetett elektronikus gyűjtemény tartalmának újragondolásával reagált.

(Bódog András)

93/2021

SUNG, Nackil – SUNG, Jan S.: Expanding Demand Driven Acquisition : complete just-in-time Approval Plan. – Bibliogr. **In:** Collection management. – 45. (2020) 3., p. 195–207.

Az igény szerinti beszerzés kiterjesztése: egy teljesen „szükség szerinti" elvet érvényesítő beszerzési terv

Állománygyarapítás; Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Gyarapítási keret; Hatékonyság; Igény; Modern könyv; Online katalógus

A könyvtárak állománygyarapítása hagyományosan a „szükség esetére" (*just-in-case*) elvet követte, azaz a dokumentumokat a könyvtárosok rendelték meg. Később elérhetővé vált annak lehetősége, hogy a könyvtár gyűjtőkörére szabott, előzetesen jóváhagyott tervezetek (*Approval Plan*) nyomán a forgalmazók automatikusan küldjék a köteteket. Az ezredforduló környékén azonban a finanszírozási nehézségek, a könyvek mennyiségének és a könyvárak növekedése miatt felül kellett vizsgálni ezt a modellt; megjelent a „szükség szerinti" (*just-in-time*) elvet követő, azaz a használói igények alapján történő beszerzés. Amint a technológia lehetővé tette, az e-könyv-forgalmazók bevezették az igény szerinti beszerzést (*Demand Driven Acquisition*, DDA) az általuk meghatározott címekhez. A cikk a Hawaii Manoa Egyetem (UHM) Könyvtára kísérletét mutatja be, melynek során a 2018-as pénzügyi évben teljesen átálltak a használói igények alapján történő könyvbeszerzésre.

A UHM Könyvtára közel 8 millió dolláros gyarapítási keretének egyre kisebb részét fordítja könyvbeszerzésre. Már régóta alkalmazzák az *Approval Plan* megoldását a monográfiák megvásárlásakor; először a nyomtatott könyvek esetében vezették be, majd kiterjesztették az e-könyvekre is. A 2016-os pénzügyi évtől e-preferált és DDA-preferált beszerzési tervre váltottak. Ez azt jelenti, hogy a forgalmazó (*GOBI Library Solutions*) által biztosított DDA-kompatibilis e-könyvek rekordjai bekerülnek a könyvtár katalógusába, és ha a használó 5 percnél tovább megnyitja, kinyomtatja vagy letölti a dokumentumot, automatikusan elindul a beszerzési folyamat. A forgalmazó azonban a könyvek közel felénél nem biztosította a DDA lehetőségét, ezeket a könyvtár az *Approval Plan* értelmében automatikusan mind megvásárolta. A könyvtár vezetősége forráshiány miatt úgy döntött, hogy a 2018-as pénzügyi évben teljes mértékben az

igény szerinti beszerzés elvét érvényesítik. Azon könyvek esetére, amelyekhez a forgalmazó nem biztosított DDA-rekordokat, saját munkafolyamatot dolgoztak ki (*Purchase-by-Request*, PBR): az ISBN számok alapján az OCLC bibliográfiai rekordjait töltötték be a katalógusba, és egy online kérőlapra mutató linket illesztettek be a kiszállítás várható idejének feltüntetésével. A könyvek megrendelése a gyarapító könyvtáros feladata volt: az e-könyvekhez a GOBI-t, a nyomtatott könyvekhez az *Amazon*t választották, gondoskodva a gyors kiszállításról. Az e-könyvek és a nyomtatott könyvek érkezéséről a használót e-mailben értesítették.

A retrospektív címlistával és a heti bővüléssel együtt összesen 12 352 könyv (5801 DDA-s e-könyv, 2927 PBR-es e-könyv és 3624 PBR-es nyomtatott könyv) volt elérhető ily módon a használók számára a katalógusban. Az igények szerint történő vásárlások száma a következőképpen alakult: a rövid távú kölcsönzéseket (*Short-Term-Loan*, STL) is számítva 764 könyvbeszerzés történt (637 DDA-s e-könyv, 66 PBR-es e-könyv és 61 PBR-es nyomtatott könyv), összesen több mint 67 ezer dollár értékben (közel 300 ezer dollárt takarítva meg a korábbi évekhez képest). A könyvenkénti ár a DDA-s és a PBR-es e-könyvek esetén 120 dollár körül mozgott, a PBR-es nyomtatott könyvek esetén 62 dollár volt. Az *Approval Plan*ben szereplő, a katalógusban böngészhető rekordoknak a használói igények alapján tehát mindössze 6,2%-át vásárolta meg a könyvtár. A PBR-hez képest a DDA-s e-könyvek vonzóbbnak bizonyultak – nem megállapítható azonban, hogy ennek az azonnali hozzáférés vagy a link eltérő megfogalmazása („hozzáférés a teljes szöveghez" kontra „a könyv kérése") volt-e az oka.

A jövőben fontos odafigyelni arra, hogy a finanszírozás fenntartható legyen, és a rekordok maradjanak elérhetőek a katalógusban, ehhez egy ötéves időablakot tartanak optimálisnak. Arra a kérdésre, hogy nem veszítik-e el az irányítást a könyvtárosok az állományalakítás terén a használók javára, a válasz „nem", ugyanis a kiindulópontot képező *Approval Plan*-profilt a könyvtár szabja meg. A UHM Könyvtárában a monográfiák teljesen „szükség szerinti" elvet érvényesítő beszerzési terve gazdaságilag megtérült, de további adatok kellenek annak megítélésére, hogy ez-e a legjobb modell egy felsőoktatási könyvtár számára.

(Szabó Piroska)

Lásd még 108, 113

Állományvédelem

Lásd 126

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

94/2021

VEVE, Marielle: Using the harvesting method to submit ETDs into ProQuest : a case study of a lesser-known approach. – Bibliogr. **In:** Information technology and libraries. – 39. (2020) 3., p. 1–10.

Az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk ProQuestbe történő átadása aratásos módszerrel: egy kevésbé ismert megközelítés esettanulmánya

Adatbázis; Disszertáció; Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Információtechnológia; Munkafolyamat

Az esettanulmány egy felsőoktatási könyvtár közelmúltbeli tapasztalatait mutatja be az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk (ETD) *ProQuest Dissertations & Theses Global* (PQDT) adatbázisába történő átadásának aratásos (*harvesting*) módszerrel való implementálásával kapcsolatban. Ebben a kevésbé ismert megközelítésben az elektronikus szakdolgozatokat és disszertációkat először az intézményi repozitóriumban (IR) helyezik el, ahol feldolgozzák azokat, hogy aztán később a ProQuest arassa le őket térítésmentesen az intézményi repozitórium Nyílt Archívum Kezdeményezés (OAI) csatornáján keresztül. A módszer számos előnnyel bír az egyéb alternatív eljárásokkal szemben: ide tartozik a hallgatók ProQuestet érintő hozzájárulási (*opt-in*/*out*) döntése, az embargókorlátozások feletti hatékonyabb kontroll, illetve a még több testreszabhatósági lehetőség anélkül, hogy túlbonyolított munkafolyamatokra kellene hagyatkozni. Azon intézmények számára, melyek érdeklődnek egy egyszerű, automatizált, repozitóriumi tárolást követő eljárás bevezetése iránt az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk ProQuestbe történő átadására – a helyi munkafolyamatok megtartása mellett –, a cikkben ismertetett módszer hasznosnak bizonyulhat.

(Autoref.)

Lásd még 123, 128

Raktározás

Lásd 89

Feldolgozó munka

95/2021

GIL-LEIVA, Isidoro [et al.]: The abandonment of the assignment of subject headings and classification codes in university libraries due to the massive emergence of electronic books. – Bibliogr. **In:** Knowledge organization. – 47. (2020) 8., p. 646–667.

A tárgyszavak és osztályozási jelzetek kiosztásának elhagyása a felsőoktatási könyvtárakban az e-könyvek tömeges megjelenése miatt

Elektronikus könyv; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Nemzetközi helyzetkép; Online információkeresés; Online katalógus; Tárgyi feltárás

Az elektronikus könyvek tömeges megjelenése a könyvtárakban alaposan átformálta a megszokott könyvtári állománygyarapítási és -feldolgozási gyakorlatot. A cikkben ismertetett kutatás a könyvtári e-könyvek tárgyszavazási, osztályozási gyakorlatát vizsgálta egy 753 könyvtárat (főként felsőoktatási könyvtárakat) megszólító felmérés keretében, egy 2016-ban indított hasonló témájú felmérés folytatásaként, amelynek eredményeit 2018-ban publikálták a *Nemzetközi ISKO Konferencia* kötetében (*Gil-Leiva et al.*, 2018). A korábbi kutatásban részt vevő országok (Portugália, Spanyolország, UK, USA, Brazília) könyvtárainak körét az új vizsgálathoz kibővítették svéd, norvég, finn és ausztrál intézményekkel.

A három nyelven (angol, portugál, spanyol) közzétett kérdőíves felmérés a következő témákat járta körül: az e-könyvek feldolgozása, a *discovery* eszközök, a gyűjtemény stabilitása, az osztályozási paradigmaváltás, illetve a stressz vagy frusztráció a könyvtárosok körében. A kétkörös felmérés során összesen 107 kitöltött kérdőív érkezett, a legtöbb Spanyolországból (43,2%) és Svédországból (30,5%).

A válaszok tanúsága szerint az e-könyvek tárgyszavazása nem széleskörűen alkalmazott gyakorlat – 32,7% így jár el, 31,8% csak bizonyos esetekben, 35,5% nem tárgyszavazza az e-könyveket –, a válaszadók indoklása szerint elsősorban azért, mert nem kívánnak módosítani a külső forrásból származó rekordokon, amelyek akár automatikus módon is megváltozhatnak. Korlátozó tényező még az állományba bekerülő e-könyvek nagy száma, amely meghaladja a rendelkezésre álló emberi erőforrásokat, ellehetetlenítve a pontos tárgyszavazást. A válaszadók többsége úgy gondolja, a tárgyszavakról a kiadóknak/szolgáltatóknak kellene gondoskodniuk, ami sokszor fedi is a valóságot. A könyvtárak 58%-a ezzel indokolja e dokumentumok házon belüli tárgyszavazásának hiányát. A válaszadók túlnyomó többsége szerint a kiadók/szolgáltatók tárgyszavai megfelelőnek és elegendőnek tekinthetők; mindazonáltal 53,9% nem a tárgyi metaadatok minőségét veszi figyelembe a tartalomszolgáltatók kiválasztásakor. Ami az elektronikus forrásokat is tárgyszavazó könyvtárosokat illeti, a válaszok többsége szerint a tárgyszavazás folyamata megegyezik a nyomtatott könyveknél alkalmazottal. Osztályozási jelzetelés tekintetében is a fentiekhez hasonló válaszok születtek (22% ad, 58% bizonyos esetekben ad, 20% nem ad osztályozási jelzetet az e-könyveknek).

A válaszadó könyvtárosok 80%-a egyetértett azzal az állítással, miszerint az e-könyvek tárgyszavazása az olvasók számára hasznos lehet *discovery* rendszerek alkalmazásakor. 66%-uk az e-könyveket a gyűjteményük szerves részének tekinti, bár nincs egyetértés abban a kérdésben, hogy az e-könyvgyűjtemények veszélyeztetik-e a katalógus stabilitását és naprakészségét. Az új médium képezte paradigmaváltás, valamint a stressz és frusztráció témájában is megoszlottak a vélemények. Gépi osztályozó/tárgyszavazó eszközök bevezetésében a válaszadók közel fele lát lehetőséget.

A könyvtár kínálatába bekerülő e-könyveknek elválaszthatatlan elemei a metaadatok, ahogy a hagyományos dokumentumok esetében is elengedhetetlen a leíró metaadatok felvitele a katalógusba. Egy korábbi kutatás (*Ravit* & *Dana*, 2015) rávilágít a téma/tárgyszó keresőmező fontosságára a használók keresési gyakorlatában: az olvasók 40%-a keresett téma szerint, 30%-uk pedig kombinálta a tárgyszót a címmel. Mindez összhangban van jelen kutatás résztvevőinek általános véleményével a tárgyszavak *discovery* rendszerekben történő használatát illetően, ugyanakkor a könyvtárak mégsem aknázzák ki kellően ezt a lehetőséget az e-könyvek esetében – többnyire a kiadók/szolgáltatók felelőssége a dokumentumok tárgyszavazása, osztályozási jelzettel való ellátása. E paradoxon magával vonja a rossz minő-

ségű metaadatok sűrűsödésének veszélyét, növelve a felfedezetlen, ennélfogva kihasználatlan e-dokumentumok mennyiségét. Az e-könyvek esetében azért is hangsúlyosan fontosak a minőségi metaadatok, mivel – ellentétben a polcra kihelyezett könyvekkel – azok kizárólag metaadataik révén kereshetők. Ebből kifolyólag a könyvtáros szakmának mérlegelnie kell, hogy teljesen a kiadókra/szolgáltatókra bízza-e az e-könyvek metaadatolását. Végezetül a jövőben a könyvtáraknak közös erővel érdemes lenne „kikényszeríteniük" a kiadóktól/szolgáltatóktól a minőségi tárgyi metaadatok biztosítását (is), amihez szorosan kapcsolódik a metaadat-minőség figyelembevételének kívánalma a gyarapítási döntéshozatal során.

(Bódog András)

96/2021

GOLUB, Koraljka [et al.]: Subject indexing in humanities : a comparison between a local university repository and an international bibliographic service. – Bibliogr. **In:** Journal of documentation. – 76. (2020) 6., p. 1193–1214.

Tárgyi feltárás a bölcsészettudományok területén: egy helyi egyetemi repozitórium és egy nemzetközi bibliográfiai szolgáltatás összehasonlítása

Adatbázis; Elektronikus könyvtár; Kulcsszó; Online információkeresés; Tárgyi feltárás

A cikkben ismertetett kutatás a bölcsészettudományi publikációk tárgyszavazásának helyzetéről kíván áttekintést nyújtani, különös tekintettel a kutatók tárgyi hozzáférésre vonatkozó igényeire. Az összehasonlító vizsgálat alapjául szolgáló mintát 649 lektorált folyóiratcikk alkotta a bölcsészettudományok számos területéről, egy svéd egyetem (*Linnéuniversitetet*) művészeti és bölcsészettudományi karának 2010 és 2018 közötti publikációs terméséből. A tárgyi metaadatok összehasonlítása a DiVA (*Digitala Vetenskapliga Arkivet*) rendszerbe tartozó intézményi repozitórium és a *Scopus* alkalmazásával történt (utóbbiban 321 cikk szerepelt az eredeti mintából). A kutatás a minőségi tárgyszavazás fejlesztését kívánja elősegíteni. Az ismert információkra való kereséssel szemben (*known-item search*) a tárgyi keresés jóval nagyobb kihívást jelent. A szakirodalom tanúsága szerint a bölcsészettudományok területén különösen fontos a specificitás, gyakoriak a személynevekre vagy történelmi eseményekre való keresések. Igény mutatkozik a kontrollált szótárak fazettás megközelítéseire, ám a különböző tudományterületek eltérései és az időbeli (jelentés)változások terminológiai nehézségeket okoznak. A metaforikus vagy intertextuális címadások, a szövegalkotási stílus „sűrűsége", valamint a témák heterogenitása és az interdiszciplinaritás további akadályt jelentenek. A gyakorlatban a metaadatok inkonzisztenciájával és hiányosságával, illetve a kontrollált szótárakat, a szabad kulcsszavakat és a teljes szövegű automatikus indexelést vegyítő rendszerekkel szembesülhetünk. Több kutatás megfogalmazta, hogy a bölcsészettudományi publikációk nemcsak nehezebben osztályozhatók, de a terület nem is jut annyi pénzügyi támogatáshoz, mint a természettudományok.

A szerzők három kérdést tettek fel:

1. Milyen mértékben támogatják az egyetemi repozitórium metaadatai a bölcsészettudományi folyóiratok cikkeihez való tárgyi hozzáférést?
2. Milyen mértékben támogatják egy nagy interdiszciplinális bibliográfiai adatbázis (*Scopus*) metaadatai a bölcsészettudományi folyóiratok cikkeihez való tárgyi hozzáférést?
3. Hogyan viszonyulnak az egyetemi repozitóriumban és a Scopusban használt tárgyszavak egymáshoz és az adott folyóiratcikkekben feltüntetettekhez?

A metaadatok hálózati elemzését a *Cytoscape* nevű nyílt forráskódú szoftverrel végezték. A repozitórium háromféle tárgyszavazási eljárást alkalmaz: szabad kulcsszavakat, az ún. nemzeti tárgyi kategóriákat és az egyetemi kutatási területekét. A kulcsszavakat opcionális módon a szerzők vagy a könyvtárosok adják a cikkekhez a repozitóriumban, ennek elmaradása esetén a cikkben feltüntetett kulcsszavakat másolják át. A nemzeti tárgyi kategóriákat a svéd nemzeti könyvtár repozitórium-indexelési irányelveit követve rendelik a dokumentumokhoz. A szerzőnek egy vagy több kategóriát kell kiválasztania egy kontrollált szótárból, amit a könyvtáros ellenőriz. Ennélfogva mind a 649 cikk legalább egy (több mint háromnegyedük valóban csak egy) ilyen kontrollált tárgyszóval rendelkezik. A repozitóriumban az egyetemi kutatási területek feltüntetése opcionális, és a kiválasztás szintén kontrollált szótárból történik. A mintában szereplő csaknem mindegyik cikkhez (96,9%) volt hozzárendelve kutatási területre vonatkozó tárgyszó. A tárgyszavak vizualizációja kimutatja, hogy egyes területeken (pl. történelem és archeológia) egyértelmű és letisztult a témák közötti kapcsolatok rendszere, míg más területeken jelentősebb fragmentáció figyelhető meg. Például egy cikk besorolható egy adott nyelvhez, ám a nyelvészethez (vagy a nyelvek-

hez és az irodalomhoz) már nem. A két osztályozási rendszer (melyeket ráadásul eredetileg statisztikai célra fejlesztettek ki) párhuzamos alkalmazása sok probléma gyökere, ami a visszakeresést is megnehezíti. A bölcsészettudományok területén mindkét rendszerben 30 körüli a tárgyi kategóriák száma, ami információs túlterheléshez vezet, és nem segíti elő a nagyszámú forrás kezelhető szintű téma szerinti csoportosítását sem.

A Scopus esetében hivatásos feldolgozó munkatársak indexelik a tartalmakat, ám az adatbázis átfogó jellege nem feltétlenül támogatja a hatékony visszakeresést, például a művészeteket és a bölcsésztudományt lefedő tárgyszavak hiányoznak a Scopus kontrollált szótáraiból. A folyóiratoknál az ASJC (*All Science Journal Classification*) osztályozási sémát alkalmazzák. A Scopus a téma szerinti keresést szerzői kulcsszavak, kontrollált tárgyszavak (indexelt kulcsszavak), tág témamegjelölés és a folyóiratok osztályozása szerint teszi lehetővé. A kutatási mintában a cikkek többségéhez voltak szerzői kulcsszavak rendelve, míg kontrollált tárgyszavak csekély számban (13,1%) szerepeltek, egyik sem bölcsészettudományi szakterületről.

A repozitóriumot és a Scopust összevetve a publikációk hasonló mértékben (az esetek közel háromnegyedében) voltak ellátva szerzői kulcsszavakkal. Ezek csupán kiegészítői a kontrollált tárgyszavaknak, és nagy hátrányuk, hogy a hozzárendelő személyek nincsenek tisztában az osztályozás szabályaival, így általában semmilyen következetes szempontrendszer nem érvényesül a használatuknál. Ami a kontrollált tárgyszavakat illeti, az intézményi repozitóriumban ezek túl tágak, a Scopusban pedig a különböző kontrollált szótárak miatt esetlegesek és inkonzisztensek voltak. A vizsgálat során feltárt hiányosságokból – a korábbi kutatásokkal összhangban – leszűrhető, hogy a mai kor kihívásainak megfelelő tárgyi alapú hozzáférés követelménye nem teljesül a bölcsészettudományok területén.

(Bódog András)

97/2021

WILLAERT, Tom – ROUMANS, Guido: Nitpicking online knowledge representations of governmental leadership : the case of Belgian prime ministers in Wikipedia and Wikidata. – Bibliogr. **In:** LIBER quarterly. – 30. (2020) 1., p. 1–41.

A kormányzati vezetés online tudásreprezentációinak „szőrszálhasogatása": esettanulmány a belga miniszterelnökökről a Wikipédián és a Wikidatán

Besorolási adatok egységesítése; Enciklopédia, lexikon; Feldolgozó munka; Interdiszciplináris problémák; Személynév; Web

A tudásra éhezők egyik fő csapdája – különösen a politika területén – a tájékozott önelégültség vagy a keresőmotorokra való túlzott hagyatkozás, ami az ismeretelméleti kíváncsiság rovására megy. Közelmúltbeli kutatások jelentős problémákat írtak le azon információforrásokkal kapcsolatban, amelyekre a nyilvánosság leginkább támaszkodik, beleértve a Wikipédia és a Google ideológiai és algoritmikus elfogultságának eseteit. A hasonló megfigyelések felvetik annak kérdését, hogy tulajdonképpen milyen mélyre kell ásni e platformok tényszerű (történeti és életrajzi) tudásreprezentációiban, mielőtt hasonló ismeretelméleti problémákba botlanánk. A jelen cikk ezt a kérdést a Wikipédiában és a Wikidatában található, kormányokról és a kormányzati vezetésről való tudásreprezentációk „szőrszálhasogató" vizsgálatával kívánja megválaszolni. Az „adattanulmányok" (*data studies*) feltörekvő keretrendszerén belül a szerzők mikroszintű elemzésnek vetették alá a belga miniszterelnökök és kormányaik reprezentációit, olyan problémákat tárva fel a biográfiai elemek osztályozásával, elnevezésével és adatkapcsolásával összefüggésben, melyek messze túlmutatnak a szóban forgó platformok használhatóságán. A cikk ezáltal bizonyítékokon alapuló adalékokat nyújt azoknak az alapvető kihívásoknak a tanulmányozásához, amelyek a bölcsészettudományokban a tudás formalizálását fémjelzik.

(Autoref.)

Lásd még 70, 73, 89, 107, 128

Katalógusok

Lásd 93, 95

Információkeresés

98/2021

VARGAS OCHOA, Isabel: Navigation design and library terminology : findings from a user-centered usability study on a library website. – Bibliogr. **In:** Information technology and libraries. – 39. (2020) 4., p. 1–15.

Navigációtervezés és könyvtári terminológia: egy könyvtári honlap felhasználó-központú használhatósági vizsgálata

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Honlap; Információtechnológia; Online információkeresés; Terminológia; Tervezés

Amikor a Kaliforniai Egyetem (Stanislaus) Egyetemi Könyvtárának épületét renoválták, döntés született a könyvtár weboldalának megújításáról is. A folyamat részeként elkészült az új weblap prototípusa a kifejezetten könyvtári felhasználásra tervezett *Springshare LibGuides* tartalomkezelő rendszer alkalmazásával. A cél egy felhasználó-központú felület létrehozása volt, ezért a prototípuson alapuló megvalósíthatósági kutatás elkészítésébe 38, különböző évfolyamra és karra járó egyetemi hallgatót is bevontak. A prototípust a felhasználó-központú (*user-based*) tervezés keretrendszere és a közönségalapú (*audience-based*) navigáció szempontjai szerint alakították ki. A tanulmány a hallgatók tapasztalatait összegzi a webes navigációtervezés és a többértelmű könyvtári terminológia tükrében.

A webfejlesztésben a közönségalapú navigáció az információk és a szolgáltatások honlapon történő csoportosításának azt a formáját jelenti, amely kiindulópontként a felhasználók különböző kategóriái (pl. oktató/hallgató) szerint teszi lehetővé a tájékozódást. (Szemben a témaközpontú navigációval, amely a könyvtár régi honlapját jellemezte.) Sem a régi honlap, sem az új prototípus nem rendelkezik összevont keresőmezővel, csak a katalógusban van mód egymezős keresésre. Mindez egyúttal „rákényszerítette" a tesztelésben résztvevőket a navigációs menü használatára is.

Az eddigi szakirodalom is foglalkozik a könyvtári szakszókincs dilemmájával: jellemzően a megszokott terminológiát követve íródnak az olvasóknak szánt tájékoztató anyagok is, ám ami a könyvtárosoknak mindennapos kifejezés (pl. „katalógus", „referensz", „kutatási útmutató"), az a használók számára idegen lehet, így el is tántoríthatja őket a könyvtári forrásoktól. Körükben a Google használata domináns, így nem meglepő módon a könyvtári weblapok keresőmezőire is „Google-mentalitással" tekintenek.

A 2020 februárjában lezajlott felmérés során a hallgatóknak 7 feladatot kellett megoldaniuk a könyvtár által biztosított laptopokon a weblap navigációjának, kezdőoldalának és tartalmának letesztelése céljából, majd válaszolniuk kellett a hozzáférés könnyűségét és a tapasztalataikat firtató kérdésekre. Az összesen közel 15 percet igénylő feladatok megoldásának folyamatát a cikk szerzője a *Snagit* képernyőfelvevő eszközzel rögzítette.

Kiemelhető, hogy a felmérés résztvevői a katalógus keresőmezőjében kezdtek el kutakodni az általuk kevésbé ismert szakkifejezések után, holott a mezőnél fel van tüntetve, hogy cikkek, könyvek és egyéb anyagok keresésére szolgál. A hallgatók jártasnak mutatkoztak a kutatási források használatában: tudtak cikkeket keresni, nyomtatni és e-mailben elküldeni, továbbá a könyvkérő online űrlapok kitöltése sem okozott gondot a számukra, ahogy a könyvtárközi kölcsönzéshez szükséges felhasználói fiókok kezelése sem. A könyvtári terminológia értelmezése viszont szemmel látható problémát jelentett, különösen annál a feladatnál, amely egy jogi dokumentum APA stílusban történő hivatkozásának segédletét kérte, illetve annál, amelyben az egyetem történetével kapcsolatos információkat kellett keresni a különgyűjteményekben és az egyetemi levéltárban. A „raktári jelzet" (*call number*) kifejezés megértésének segítésére – amely a könyvkérő űrlaphoz kellett – egy képernyőkép szolgált a jelzetnek a katalógusban feltüntetett helyéről és funkciójáról; e segédlet feltöltése szükségesnek bizonyult: sokan megnyitották, amikor a számukra ismeretlen kifejezéssel szembesültek.

A kutatás mérte a feladatok megoldásának sikerességét, a ráfordított időt és a kattintások számát is, de a vegyes eredmények nemcsak a honlaptervezés felhasználóbarát jellegéről, hanem a feladatok nehézségéről és a könyvtári terminológia érthetetlenségéről is árulkodnak. A tesztben résztvevők jelentős része (64%) nem tudta végrehajtani a kért jogi dokumentum szabványos hivatkozásának felkutatását, jórészt a szakszókincs ismeretének hiánya miatt, ezt követte

a különgyűjteményekkel kapcsolatos feladat sikertelenségi aránya, ahol a „gyűjtemény” kifejezés többértelműsége zavarta össze a hallgatókat.
Összességében a tesztelés résztvevői a honlap navigációját áttekinthetőnek és egyszerűnek találták, ám visszajelzésük szerint az új menürendszerhez „hozzá kell szokni”. E kutatás és a szakirodalom nyomán is levonható az a következtetés, hogy a közönségalapú tervezés helyett célszerűbb téma szerint csoportosított menüt kialakítani. A hallgatók közül sokan javasolták az összevont keresőmező létrehozását a weblap felhasználóbaráttá tétele érdekében; ugyanezen okból ajánlott világos és mindenki számára egyértelmű kifejezéseket alkalmazni. A hallgatók bevonása a weboldal prototípusának tesztelésébe kiváló módszernek bizonyult a felhasználói igények megismerésére.

(Bódog András)

Lásd még 82, 89, 92, 95, 96, 100, 128

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

Lásd 82, 110, 125

Kölcsönzés

99/2021

HAMRUD, Annika: Fler e-lån 2020 – men Sverige skiljer ut sig **In:** Biblioteksbladet. – 106. (2021) 1., p. 34–36.

Nőtt az e-kölcsönzés 2020-ban, de Svédország kilóg a sorból

Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyv; Kölcsönzés; Nemzetközi helyzetkép; Statisztika

Jelen cikk összehasonlítja a koronavírus-járvány közben tapasztalt e-dokumentum-kölcsönzés 2020-as trendjeit Hollandiában, Dániában, Norvégiában és Svédországban.
Hollandiában, ahol a digitális könyvtár (*Online Bibliotheek*) igénybevételéhez az éves felnőtt olvasójegy ára 42 euró, a nemzeti könyvtár a járvány kitörése miatti iskola- és könyvtárbezárások után készített egy „otthoni könyvtár” nevű mobilalkalmazást, melynek segítségével 100 e-könyv, illetve 25 hangoskönyv ingyen hozzáférhetővé vált bárki számára. A statisztikák szerint a szolgáltatást igénybe vevők 57%-ának nem volt korábban olvasójegye. (Az akció előképe a nyári „szünidei könyvtár” elnevezésű hasonló kezdeményezés volt.) 2020 szeptemberében a weboldal és az alkalmazás is megújult. Az e-könyvek népszerűsítésével fontos társadalmi célt sikerült elérni: azt, hogy az emberek ne hagyjanak fel az olvasással akkor sem, amikor a könyvtár zárva van. Az összesített statisztikák szerint az országban mind az e-könyvek, mind a hangoskönyvek kölcsönzési számai 44%-kal nőttek 2019-hez képest.
Dániában az Aarhusi Állami Könyvtár által üzemeltetett, az ingyenes közkönyvtári tagságra épülő és mobilalkalmazáson keresztül elérhető *e-Reolen* (’e-könyvespolc’) szolgáltatás használata meredeken emelkedett a járványidőszak alatt: a korábban elsősorban a hangoskönyvei miatt népszerű platformon az iskolabezárásokat (és részleges újranyitásokat) követően, 2020 április-május fordulóján 75%-kal több e-kölcsönzés történt az előző év azonos időszakához képest. Számos közkönyvtárban megemelték az egy időben kölcsönözhető e-könyvek és hangoskönyvek mennyiségét, Aarhusban 3-3-ról 6-6 példányra. A szolgáltatásra az év nyarán és a karácsonyi időszakokban célzott reklámkampányokkal is felhívták a figyelmet. Országosan az e-könyvek kölcsönzései 2020-ban az előző évhez képest 35%-kal nőttek.
Norvégiában 2020 tavaszán az egyes régiók, illetve megyék lakosságának arányában a közkönyvtárak összesen 20 millió koronás kormányzati támogatásban részesültek e-könyvek és hangoskönyvek beszerzésére. Az intézmények saját hatáskörben dönthettek a pénzösszegek felosztásáról az e-könyvek és a hangoskönyvek, illetve a felnőtt és gyermekirodalom között, az egyetlen megkötés az volt, hogy a forrásokat norvég könyvekre kell költeni. Ezáltal a nemzeti kultúrához való hozzáférést jelentősen sikerült kibővíteni a járványidőszakban. Ami a statisztikát illeti, a nemzeti könyvtár a 2020 márciusától júniusig tartó időszakban az e-könyvek és hangoskönyvek kölcsönzéseinek 123%-os, a gyermekkönyvek kölcsönzéseinek 388%-os emelkedését regisztrálta az előző hónapokhoz képest.
Svédországban két különböző e-könyv-szolgáltatási rendszer működik. Tizenegy megyéből kilenc használja az elsősorban gyerekeknek, tanulóknak szóló *BookBites*t, amely felületen a kikölcsönzött dokumentumok száma a nemzeti könyvtár összesítése szerint a 2019-es 500–600 ezerről 2020-ban mintegy egymillióra nőtt. A gyermek és ifjúsági korosztály számára „nyári olvasás” címmel külön kampányt

indítottak az e-könyvek népszerűsítésére. A másik alkalmazott platformon, az *Axiell Media* által üzemeltetett *Elib* szolgáltatáson keresztül mintegy 12%-os e-könyv-kölcsönzési növekedést tapasztaltak 2020-ban 2019-hez képest. Az előző években a svédországi helyhatóságok hajlamosak voltak csökkenteni a digitális dokumentumbeszerzésre és szolgáltatásra fordított összegeket. A járvány hatására ez a trend megfordult, s országos szinten mintegy 25%-kal nőtt az e célra fordított büdzsé. Több könyvtár megemelte a hetente kölcsönözhető e-könyvek számát, néhányan el is törölték a felső korlátot. Számos intézmény digitális kínálatában az e-könyvek mellett különböző e-filmek és e-újságok is szerepelnek. Az országosan pozitív adatok mögött azonban meglehetősen nagy a regionális szórás: példának okáért az e-könyv-kölcsönzés Stockholmban mintegy 3,5%-kal csökkent 2020-ban a 2019. évi adatokhoz képest (460 ezerről 440 ezerre). A nemzeti könyvtár szakemberei szerint ebből nem lehet általános következtetéseket levonni, a helyi és országos trendek pontosabb feltárására további elemzések, illetve a 2020. évi statisztikák összesítései szükségesek. Az viszont egyértelmű, hogy a többi említett országhoz hasonlóan Svédországban is fontos lenne egy egységes nemzeti digitális tartalomszolgáltatási felület kialakítása. Az igény ugyanis megvan a digitális tartalmak fogyasztására: a 2020. év folyamán határozottan emelkedett az otthoni streaming-előfizetések száma – az év végi adatok szerint 2,6 millió svéd háztartás fizet elő egy vagy több kereskedelmi videostreaming-szolgáltatásra.

(Németh Márton)

Lásd még 91, 124

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 108, 113

Tájékoztatási eszközök

100/2021

LIU, Weiling: Knowledge map : a creative visual path to library guides and resources. – Bibliogr. **In:** The electronic library. – 38. (2020) 5/6., p. 943–962.

Tudástérkép – egy kreatív vizuális eszköz a könyvtári segédletekhez és forrásokhoz

Adatbázis; Felsőoktatási könyvtár; Honlap; Online információkeresés; Szoftver; Tájékoztatási eszköz

A könyvtárhasználati és forrásismereti segédletek vagy útmutatók (*library guides*, *research guides* vagy *subject guides*) megszokott és bevált könyvtári szolgáltatásoknak számítanak, melyek napjainkra az online térbe költöztek statikus vagy dinamikus weboldalak formájában. 2007-ben kifejezetten ezt a piacot megcélozva vezette be a *Springshare* vállalat *LibGuides* nevű termékét, amely egy könyvtári segédletek előállítására és közzétételére optimalizált tartalomkezelő rendszer (CMS). 2020 nyarán már 99 ország 5572 intézménye használta a *LibGuides*-ot; 13 év alatt közel 185 ezer könyvtáros több mint 750 ezer útmutatót készített.

Az évek folyamán megannyi publikáció született a *LibGuides* bevezetéséről és alkalmazásáról, ám aránylag kevés mérte fel az elkészült segédletek használhatóságát és a felhasználók tapasztalatait. A szakirodalom tanúsága szerint az útmutatók segítséget jelentenek az azokat használó diákok számára, noha e célcsoportnak nem ez az elsődleges információkereső platformja, hanem a Google. A felhasználói visszajelzések szerint a könyvtári segédletek legnagyobb előnye, hogy egy adott témában minden fontosabb forrást összeszednek; hátrányként a diákok általában a nehézkes navigációt, a túl sok információt, a túl általános vagy irreleváns tartalmat, illetve a segédlet nehéz felkutathatóságát említik. Minden használónak mások az egyéni preferenciái, így rendkívül nehéz mindenki számára megfelelő forráskalauzokat összeállítani. A használók az információforrások egyszerű és komfortos elrendezését kedvelik. A tanuláselméletből átvett ún. kognitív terhelés elméletére (*cognitive load theory*) alapozva a cikk szerzője szerint a tudástérképek közvetítő hídként szolgálhatnak a könyvtár felhalmozott forrásgyűjteménye és a használói igények között.

A tudástérképre (*knowledge map*) nincs egyetemes definíció: egyes megközelítések szerint egy csoport vagy szervezet tudását vizuálisan reprezentáló segédletet jelent, más megközelítésben a források kapcsolatrendszerét feltáró, felfedezhetőségüket megkönnyítő eszközt (de nem tudástárat) takar. A tudástérkép – amely a kognitív térkép, a fogalomtérkép, az elmetérkép és rokonaik gyűjtőfogalma – lehetővé teszi az absztrakt tudás könnyű megértését, az információ

vizuálisan befogadható formában történő rendszerezését. Több kutatás is megerősítette az *e-learning* anyagokban szereplő tudástérképek tanulási folyamatra gyakorolt pozitív hatását. Bár erre még kevés példa akad, egy könyvtár is rendszerezheti hasonlóképpen a közvetítendő információkat.

A cikk szerzője a szociális munka témaköréhez kapcsolódó könyvtári útmutatók alapján egy mintaként szolgáló tudástérképet hozott létre a nyílt forráskódú ingyenes, platformfüggetlen *Freeplane* szoftver segítségével. A könnyen használható, rugalmas és interoperábilis gráfszerkesztő program alkalmas az elkészített tudástérképek sokféle formátumba történő exportálására is (pl. HTML, PDF, XML, Excel, Word stb.). A három klasszikus felsőoktatási könyvtári tájékozódási útvonallal (téma szerinti, kurzus szerinti és adatbázislista szerinti böngészés) ellentétben a tudástérkép mellőzi a navigációs lépéseket, ugyanis a már létező könyvtári segédleteket összekapcsolva, egyetlen felületen képes több oldal tartalmát egyesíteni a köztük lévő kapcsolati hálóval, így egy strukturáltabb, áttekinthetőbb információközvetítő eszközt biztosít az olvasóknak. A vizualizált böngészési útvonalak segíthetnek csökkenteni a belső kognitív terhelést (*intrinsic cognitive load*), könnyű megérthetőséggel támogatva a hasznos információk befogadását. A forrásokra mutató közvetlen linkek és az egyértelműsítő szimbólumok használata a külső kognitív terhelést (*extraneous cognitive load*) redukálhatja. A generatív vagy értelmező kognitív terhelést (*germane cognitive load*) pedig, amely az új ismeretek elsajátításának velejárója, elősegítheti a tudástérkép csomópontjai között leolvasható vizualizált kapcsolati háló. A tudástérképet nem-lineáris szerkezete és szemantikus felépítése a hosszú távú memória felépítéséhez teszi hasonlatossá. Az összesített tudástérkép mindhárom fenti hagyományos böngészési útvonalat (téma szerinti, kurzus szerinti és adatbázislista szerinti) magában foglalja, lehetővé téve a tetszőleges pontról történő elindulást és a kutatási folyamat részekre bontását. A kibontható/összecsukható csomópontok a kezdő és a haladó szintű böngészést is támogatják. A tudástérkép végezetül mind oktatási segédanyagként, mind a könyvtári források népszerűsítőjeként is működhet.

A cikkben felvázolt könyvtári tudástérkép-koncepció előnyeinek alátámasztásához további kutatások és használhatósági esettanulmányok szükségesek.

(Bódog András)

Lásd még 132

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

101/2021

RIZVI, Sylvia: Im Palast des Denkens, im Tempel des Wissens : wie Wohnungslose und Menschen in Armut die Bibliothek nutzen. – Bibliogr. **In:** BuB. – 72. (2020) 11., p. 614–617.

Res. angol és francia nyelven

„A gondolkodás palotája, a tudás temploma" – A hajléktalanok és a szegények könyvtárhasználata

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Igény; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások

A közkönyvtárak minden állampolgárt kiszolgálnak. A cikk szerzője, a *Trott-war* című stuttgarti utcalap vezető szerkesztője körkérdést tett fel az utcalapok terjesztőinek különböző német városokban. Arra volt kíváncsi, hogy mennyire elérhetőek a könyvtári szolgáltatások a hajléktalanok és a szegények számára, illetve mi jellemzi körükben a könyvtárhasználatot. Egy stuttgarti interjúalanya 1996 óta az utcalap terjesztője (ő nevezte a könyvtárat a gondolkodás palotájának, a tudás templomának). A régi tartományi könyvtárat szívesen látogatta, be is iratkozott. Az új városi könyvtárba is eljár, ott a számítógépes szolgáltatásokat is igénybe veszi, és az érdeklődésének megfelelő irodalmat keres. Egy másik stuttgarti nyilatkozó anyagi okokból nem iratkozik be a könyvtárba (20 euró az éves díj). A városi könyvtár vezetője is válaszolt a körkérdésre: mindenki számára nyitott intézményként írta le könyvtárát. Nem tudta megmondani a hajléktalan könyvtárhasználók számát, csak azt említette, hogy sokan csak az ingyenes szolgáltatásokat veszik igénybe. A szolgáltatási kínálatot a könyvtár a hajléktalanokat segítő szervezetekkel közösen alakítja ki. Az érdeklődőknek tájékoztatást adnak arról, hogyan élhetnek az őket segítő különböző szolgáltatásokkal. Vannak ingyenes rendezvényeik, ezek egyikén például egy hajléktalan az utcalap 25. évfordulója alkalmából a városi könyvtárban mutatta be önéletrajzi regényét.

Kölnben a *Draussenseiter* nevű utcalap főszerkesztője nem ismer olyan terjesztőt, aki beiratkozott könyvtári olvasó lenne. A hajléktalanok közül azonban sokan egész napjukat a könyvtárban töltik. Gondot okoz számukra, hogy a könyvtárba nem vihetik be kutyáikat, és nem szabad bent dohányozniuk.

Nürnbergben és Düsseldorfban is a térítési díj miatt nem iratkoznak be a könyvtárba a megkérdezettek. Olyan városi kártyával sem rendelkeznek, amellyel engedményt kaphatnának. Az érintettek ugyanakkor úgy érzik, hogy szívesen látják őket a könyvtárban, ezzel nincs gondjuk.
A vizsgálódás tanulságai így összegezhetők: több zárható szekrényre lenne szükség, ahol a hajléktalanok elhelyezhetik holmijukat; az ingyenes beiratkozási lehetőséget szívesen vennék; a használati szabályok korlátozásai elriaszthatják a hátrányos helyzetűeket; a könyvtáraknak együtt kell működniük a hajléktalanok szervezeteivel; érdemes lenne speciális kurzusokat szervezni a hajléktalanok számára.

(Hegyközi Ilona)

102/2021

SIEBERNS, Anne: »Leave no one behind« : Die IFLA-Leitlinien für die Bibliotheksarbeit mit wohnungslosen Menschen. – Bibliogr. **In:** BuB. – 72. (2020) 11., p. 624–627.

„Senkit nem hagyunk magára": IFLA-irányelvek a hajléktalanok könyvtári ellátásáról

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Irányelvek -könyvtári; Szolgáltatások

Az IFLA 2017-ben adta ki irányelveit (*IFLA Guidelines for Library Services to People Experiencing Homelessness*) a hajléktalanok könyvtári ellátásáról. Ez a dokumentum ajánlásokat és jó gyakorlatokat ad közre a világ minden tájáról. Az IFLA előírta szekciói számára, hogy az ENSZ *Agenda 2030* című, a fenntartható fejlődéssel foglalkozó programjának 17 célját érvényesítsék akcióterveikben. E célok némelyike a szegénységgel, az éhezéssel, a hozzáféréssel, az egyenlő bánásmóddal, a békés és befogadó társadalommal foglalkozik. Fontos alapelv, hogy „senkit nem hagyunk magára", azaz minden lakossági csoport igényeire figyelni kell, köztük a hajléktalanokéira is.
A hajléktalanság komplex fogalom. Németországban azt tekintik hajléktalannak, „aki nem rendelkezik lakásbérleti szerződéssel vagy lakástulajdonnal". Egy 2015-ben született ENSZ-tanulmány szerint a hajléktalanság világjelenség, amely egyre növekszik, és sok társadalmi csoportot érint. A hajléktalanok számos joga folyamatosan sérül, nemcsak a lakhatáshoz, hanem az egészséghez, a társadalmi részvételhez és az információhoz, az oktatáshoz és a kultúrához való hozzáférés területén is.
Az IFLA illetékes szekciója (*Library Services to People with Special Needs*, LSN) 2015-ben munkacsoportot alakított az irányelvek összeállítására a következő szempontok figyelembevételével: az emberi jogok és az egyenlő bánásmód alkalmazása, alapos tájékozódás a helyzetről, az előítéletek leépítése; a hajléktalanokat érő diszkrimináció és korlátozások megismerése; együttműködés az érintettekkel és érdekképviseleti szervezeteikkel; a jó gyakorlatok megismerése és terjesztése (ajánlások, ellenőrző listák, stratégiai tervek). 2016-ban felmérést végeztek, amelyre közel 50 intézmény reagált, és osztotta meg jó gyakorlatát.
Az irányelvek első pontja úgy hangzik, hogy a könyvtárat a hajléktalanok szempontjából kell szemügyre venni. Meg kell tehát vizsgálni, hogyan lehet megszüntetni körükben a „küszöbfélelmet", milyen eszközökkel lehet népszerűsíteni a könyvtárat. A könyvtárosok számára célszerű rendszeres továbbképzéseket, beszélgetéseket szervezni az előítéletek megszüntetése érdekében és a konfliktushelyzetek megelőzésére, mégpedig mindig az érintettek és a hajléktalanokkal dolgozó szervezetek, intézmények bevonásával.
Az irányelvek a beküldött jó gyakorlatokon alapulnak. A Vancouveri Városi Könyvtár munkatársai például rendszeresen felkeresik a hajléktalanszállókat és -étkezőket, hogy az ott élők igényeiről tájékozódjanak. Másutt is rendszeresen együttműködnek az állami és civil szervezetekkel. A Newcasle-i Regionális Könyvtár (Ausztrália) évente egyszer hajléktalannapot szervez a kapcsolatok fenntartása érdekében.
A hajléktalanok a könyvtárban pihenő- és tisztálkodóhelyet keresnek, szeretnék holmijukat egy időre biztonságos helyre letenni. A könyvtárban zavartalanul tartózkodhatnak, elvégezhetik egy-egy teendőjüket, kikapcsolódhatnak. Élethelyzetük dacára nekik is van igényük arra, hogy olvassanak, az interneten munkát vagy lakhatási lehetőséget keressenek, e-mailt írjanak, családtagjaikkal vagy barátaikkal kommunikáljanak.
Az irányelvek megalkotása során felmerült, hogy szigorú és részletes viselkedési előírásokra van-e szükség, vagy elegendőek az általános útmutatások. A szigorú előírások akadályozó tényezővé válhatnak, ilyen például, ha állandó bejelentett lakcímhez kötik a beiratkozást. Az előírásokat a lehető legrövidebben

és általánosan kell megfogalmazni, inkább pozitív, mint negatív hangnemben. (Nem azt kell írni, hogy a könyvtárban tilos aludni, hanem azt, hogy szabad aludni, mindaddig, amíg az másokat nem zavar.)
Ami a szolgáltatásokat illeti, a Zágrábi Városi Könyvtár számítógép-használati és információkereső kurzusokat szervez hajléktalanoknak, ezzel segít nekik újra integrálódni a könyvtáron kívüli társadalmi és kulturális életbe is. A New York-i Jamaika városrész Queens Könyvtára szükségszállókon szervez felolvasásokat és könyvklubokat, ahol könyveket is kölcsönöznek. A *New York Public Library* címjegyzékkel támogatja a hajléktalanokat, hogy kapcsolatba lépjenek különböző segítő szervezetekkel. Sok könyvtár szervez programokat hajléktalan családok, gyerekek, egyedülállók, menekültek számára. (Ezzel a kérdéskörrel külön fejezet foglalkozik az irányelvekben.) A kínálatot érdemes rendszeresen értékelni és a pozitív eredményekről a fenntartókat, finanszírozókat értesíteni.
A hajléktalanokat segítő tevékenység során igen fontos az együttműködés a szociális és érdekképviseleti szervezetekkel. A könyvtárnak nem kell magára vállalnia olyan feladatokat, amelyeknek már megvan a felelőse és dolgoznak jól képzett szakemberei a társadalom egyéb szféráiban. A könyvtár egy nagyobb segítő hálózat része, amelyben különböző kompetenciák egyesülnek, hogy javítsák a hajléktalanok helyzetét, megkönnyítsék az információhoz, kultúrához és képzéshez való hozzáférésüket.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 112

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 78, 103

Könyvtártudományi tájékoztatás

103/2021

TEIGELKÄMPER, Sabine: Die neue Website der Landesfachstelle : bunt, informativ und nutzerfreundlich **In:** Bibliotheksforum Bayern. – 14. (2020) 4., p. 56–59.

A módszertani központ új honlapja: színes, informatív és felhasználóbarát

Általános tudományos könyvtár; Honlap; Könyvtári hálózat; Könyvtártudományi tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Módszertani központ; Tervezés

2020 februárjában a Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek*, BSB) keretében működő közkönyvtári módszertani központ (a továbbiakban: KKMK) – *Landesfachstelle für das öffentliche Bibliothekswesen* – elindította új honlapját a https://www.oebib.de/ címen. A legfontosabb témákat nyolc főcsoportba rendezték, a dizájn pedig teljesen megújult.
A 2009 óta működő korábbi honlap kedvelt és sokféle módon használt információs eszköznek bizonyult, bár a dizájn időközben elavult. 2017-ben lehetőség adódott a BSB-honlap formai megoldásának az átvételére, és tavasszal meg is indult a tervezési szakasz; novemberben ültek össze a KKMK és a BSB webes munkatársai, hogy megbeszéljék, mik a fő kommunikációs célok, milyen célcsoportokat akarnak megszólítani, és mely területek a legfontosabbak. A stratégiai üléseken először a régi honlapot elemezték, kitérve a felépítésre, a menüpontok címeire, majd az egyes témacsoportok anyagára. A következőkben az olvasásfejlesztés, a könyvtári dokumentumok/média, a könyvtárépítés, a könyvtárberendezés és az IT szakértői vettek részt az üléseken. Megvitatták, mi kerüljön át a régi honlapról, mit és hogyan strukturáljanak újra, illetve milyen új tartalmakat érdemes létrehozni. 2018 nyarán már az első grafikai megoldások is szóba kerültek. 2019 júniusától egy új munkatárs gondoskodott a tartalmak TYPO3 CMS-be való feltöltéséről. Ezután már csak két ülésre volt szükség az elrendezés, a technikai finomhangolás és

az online indulás megtervezéséhez. December végén befejeződtek a munkák, és 2020. február 4-én elérhetővé vált az új honlap.
A cikk ezután a képanyag, a dizájn és a honlap színvilágának kialakításáról nyújt információkat, majd a honlap jelenlegi szerkezetének ismertetése következik. A tartalom gerincét adó nyolc fő témacsoport: 1. menedzsment; 2. könyvtárépítés, berendezés, IT; 3. dokumentumok, média; 4. olvasásfejlesztés, könyvtárpedagógia; 5. könyvtár, iskola, partnerség; 6. képzés, továbbképzés; 7. könyvtárak (címek, statisztikák, mozgóellátás); 8. „magunkról" (feladatok, célok, munkatársak). A KKMK emellett továbbra is közöl híreket, beszámolókat és dokumentumajánló gyűjteséket is a könyvtárak számára, akiket arra biztatnak, küldjenek anyagokat. A legfrissebb hat bejegyzés kerül mindig a kezdőoldalra.
2020. március 16-án, amikor az összes könyvtárat bezárták, alkalom nyílt arra, hogy az új honlap legyen a szakmai kommunikáció eszköze; például „a nap tippje" rovatban a könyvtárak aktuális információkat, javaslatokat és ajánlatokat kaptak a zárás alatt. Amikor meghirdették az újranyitást (feltételekkel, később további könnyítésekkel), a könyvtárak a KKMK honlapján találhatták meg az intézményükre vonatkozó ajánlásokat. Bajorország kormányüléseinek eredményei és a járványvédelmi intézkedésekről szóló rendeletek itt is megtalálhatók voltak. (Később létrehoztak egy „tanuljon online" rovatot is, melyben a világjárvánnyal és annak könyvtári vonatkozásaival kapcsolatos linkeket, forrásokat gyűjtötték össze.)
A KKMK sokat köszönhet a BSB-nek: nemcsak átvehették meglévő webdizájnjukat, a BSB IT-munkatársainak szakértelmére és támogatására is számíthattak. Az együttműködés gyümölcseként született új honlap sikeres indulása után a folyamatos kiigazítás és a tartalomgondozás ideje következik, hogy a jövőben is megtarthassák a honlap áttekinthetőségét és frissességét.

(Murányi Lajos)

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

Lásd 121

Kutatás és termelés információellátása

104/2021

TEIXEIRA DA SILVA, Jaime A.: ORCID : issues and concerns about its use for academic purposes and research integrity. – Bibliogr. **In:** Annals of library and information studies. – 67. (2020) 4., p. 246–250.

ORCID: kérdések és aggályok tudományos használatával és a kutatói integritással kapcsolatban

Folyóiratkiadás; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szakmai etika -rokon területen; Tudományos és szakkönyvtárak; Tudományos kutatás

Az ORCID azonosítót (*Open Researcher and Contributor ID*) 2012-ben indították olyan kezdeményezésként, melynek célja, hogy megerősítse a tudományos publikálás érvényességét és integritását a szerzői nevek egyértelművé tételén keresztül. Kevesebb mint egy évtizeddel később a portált aktívan népszerűsítik annak érdekében, hogy biztosítsák a kutatók csatlakozását ehhez az állandó azonosítóhoz. Egy teljes körű, naprakész és autentikus ORCID azonosító kétségkívül értékkel bír nem csupán a kutatók, de a tudományos közösség számára is, mivel lehetővé teszi az egyszerűsített online publikációbenyújtást, és kapcsolódik a finanszírozó szervekhez és más profilokhoz. A kéziratoknak az ORCID-tagfolyóiratokhoz történő benyújtása során egyre gyakoribbá válik az ORCID-fiók kötelező előírása a benyújtó vagy közreműködő szerző, esetenként az összes szerző számára. Nem elég, hogy kérdések merülnek fel a tudományos szabadságra vagy az ORCID azonosítóval nem rendelkezőkkel szembeni méltánytalan bánásmódra vonatkozóan, de vannak más idevágó, kellemetlen és ellentmondásos kérdések is az ORCID-dal kapcsolatban, amelyek nagyobb figyelmet és vitát érdemelnek. Ezek közé tartozik az ORCID azonosítók következetlen alkalmazása a társszerzők körében, az üres vagy „szellem" ORCID-fiókok létezése, melyek nem informatívak, és így korlátozottan használhatók, valamint az ORCID azonosítókkal való valószínűsíthető visszaélés a potenciálisan hamis elemek regisztrálására. E problémák nemcsak a tudomány integritásának megőrzését szolgáló eszközként aktívan támogatott ORCID iránti bizalmat csökkenthetik,

hanem végső soron gyengíthetik azt a publikációs rendszert is, amelyet e kezdeményezésnek meg kellett volna erősítenie. Emellett árthatnak az érvényes ORCID-felhasználók hírnevének is, akik „szellem" ORCID-fiókokkal vagy hamis szerzőkkel, illetve olyan szerzőkkel osztoznak a platformon, akiknek a személyazonossága nem ellenőrizhető.

(Autoref.)

Lásd még 71, 76, 86, 123, 131

Oktatás információellátása

105/2021

HOOVER, Jeanne – SHIRKEY, Cindy – BARRICELLA, Lisa Sheets: Exploring sustainability of affordability initiatives : a library case study. – Bibliogr. **In:** Reference services review. – 48. (2020) 3., p. 447–456.

A megfizethetőségi kezdeményezések fenntarthatóságának vizsgálata: egy könyvtári esettanulmány

Audiovizuális anyag; Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Hozzáférhetőség; Oktatás információellátása; Tankönyv

A főiskolai hallgatók számára a tankönyvek költségei a tandíjköltségekkel együtt nőttek az évek során. A magas tankönyvárak miatt sok hallgató nem vásárolja meg a szükséges olvasmányokat, emiatt tanulmányaikban is rosszabbul teljesíthetnek. A nyílt oktatási mozgalom segített a tankönyvek költségeinek csökkentésében a nyílt oktatási tartalmak (*open educational resources*, OER) fejlesztésével, amelyek nyílt licencekkel rendelkeznek, és ingyenesek a hallgatók számára. A Kelet-karolinai Egyetem Joyner Könyvtára ehhez kapcsolódóan három párhuzamosan futó megfizethetőségi programot kínál: a kurzusokhoz előírt kötelező olvasmányok programját, az alternatív tankönyvek miniösztöndíj-programját és a *videostreaming*-lincencelést.

Az egyetem 2015-ben indította el a kötelező olvasmányok (*couse-adopted texts*, CATs) támogatására irányuló programot a *Dowdy Bookstore* forgalmazóval együttműködve. Minden évben elkülönítenek forrásokat a kötelező irodalom e-könyveinek beszerzésére. 2016 és 2018 között állami támogatást is kaptak annak érdekében, hogy a kötelező olvasmányokból adatbázist építsenek fel. A könyvtár féléventе 3000–5000 dollárt tudott fordítani a programra, ám 2020-tól ezt az összeget le kellett csökkenteniük 3500 dollárra. Az egyszerre csak korlátozott hozzáférésű e-könyvek helyett a korlátlan hozzáférésű e-könyveket részesítik előnyben. A CATs program a ráfordítások és a potenciális megtakarítások tükrében fenntarthatónak és sikeresnek mondható: 454 megvásárolt könyvvel másfél millió dollárt takarítottak meg a hallgatók számára.

Az alternatív tankönyvek ösztöndíjprogramja 2016-ban kezdődött azzal a céllal, hogy a hagyományos tankönyvekről nyílt oktatási tartalmakra váltsanak. A programban részt vevő oktatók 1000 dolláros támogatás fejében választhatnak a nyílt oktatási tartalmak használata, az anyagok átdolgozása, illetve saját oktatási tartalmak elkészítése között, utóbbiakat az intézményi repozitóriumba is fel kell tölteniük. Ezidáig számos tudományterületről 52 oktató részesült a miniösztöndíjban, és többek között nyílt oktatási tartalmakat, videostreaminget, korlátlan hozzáférésű e-könyveket használtak a kurzusaikhoz. A hallgatók így összességében több mint 677 ezer dollárt tudtak megtakarítani. A programot a könyvtár költségvetéséből finanszírozzák, amit pályázati támogatásból egészítenek ki. A fenntarthatóság nagyban függ az érdeklődéstől, amely az első két évben nagyon magas volt, majd valamivel csökkent, ám a 2020–2021-es tanév pályázóinak száma meghaladta a tavalyi jelentkezéseket.

Az elmúlt négy évben megnőttek az oktatói kérelmek a tanteremben vagy a beadandókhoz megtekintendő filmek streaming-változatai iránt. A tankönyvekhez hasonlóan a videotartalmakhoz való hozzáférés is költségekkel járhat a hallgatók számára, így a könyvtár videostreaming-licenceléssel próbálja minimalizálni ezeket a kiadásokat. 2016-ban kértek először egyéves felhasználási engedélyt a *Swank* nevű vállalattól az általuk forgalmazott filmekre. 2016 márciusától 2019 decemberéig a könyvtár 372 licencet vásárolt tőlük (250 egyedi címre). Összesen 20 909 megtekintést értek el; az egy használatra eső költség 1,28 dollár volt. A *Kanopy* cég videoplatformján 2015 és 2019 júniusa között a könyvtár ún. használók által kezdeményezett szerzeményezést (*patron driven acquisition*, PDA) indított. Ezen időszak alatt 592 licencért több mint 88 ezer dollárt fizetettek a *Kanopy*nak, és összesen 27 650 megtekintést értek el, használatonként 3,21 dollárért. A PDA-szolgáltatást azonban le kellett állítani, mert az utolsó két évben túllépték a rendelkezésükre álló pénzügyi keretet, így ezután közvetett beszerzési modellre álltak át,

melynek megtérülési rátája az eltelt rövid idő miatt még nem szignifikáns. Az oktatókban sokszor nem tudatosult, hogy a filmek licencelése csupán egy évre szól – ez az üzleti modell azt eredményezi, hogy egy adott költségvetésből vagy ugyanazokat a címeket kell megújítani a következő évben, vagy új címeket kell keresni a régiek helyére. A könyvtár stratégiailag választja meg, mely filmeket kívánja licencelni. Prioritást élveznek az oktatási vagy dokumentumfilm jellegű anyagok, emellett arra is figyelmet fordítanak, hogy a támogatás a különböző tudományágak között arányos legyen.

A bemutatott programokat vizsgálva megállapították, hogy mindhárom fenntartható, ha változó mértékben is. A jövőre vonatkozóan elmondható, hogy az ilyen típusú kezdeményezések kidolgozása során fontos a stratégia, a rugalmasság és a kreatív finanszírozási megoldások keresése.

(Pataki Fruzsina)

Lásd még 71, 86

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

106/2021

POTNIS, Devendra Dilip [et al.]: What is innovative to public libraries in the United States? A perspective of library administrators for classifying innovations. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 52. (2020) 3., p. 792–805.

Mi számít innovatívnak az Egyesült Államok közkönyvtáraiban? Az innovációk osztályozása a könyvtárvezetők nézőpontjából

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Munkaszervezés; Tervezés; Vezetés

Mivel az üzleti szférában született innovációosztályozási megoldások egy az egyben nem alkalmazhatóak a könyvtárakban, továbbá a könyvtári szakirodalomban megtalálható innovációosztályozási törekvések sem átfogóak (más megfontolások vonatkoznak például a különböző könyvtártípusokra), ezért jelen kutatás a közkönyvtári gyakorlatra összpontosítva állított fel egy innovációs tipológiát.

A szerzők az Egyesült Államokban a 2009 és 2016 között *Urban Libraries Council's Top-Innovators Award* innovációs díjat nyert közkönyvtárak innovációit vizsgálták meg. A könyvtárvezetőknek elküldött online kérdőívre 108 válasz érkezett, melyekben 80 innovációt neveztek meg. A kutatók a könyvtárak honlapjairól további információkat gyűjtöttek (cél, célcsoport, megvalósítás részletei), majd kritériumrendszert dolgoztak ki az innovációk kategorizálására. Az innovációkat a következő négy osztályba sorolták: *program*, *folyamat*, *partnerség* és *technológia*.

A *programinnováció* olyan újítás, amelyet egy adott célközönség igényeinek kielégítésére terveztek és hajtottak végre. A programinnovációknak további két alkategóriája azonosítható: a hozzáférésorientált és a használatorientált programinnováció. A hozzáférésorientált programinnovációk új szolgáltatások és termékek széles skálájához biztosítanak hozzáférést új vagy meglévő célcsoportok számára, mint például a bevándorlók, az idősek, a fogyatékkal élők vagy az autista gyerekek. Az ilyen típusú innovációk közé tartoznak az alábbi mintaszolgáltatások: házhozszállítási program, kisvállalkozóknak nyújtott szolgáltatások, a könyvtári bírságok eltörlése a fiatalok számára, a civil párbeszédet támogató kezdeményezések. A használatorientált programújítások részeként a könyvtárosok bemutatókat vagy képzéseket kínálnak használóik készségfejlesztése érdekében. A válaszadók az alábbi példákról számoltak be: technológiai képzések, történetmesélői készségek fejlesztése, tankonyha.

A *folyamatinnováció* a tevékenységek vagy eljárások újszerű kombinációját jelenti, amelyet az alapján bontottak további altípusokra, hogy a folyamat hatékonyságát (ti. „jól csinálni a dolgokat") vagy hatásosságát (ti. „jó dolgokat csinálni") növeli-e. A hatékonyságvezérelt folyamatinnovációk elsősorban olyan új szolgáltatásokat és mechanizmusokat foglalnak magukban, amelyek a belső tényezőket érintik.

A következő innovációk kerültek ebbe a kategóriába: új intézményi struktúra bevezetése (egy adott területre szakosodó referensek), korszerű (központosított) feldolgozás, a kiállítási terek új alkalmazása, igénybevételi vizsgálat (ún. stressz-teszt a programok és szolgáltatások életképességének felmérésére). A hatásosságvezérelt folyamatinnovációk célja a meglévő szolgáltatások javítása a használók jobb kiszolgálása érdekében, ahogy az alábbi példák mutatják: a kiszolgált közösség sokszínűségét tükröző csapatok építése, szociális munkások foglalkoztatása, könyvtári összekötők (speciális szakértelemmel rendelkező könyvtárosok) alkalmazása.

A *partnerségi innováció* az erőforrások újszerű integrációját és megosztását jelenti. A kutatás két alkategóriát különböztetett meg: a belső és a külső partnerségi innovációt. A belső partnerségi innováció alkategóriából egy *makerspace*-munkacsoport emelhető ki, melynek keretében a könyvtár különböző szervezeti egységeinek képviselőit vonták be egy innovatív makerspace megtervezésébe és működtetésébe. A külső partnerségi innovációk a különböző típusú könyvtárak és a nem könyvtári érdekelt felek közötti együttműködést foglalják magukban. A válaszadók az alábbi példákat említették: felsőoktatási intézmény és közkönyvtár campus-partnersége, szomszédsági kutatószolgálat (a referensz szolgáltatás és a kormányhivatal együttműködése), közösségi írásprojekt (a helyi szerzők műveinek bekerülése a könyvtár gyűjteményébe), iskolai hozzáférési program (diákigazolvánnyal lehetővé tett kölcsönzés), digitális befogadás hete (nonprofit szervezetekkel együttműködve).

A *technológiai innováció* olyan új kezdeményezés vagy folyamat, amely egy bizonyos technológia vagy technológiák köré összpontosul. A kategóriába az alábbi példák kerültek: webalapú technológiák (*Google Chromebooks* számítógépek, hotspot-kölcsönzés), segítő technológiák (olvasógép látássérültek számára), mesterséges intelligencia (robotok, automatizált kölcsönző és visszavételi rendszer).

A tanulmányban ismertetett osztályozási modell segítségével a közkönyvtárak pontosíthatják az igényeiket és célkitűzéseiket, tervezhetnek, információkat gyűjthetnek, és értékelhetik az innovációk saját intézményükben való alkalmazhatóságát. A szerzők kiemelik az innovációk kezeléséhez szükséges képességekkel és tudással rendelkező személyzet felvételének és képzésének jelentőségét, valamint javasolják a rendszeres környezetfelmérést annak érdekében, hogy a könyvtárak megtudják, mások mit tesznek használóik jobb kiszolgálásáért, és hogy mi számít innovatív megoldásnak.

(Juhász Réka)

Lásd még 85

Tervezés

Lásd 76, 98, 103, 106, 118

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

107/2021

MEEKHOF, Jennifer: Tiers of cataloging : a trim model approach for metadata capacity. – Bibliogr. **In:** Technical services quarterly. – 37. (2020) 3., p. 291–301.

A feldolgozás fokozatai, avagy a metaadatolási kapacitások többféle „kivitelének" modellezése

Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Munkafolyamat; Munkaszervezés; Norma

A munkakapacitás könyvtári környezetben népszerű témának számít, mivel a könyvtári személyzettel és a szolgáltatással kapcsolatos elvárások folyamatosan változnak. Számos könyvtár szembesül azzal a problémával, hogy kevesebb pénzből kell nagyobb hatékonyságot elérnie vagy új szolgáltatásokat indítania – a Michigani Egyetem Könyvtára ellenben arra kereste a választ, hogy hogyan lehetne bizonyítékalapúan meghatározni a katalogizáló osztály „termelékenységét" mint kiindulópontot a könyvtári döntéshozatal számára.

Az éves tervezéshez az osztály által előző évben elvégzett munka – a leírt források – mennyiségét vették alapul, személyenként és dokumentumtípusok szerinti bontásban, megadva a munkaórák számát is. A többéves átlag alapján következtetni tudtak a minimum és maximum létrehozható katalógusrekordok mennyiségére, ami a kapacitástervezés első lépése. A módszer mindazonáltal nem bizonyult elég meggyőzőnek a gyakorlatban. Megoldásként egy új dimenziót adtak a már meglévő adatokhoz, ami a ráfordítandó idő- és energiabefektetést tette szemléletesebbé, összefüggésben a katalogizáló munka

„szintjeivel". Az autóiparból kölcsönzött metaforával elmondható, hogy a szolgáltatás megrendelője (jelen esetben a könyvtár többi részlege) különféle kiviteleket kaphat, amit a költségek is tükröznek. Más-más megközelítést és ráfordítást igényel a „készen kapott" rekordok ellenőrzése, egy-egy rekord átemelése vagy egy teljesen új rekord létrehozása. A Michigani Egyetem Könyvtárának katalogizáló osztálya négy szintet határozott meg.

Az első szinthez tartoznak azok a rekordok, amelyek a legkevesebb erőforrást igénylik a feldolgozók részéről: a „kiszervezett leírások", melyeket a könyvtár készen vásárol meg. Ebben az esetben is van a leírással munka, a megrendelést megelőzően ki kell dolgozni a specifikációt, illetve átvételkor ellenőrizni kell, hogy a leírások megfelelőek-e, ám a betöltés automatikusan zajlik.

A második szinten a katalogizálás alapjai már rendelkezésre állnak. Ehhez a szinthez tartoznak a más forrásból átemelt rekordok, amelyeken csak minimális változtatásokat kell eszközölni, illetve a már létező rekordok javítása/karbantartása is ide sorolható.

A harmadik szintet a munkaigényes leírások képviselik. Ezek még mindig lehetnek átemelt rekordok, melyek jelentős változtatásokat igényelnek, de többségében inkább a teljesen saját leírásokról van szó. Ezen a szinten a formai feltárás mellett saját tartalmi feltárásra vagy akár *authority*-előállításra is szükség van.

A negyedik szinthez tartozik a sürgős vagy magas prioritású anyagok feldolgozása, amit jellemzően valamilyen projekthez, határidőre kell elvégezni. A sietség miatt jellemzően minimális szintű leírásokra szokott csak idő lenni. Ezek a munkák azért kerültek külön kategóriába, mivel határidős mivoltuk miatt nem építhetők be zökkenőmentesen a rendes munkafolyamatba.

A modell minden szintjéhez megállapították a szükséges munkakapacitást is, aminek érdekében a statisztikát úgy vezették, hogy az egyes feldolgozóknál az elkészített leírásokat az időbeli ráfordítás, a dokumentumtípus és a fenti szintekhez tartozás szerint is számon tartották. Az első szinten a metaadatok harmadik féltől származnak, itt a csoportos betöltés igényel időt. A második szinten az átemelt rekordoknál óránként átlagosan 4-gyel, a javított/karbantartott rekordok esetén óránként átlagosan 10-zel számoltak. A harmadik szinten a tapasztalataik szerint óránként 1 vagy 2 saját előállítású rekord készíthető, attól függően, hogy valamilyen sajátos dokumentumtípust kell-e feldolgozni. A negyedik szinten ugyan gyors munkavégzésre van szükség, de ez hosszú távon visszaüthet, ha a rekordokat később módosítani kell. A Michigani Egyetem Könyvtárában a feldolgozó könyvtárosok létszáma és egy órára vetített bére alapján mindegyik szinthez kiszámították egy-egy rekord katalogizálásának költségét és az osztály összesített kapacitását is. (Az olyan tényezőket is figyelembe vették, mint a speciális dokumentumokkal foglalkozók magasabb szakértelme és munkabére.)

A módszer alkalmas arra, hogy megragadja és átláthatóvá tegye a katalogizálás értékét. Mivel megbízhatóságát az adatok adják, nagy gondot kell fordítani a megfelelő mérésre. Mindazonáltal a prioritások meghatározása és a döntések meghozatala – a feldolgozó osztály kapacitásának tudatában – a könyvtár vezetőségének a feladata.

(Ilácsa Szabina)

Lásd még 84

Pénzügyi és gazdasági kérdések

108/2021

DELANCEY, Laura – SMITH, Kelly – SCHULTZ, Lois: Prevalence and success of article purchasing. – Bibliogr. **In:** Technical services quarterly. – 37. (2020) 3., p. 256–271.

A könyvtári cikkvásárlás elterjedtsége és sikere

Állományalakítás; Elektronikus publikáció; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Költségvetés; Könyvtárközi kölcsönzés

Három Kentucky állambeli állami egyetem könyvtárosai felmérést végeztek a cikkvásárlási programok elterjedtségéről és sikeréről. Megállapították, hogy a felsőoktatási könyvtárak többsége kínál cikkvásárlási lehetőséget a költségek csökkentése és a forrásokhoz való hozzáférés kiszélesítése érdekében, és ezen intézmények többsége úgy véli, hogy a cikkvásárlási programja sikeres. Azok a könyvtárak, amelyek többet költöttek cikkvásárlásra, és azok, melyeket a cikkekhez való hozzáférés bővítésének szándéka motivált, a programok nagyobb sikeréről számoltak be.

(Autoref.)

Lásd még 90, 93, 105, 120

Személyzet

109/2021

STERNER, Elizabeth: Science/STEM librarianship in 2020 : opportunities and insight. – Bibliogr. **In:** Science & technology libraries. – 39. (2020) 4., p. 432–449.

Természettudományos-műszaki könyvtárosság 2020-ban: lehetőségek és tapasztalatok

Felmérés; Képesítés; Könyvtáros-utánpótlás; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Személyzet; Tudományos és szakkönyvtárak

A tanulmány célja, hogy naprakész pillanatképet adjon az aktuális tudományos/STEM [természettudomány, technológia, műszaki tudományok, matematika] lehetőségekről 2019/2020-ból. Az álláshirdetések elemzése és a jelenlegi tudományos/STEM könyvtárosok körében végzett felmérés révén nyert megállapítások segítséget nyújthatnak a munkát kereső új és gyakorló könyvtárosoknak, az álláshelyre munkaerőt kereső toborzóknak, valamint azon oktatóknak, akik újraértékelik könyvtár-informatika/könyvtár mesterszakos (MLIS/MLS) tantervüket. A kutatás kimutatta, hogy a legtöbb álláslehetőség teljes munkaidős, határozatlan idejű állásra szól középnyugati és a keleti parton található felsőoktatási könyvtárakban. A pozíciók többsége olyan tudományos könyvtárosoknak szól, akik kapcsolattartó (*liaison*) feladatokat látnak el az orvostudomány/egészségtudomány, a matematika, a mérnöki tudományok, a kémia és a fizika területén. Az álláshelyek többségéhez az Amerikai Könyvtáros Egyesület (*American Library Association*) által akkreditált programban szerzett könyvtár- és információtudományi mesterszakos diploma szükséges, és a pozíciók közel felénél elvárják vagy előnyben részesítik, ha a jelölt előképzettséggel rendelkezik egy kapcsolódó tudományos/STEM területen. Bár még mindig nincs erős konszenzus a szakterületi háttér szükségességét illetően, és a feladatkörök összességében nem estek át nagy változáson, a határozott elkötelezettség a sokszínűség, az egyenlőség és a befogadás iránt ma már általános követelménynek számít. A tanulmány ezenfelül kiemeli a legfontosabb elvárt készségeket és feladatköröket, és ismerteti a jelenlegi tudományos/STEM könyvtárosok által a leendő tudományos/STEM könyvtárosoknak biztosított betekintést és tanácsokat.

(Autoref.)

Lásd még 81, 90

Módszertani irányítás

Lásd 90, 103

Marketing, közönségkapcsolatok

110/2021

GOLD, Helene: Cats keeping us connected : how to create a library YouTube infotainment show **In:** Computers in libraries. – 40. (2020) 8., p. 20–24.

A macskák összekötnek minket, avagy hogyan hozzunk létre egy szórakoztató-információs könyvtári YouTube-műsort?

Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Marketing; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások; Tájékoztató munka

A cikkben *Helene Gold* felsőoktatási könyvtáros ismerteti azt a közösségépítő-információs könyvtári távszolgáltatást, melyet a *New College of Florida* egyetemi polgárai számára nyújtottak a koronavírus-járványhelyzet alatt. Mivel a kis méretű főiskola (nappali tagozatos hallgatóinak száma közel 700 fő) igen szoros közösséget alkot, a könyvtárosok az első korlátozó intézkedések idején gyorsan szerettek volna módot találni a használókkal való kapcsolat fenntartására. A szerző 2020 márciusában egy *YouTube*-on sugárzott szórakoztató műsor elindítása mellett döntött, amelynek fő arculati eleme, kabalafigurája *Roger*, Gold saját macskája lett.

A *RogerCast* című műsor az internet macskamániáját hivatott meglovagolni. A sikerhez mindemellett elengedhetetlen a célcsoport, vagyis jelen esetben a campus kultúrájának ismerete. Mivel egy humán orientációjú intézményről van szó, a használók nagyra értékelik a kreativitást és a „házi" megoldásokat, ezért a szerző által alkalmazott, egyszerűbb formátum is pozitív fogadtatásban részesült. A pilot epizód után a videó linkjét közzétették a campus heti e-hírlevelében, ami a nézettség emelkedésével járt együtt. Az első héten 200 megtekintést értek el.

A hetente jelentkező, 20–25 perces műsort Gold előre megtervezte és a következő elemekből építette fel: epizódszám és cím, felvezetés, hetente változó könyvtári tartalom, interjú a könyvtárosokkal, digitális és távszolgáltatások ismertetése, információs

műveltségi minilecke, videotúra a könyvtárról (kiemelve a fizikai tér átalakulását és az egészségvédelmi szabályokat), interjú egy hallgatóval és egy oktatóval (lehetőleg kisállata társaságában), interjú a tudományosírás-központ és a pályaorientációs iroda munkatársaival, videók a campusról, a *Hét Házi Kedvence* verseny, fotók és videók Roger cicáról, végül macskás mémek mókás zene társaságában. Az anyag összeállításakor a minél szélesebb körű befogadhatóság volt az irányadó. Gold a videókat a *Camtasia* nevű szerkesztőszoftverrel vágta össze, ami viszonylag alacsonyabb hangminőséget eredményezett, ám ez végső soron nem zavarta a célközönséget, hiszen egy vállaltan „házi előállítású", a járványhelyzetre azonnal reagáló sorozatról van szó. A campuson felvett videók okostelefonnal, az egyéb interjúk a *Zoom*/*Google Meet* rögzítő funkciója révén készültek. A háttérzenét a *Camtasia* által kínált trackek, valamint a *Bensound*ról letöltött szabadon felhasználható zeneszámok képezték.

A promóciós kampány keretében az új *RogerCast*-epizódok bejelentése csütörtökönként történt a hallgatók, oktatók és dolgozók számára kiküldött e-mailekben és az *Instagram*on. A videók által elért hatást a *YouTube Analytics* segítségével mérték. (Megtekintésnek az számít, ha a videót legalább 30 másodpercig nézi egy felhasználó.) Bár itt erre nem volt szükség, egy sok videót készítő könyvtár számára ajánlott lejátszási listák összeállítása az azonos tematikájú videókból. A *RogerCast* sikere az ötödik héten megtörni látszott a nézettség jelentős visszaesése miatt. Gold változtatott a stratégián, és a kiértesítő e-mailekben témák szerint szegmentálta a linkesített tartalmat, így a nézők rögtön az őket érdeklő rovatokhoz ugorhattak a teljes videó megtekintése helyett. A lépés meghozta a kívánt eredményeket: a nézettség ismét növekedésnek indult, és az évad utolsó epizódjában csúcsosodott ki (517 másnapi megtekintéssel), amelyben a tavaszi félév zárásaként sok sikert és kitartást kívántak a hallgatóknak az oktatók és a campus munkatársai, és a három nyugdíjba vonuló kollégával is látható volt egy-egy interjú.

A megtekintések darabszáma nem az egyetlen mutatója egy videó vagy egy *YouTube*-csatorna népszerűségének; az átlagos megtekintési időtartamot gyakran hatékonyabb fokmérőnek tekintik. Mivel a *RogerCast* egy szűk célcsoportnak célirányosan elkészített tartalom, így a készítők nem tűzték ki egy jóval nagyobb közönséggel bíró videocsatorna követőtáborához mérhető nézettség elérését, ezért a professzionális nézettségnövelő praktikákkal sem számoltak. A visszajelzések mindazonáltal pozitívak voltak, és a campus vezetése is bátorította Goldot a projekt folytatására. Az évadzáró utolsó epizóddal együtt a kör-e-mailben egy elégedettségi kérdőívet is kiküldtek, és bár elég alacsony számban érkeztek válaszok, azok tanúsága szerint a műsorhosszt megfelelőnek tartották, a legnépszerűbb tartalmak pedig a campuson készített fotók/videók, a *Hét Házi Kedvence* verseny és maga Roger cica voltak. Érkeztek javaslatok a tematika bővítésére is.

A *RogerCast* továbbra is folytatja adását, és az alábbi linken tekinthető meg: https://www.youtube.com/channel/UCDUZ4w9pkgH3ya5ZiDxQiqg.

(Bódog András)

111/2021

SOLONENKO, Vladimir Konstantinovič: Programmy o knigah i čtenii na Central'nom televidenii **In:** Bibliotekovedenie. – (2020) 4., p. 387–397.

Res. angol nyelven

Könyvvel és olvasással kapcsolatos programok a Központi Televízióban

Irodalompropaganda; Könyvtárpropaganda; Közművelődés története; Olvasásra nevelés; Televízió

Oroszországban a televízió hosszú időn keresztül sugárzott a könyvekkel és az olvasással foglalkozó műsorokat, melyek később eltűntek, és hamar feledésbe merültek. A cikk több mint 50 évre tekint vissza: forrásként a heti műsorfüzetek szolgáltak, de a szerző feldolgozta az utóbbi 30 évben megjelent, a műsorokhoz kapcsolódó cikkeket, anyagokat, a szakmai és az általános sajtóban közölt interjúkat is. A televíziónak a könyvekkel és az olvasással foglalkozó adásairól szóló első publikáció 1965-ben látott napvilágot. (1965 márciusáig a Központi Televíziónak két csatornája működött, márciusban indult a 3. csatorna.) 1965 júliusától 1968 szeptemberéig a 2. csatorna heti két alkalommal az esti órákban adta le *A könyvek világában* (*V mire knig*) című 20–30 perces műsort. Egy másik műsor ugyanezzel a címmel 1974 elején az 1. csatornán került adásba, és alig egy évig élt. 1969 és 1978 között *Könyvesbolt* (*Knižnaâ lavka*) címen sugároztak műsort az 1., majd a 2. csatornán. 1978-ban az 1. csatornán indult és 1987-ig volt látható az *Olvasókör* (*Krug čteniâ*) című, kezdetben szombat esténként jelentkező 45 perces adás. A műsor kezdeményezője és másfél évig vezetője az Álla-

mi Lenin Könyvtár akkori igazgatója, *N. M. Sikorskij* volt, aki elsősorban a könyvtárát és annak új beszerzéseit mutatta be – célja az olvasási kultúra népszerűsítése volt. Ezt követően nem közölték a műsorvezető nevét, a feladatot általában irodalomkritikusok látták el. A műsor foglalkozott történelmi eseményekkel, ismert könyvtárak állományával, könyvbarát-klubokkal; a műsorvezető írókkal is beszélgetett műveik születéséről. Az adás elfogulatlan, kiegyensúlyozott, előítélet-mentes volt, sikeresen hangolta össze a történelmi és a napi eseményeket, az eredeti és fordításban megjelent műveket, a moszkvai és a regionális kiadványokat. A szovjet időkben a műsor ideológiailag megfelelő volt, tartalmában és minőségében alig maradt el a rendszerváltás utáni produkcióktól, mint a *Könyvudvar* (*Knižnyj dvor*, 1991–1995), a *Grafomán* (*Grafoman*, 1994–1998, 2000–2004, 2005), a *Könyves forrás* (*Knižnyj kladez'*, 1998–1999). Ez utóbbi műsorokat az jellemzi, hogy éveken keresztül másmás időben, hol az egyik, hol a másik csatornán kerültek adásba.

1995-től kezdődően egymást követően vagy párhuzamosan különböző csatornákon hosszabb-rövidebb ideig több műsor volt látható; a cikk több mint tízet – köztük kereskedelmi jellegűeket is – ismertet. Az utóbbi évtizedekben kiemelkedik a *Szórend* (*Porâdok slov*, 2002–) című, naponta 10 perces, új könyveket bemutató adás, amely 2008-ig a *Kultúra* csatornán jelentkezett, majd 2013-tól az *OTR* (Oroszország Közszolgálati Televíziója) csatornán látható. Ugyanennek a csatornának a műsorkínálatából a szakmát leginkább a könyvkereskedelemmel, a kiadók problémáival, a könyvtárakkal, a könyvművészettel stb. foglalkozó *Könyves megmérettetés* (*Knižnoe izmerenie*, 2018–) érinti. 2004-ben a televízió új projektet jelentett be: a legújabb és legjobb könyveket a *Könyv reggelire* (*Kniga na zavtrak*) című műsorban „tálalják fel".

A műsorvezetők között a műsor jellegétől függően (népszerűsítő, kereskedelmi, reklámokat is tartalmazó) az akadémikusoktól a színészekig sokféle foglalkozású, beosztású, érdeklődési körű szakember található. Több műsorra azzal próbálták felhívni a figyelmet, hogy már a címben szerepeltették a műsorvezető nevét.

A cikk szerzője az Oroszországi Könyvkiadók Egyesülete képviselőjeként 2013-ban részt vett a Szövetségi Sajtó és Tömegkommunikációs Ügynökség megbeszélésén, ahol megvitatták az Oroszországi Könyves Szövetség megrendelésére történő, a könyvekkel és az olvasással foglalkozó televíziós műsorok készítésének kérdéseit. Ezt követően nem sokkal indult az *OlvasásÉRT* (*PROčtenie*) című műsor a *Rossiâ 24* csatornán.

Oroszországban az elmúlt több mint 50 év során a televízió aktívan támogatta a könyvek és az olvasás népszerűsítését, illetve az ilyen célokat elősegítő műsorok kezdeményezőit és alkotóit. Az utóbbi években az aktivitás enyhén csökkenő tendenciát mutat, de a televízió nézői továbbra is megismerkedhetnek a könyvújdonságokkal, követhetik a könyves ágazat eseményeit.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 122, 133

Felhasználók és használat

Általános kérdések

112/2021

ZULKEY, Claire: Collecting coronavirus stories : librarians and archivists around the country ask patrons to document history in the making **In:** American libraries. – 51. (2020) 11/12., p. 30–33.

Koronavírus-történetek gyűjtése: a könyvtárosok és levéltárosok országszerte arra kérik a használókat, hogy dokumentálják a szemünk előtt zajló történelmet

Felsőoktatási könyvtár; Használó; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Közgyűjtemény; Közművelődési könyvtár; Megőrzés; Társadalmi követelmények; Web

A cikk arra kínál egyesült államokbeli példákat, hogy a jelen eseményeit miképpen lehet valós időben, a történeti forrásokhoz méltó gondossággal megőrizni, egy adott közösségre alapozva. A kaliforniai Palos Verdes Könyvtári Körzetben már 2016-tól bevonták a lakosságot a helyi vonatkozású, többek között II. világháborús személyes emlékek összegyűjtésébe – ezt egészítették ki 2020 márciusa után a *Koronavírus-*

pandémia 2020 nevű gyűjteménnyel. Hasonló kezdeményezés született a Bloomfieldi Városi Könyvtárban is: a II. világháborús közösségi archívum mintájára arra kérték a használókat, hogy osszanak meg dokumentumokat, kéziratos naplókat, közösségimédia-bejegyzéseket, fotókat, hang- és képfelvételeket, rajzokat és költeményeket arról, hogy miként élték meg ők vagy a közvetlen környezetük a koronavírus-járványt. A felhívások több esetben társadalmi párbeszédet indítottak arról, hogy mit is tekintünk történelemnek, és hogyan értelmeződnek a jelenkori hétköznapi tapasztalatok történelemként.

A Colorado Állami Egyetem Fort Collins-i Könyvtárában elsőként az egyetemi honlapon közzétett információkat és a hírleveleket archiválták a koronavírushoz kapcsolódóan, majd kezdeményezték a járványhelyzet alatti személyes szövegek, képek összegyűjtését és egyetemi archívumban történő megőrzését is. A Schenectady Megyei Történelmi Társaság által fenntartott Grems-Doolittle Könyvtár és Levéltár a koronavírus-járvány alatti benyomások beküldéséhez egy orientáló kérdéssort is mellékelt, hogy megtudják, kikkel és miről beszélgettek az emberek a járvány alatt, milyen érzelmi hatások érték őket, milyen új információkkal gazdagodtak, honnan származnak ezek az információk, illetve mennyire tartják azokat megbízhatónak.

A példákban szereplő könyvtárak kaptak fotókat kihalt utcákról, ajtóra kitett *„I am zooming. Please leave”* [*Épp zoomolok. Kérlek, ne zavarj!*] feliratról, házhozszállítási reklámokról, emellett érkeztek irodalmi alkotások is. Pozitív hozadéka a kezdeményezéseknek, hogy sikerült bevándorló, afroamerikai, illetve hispán közösségeket is megszólítani, növelve a begyűjtött emlékek, beszámolók társadalmi reprezentativitását. Érdemes hangsúlyozni, hogy a digitális eszközökkel kevésbé rendelkező, hátrányos helyzetű közösségek életének dokumentálásában felértékelődik az *oral history* interjúk és a fotók jelentősége.

Ami a technikai kivitelezést illeti, a Colorado Állami Egyetemen a *Microsoft Forms* űrlapok egyetemi felhasználói fiókhoz kötött alkalmazásával elejét tudták venni a spam-kísérleteknek, behatárolva a lehetséges célcsoportok körét. Közkönyvtári környezetben a *Google Forms* használata az űrlapnak a Google felhasználói fiókhoz való kötöttsége miatt vet fel problémákat. A Palos Verdes Könyvtári Körzetben a kitöltött *Google Forms* űrlap nyomán az adott dokumentumot a könyvtáros további metaadatokkal látja el, majd feltölti a digitális repozitóriumba. Mivel a képek a közösség tagjaitól érkeznek, jelen helyzetben az alacsonyabb képminőséggel is be kell érni. Végezetül a dokumentumok felhasználásával kapcsolatos hozzájárulások jogi kereteit is ki kell dolgozni, amihez a Colorado Állami Egyetem Könyvtárában az adományozásra vonatkozó eljárásrendet vették alapul.

Kiegészítésként megemlíthető az *Internet Archive* közkönyvtárakat segítő projektje is, mely az USA-ban és Kanadában a közkönyvtáraknak jutatott nagyvonalú pályázati támogatással igyekszik elérni a hétköznapi élet webes, illetve digitális, digitalizált lenyomatainak minél részletesebb dokumentálását, különösen tekintettel a társadalmilag hátrányos helyzetű csoportokra. A közösségi emlékezet megőrzését kitűző könyvtárak számára tanulságos lehet az Amerikai Levéltárosok Társasága *Documenting in Times of Crisis* [*Dokumentálás krízishelyzetekben*] című útmutatója (https://www2.archivists.org/advocacy/documenting-in-times-of-crisis-a-resource-kit), a *Documenting the Now* [*A most dokumentálása*] kezdeményezés (https://www.docnow.io/) közösségimédia-megőrzési eszköze, valamint *A Journal of the Plague Year* [*A dögvész évének krónikája*] globális koronavírus-naplógyűjtő projektje (https://covid-19archive.org/s/archive/page/Share) is.

Sokaknak a válsághelyzetben az egzisztenciális túlélés az első, és nincs idejük önnön léthelyzetük dokumentálására. A jövő szempontjából viszont nagyon fontos megragadni a járványhoz kapcsolódó személyes küzdelmeket és azt, miként formálta át a koronavírus a hétköznapokat. A pandémia elhúzódásával mindazonáltal nehezebb motiválni a közönséget az anyagok beküldésére, ami újabb kihívást jelent a könyvtárak számára.

(Németh Márton)

Használat- és igényvizsgálat

113/2021

JABAILY, Matthew J.: Predicting potential electronic serials use. – Bibliogr. **In:** The serials librarian. – 78. (2020) 1-4., p. 104–111.

Az elektronikus folyóiratok potenciális használatának előrejelzése

Állomány használata; Állományalakítás; Bibliometria; Elektronikus folyóirat; Hivatkozás; Könyvtárközi kölcsönzés; Statisztika; Tudománymetria

Az elektronikus időszaki kiadványok értékelésekor a könyvtárosok gyakran áttekintik az előfizetett címek használati statisztikáit, de viszonylag keveset tudnak a nem előfizetett címek potenciális használatáról. Jelen tanulmány a jövőbeli használat előrejelzésének módszereit tárgyalja, beleértve a hasonló anyagok használatának vizsgálatát, az idézettségi mutatókat, a könyvtárközi kölcsönzési kéréseket, az elutasított/felfüggesztett teljesítésekről szóló jelentéseket, továbbá a sikertelen linkfeloldási kéréseket. Mindegyik mutató más-más dolgot árulhat el a könyvtárosoknak arról, hogy a használók hogyan keresnek anyagokat, és hogyan próbálnak hozzáférni azokhoz. A cikk előzetes adatokat is közöl két esettanulmányból, melyek megkísérlik összefüggésbe hozni a korábbi évek igényekre utaló mutatóit az újonnan beszerzett elektronikus időszaki kiadványok első évi használati adataival.

(Autoref.)

114/2021

OH, Dong-Geun: Beyond providing information : an analysis on the perceived service quality, satisfaction, and loyalty of public library customers. – Bibliogr. **In:** Libri. – 70. (2020) 4., p. 345–359.

Az információellátáson túl: a közkönyvtár-használók által érzékelt szolgáltatásminőség, elégedettségük, valamint lojalitásuk vizsgálata

Felmérés; Használó; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások

Jelen kutatás a közkönyvtárak használói körében a könyvtári szolgáltatások érzékelt minőségének három hagyományos dimenziójával (könyvtári személyzet, könyvtári források és szolgáltatások, illetve terek és felszerelés) kapcsolatos fogyasztói percepciót, valamint a felhasználói elégedettséget és az ügyfélhűséget vizsgálja. A felmérési adatokat egyszerűsített kérdőívek segítségével elemezték, amelyeket 1015 közkönyvtár-használótól gyűjtöttek 2015-ben és 2019-ben Dél-Koreában. Az eredmények azt mutatják, hogy a használók többnyire elégedettek voltak a közkönyvtári szolgáltatásokkal, és újra felkeresnék a könyvtárakat és/vagy ajánlanák azokat másoknak a közkönyvtári szolgáltatások minőségének kedvező megítélése alapján, mivel az egyes változók 5 pontos Likert-skálán mért átlagai meglehetősen magasaknak bizonyultak: a felhasználói elégedettségé 3,85, az ügyfélhűségé 4,12, az érzékelt szolgáltatásminőségé 3,80 volt (könyvtári személyzet: 3,80, könyvtári források és szolgáltatások: 3,81, illetve terek és felszerelés: 3,79). Az érzékelt szolgáltatásminőség három dimenziójának mindegyike statisztikailag szignifikánsan pozitív hatást gyakorolt mind a felhasználói elégedettségre, mind az ügyfélhűségre, a felhasználói elégedettség pedig statisztikailag szignifikánsan pozitív hatással volt az ügyfélhűségre. A nem, életkor, iskolai végzettség és foglalkozás szerinti különböző csoportok ügyfélhűségének átlagai kimutathatóan eltértek. A cikk kutatási és vezetési vonatkozásokat vet fel, és a kutatás korlátait is számba veszi.

(Autoref.)

Lásd még 74, 83, 87, 88, 90, 98, 99, 101

Olvasás

115/2021

EGGERT, Corona – RAUMEL, Frank: Lesen bringt's : ein Leseförderkonzept für den Landkreis Biberach. – Bibliogr. **In:** BuB. – 72. (2020) 10., p. 568–571.

Res. angol és francia nyelven

Ezt adja az olvasás: olvasásfejlesztési koncepció Biberach járásban

Együttműködés -helyi; Gyermekkönyvtár; Gyermekolvasó; Iskolai könyvtár; Olvasás; Olvasásra nevelés; Városi könyvtár

A dél-németországi Biberach járás *„Lesen bringt's"* [*Ezt adja az olvasás*] címet viselő új olvasásnépszerűsítő kampánya arra kívánja ösztönözni a szülőket, hogy minél korábban kezdjenek el felolvasni gyermekeiknek annak érdekében, hogy fejlesszék a csecsemők és kisgyermekek beszéd- és olvasási készségeit még az iskolakezdés előtt. A biberachi Bruno Frey Alapítvány pénzügyi támogatásának köszönhetően a következő öt évben folyamatos és átfogó olvasásnépszerűsítési program valósulhat meg az egész járásban. A Biberachi Városi Könyvtár média- és információs központja összefogott a regionális oktatási hivatallal és egy nagy iskolai központ iskolai könyvtárával. Az együttműködő partnerek ezt a megközelítést le-

hetőségnek látják arra, hogy Biberach városában és a környező járásban minden gyermeket elérjenek – még azokat is, akik olyan családból származnak, ahol nem szokás olvasni.

A *„Lesen bringt's"* kampány három mérföldkövet foglal magában, és így annyi ösztönzést és inspirációt nyújt a felolvasásra, amennyit csak lehetséges. Az 1. mérföldkő részeként a napközi otthonok 400 eurós támogatásban részesülnek, hogy az olvasás népszerűsítését célzó tervet alakítsanak ki intézményeikben. A 2. mérföldkő során minden ötéves gyermeknek egy könyvtáskát adnak az iskolakezdés előtti iskolaérettségi vizsgálat alkalmával, amely egy, az életkornak megfelelő könyvet és a szülőknek szóló többnyelvű szórólapot tartalmaz. A 3. mérföldkőnél azok a szülők, akik az iskola első évében részt vesznek egy szülői értekezleten, a gyermekük életkorának megfelelő könyvet és egy nyomtatott, többnyelvű, további információkat tartalmazó szórólapot kapnak, egy olvasási nagykövet motivációs előadásával együtt. Ezenfelül a járásban dolgozó összes tanár és gyermekgondozó számára külön rendezvényt tartanak, melyet az olvasásnépszerűsítésnek szentelnek. Ideális esetben minden 1 és 7 év közötti gyermek és szüleik öt könyvcsomaghoz jutnak, hogy ösztönözzék őket az olvasásra és a felolvasásra. Így a gyermekkönyvek a járás minden háztartásába megtalálják az útjukat, társadalmi státusztól, iskolázottsági szinttől és művelődési hajlandóságtól függetlenül.

(Autoref.)

Lásd még 111

Használók képzése

116/2021

AHARONY, Noa – JULIEN, Heidi – NADEL-KRITZ, Noa: Survey of information literacy instructional practices in academic libraries. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 52. (2020) 4., p. 964–971.

Az információs műveltséggel kapcsolatos intézményi gyakorlatok a felsőoktatási könyvtárakban: egy felmérés eredményei

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

2018 májusa és júliusa között online felmérést végeztek izraeli felsőoktatási könyvtárosok körében az információs műveltségi oktatás gyakorlatának vizsgálatára. A 80 válaszadó 57,5%-a főiskolai, 37,5%-a egyetemi, 5%-a egyéb könyvtárakban dolgozik. 65 résztvevő jelezte, hogy könyvtára egy adott tudományágra vagy szakterületre összpontosít. Ebből 46,15% a társadalomtudományok, 30,75% a természettudományok és 23% a humán tudományok körébe tartozik. A válaszadók 71,3%-ban a tájékoztató könyvtáros feladataként határozták meg az információs műveltségi képzések tartását; csak 15%-ban adták meg felelősként a teljes munkaidejű használóképző könyvtárost (*instruction librarian*).

A nem teljes munkaidőben használóképzéssel foglalkozók a félévek elején 51,2%-ban idejük legfeljebb 25%-át fordítják oktatásra, míg 38,7% szerint ez a munkaidő 26–50%-át teszi ki. A képzés központjában az elsőéves hallgatók álltak a válaszadók 74%-ának esetében; a mesterszakos hallgatókat oktatók aránya 57%, a doktoranduszokat oktatók aránya 23% volt. A felmérés résztvevőinek legnagyobb hányada (33,8%) becslése szerint az alapképzésben részt vevő hallgatók kevesebb, mint 50%-át tudják elérni; 21,2% ítélte meg úgy, hogy e hallgatók 50–75%-át érik el az információs műveltségi oktatással.

Egyéni oktatást a könyvtárosok 80%-a tartott, a könyvtárban tartott csoportos kurzusokon 67,5% oktatott. Gyakori volt még a tantermi óraadás (63,7%), a számítógéptermi foglalkozás (61,3%), az egyéni könyvtári túra (61,3%), valamint a csoportos könyvtári túra (56,3%) is. Kreditértékű kurzus 28,7%-ban fordult elő. A válaszadók 62,6%-a úgy látta, hogy a technológia az elmúlt néhány évben eléggé vagy nagy mértékben befolyásolta az oktatás formáját és tartalmát. 71%-uk szerint az információs technológiák hatékonyabbá tették a képzést. Az oktatás elsődleges célja a válaszok tanúsága szerint az, hogy megtanítsák a hallgatókat a könyvtári anyagok megtalálására. Ez követi az általános információkeresési stratégiák elsajátítása, valamint az információk minőségének és hasznosságának kritikus értékelése. A felmérés résztvevői az oktatással kapcsolatos kihívások skáláját szélesnek látták. A legfőbb nehézség sokak szerint a hallgatók motiválása volt, de többen említették az időhiányt, az egyetemi oktatókkal való alacsony szintű együttműködést, továbbá az anyagok elavulását is.

A válaszadók többsége úgy ítélte meg, hogy az ACRL *Információs műveltségi keretrendszer*ének (*Information Literacy Framework for Higher Education*) alkalmazása nem vagy csak kis mértékben befolyásolja a gyakorlatukat.

(Koltay Tibor)

117/2021

BUDD, John M.: Information literacy and consciousness. – Bibliogr. **In:** Journal of documentation. – 76. (2020) 6., p. 1377–1391.

Információs műveltség és tudatosság

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információ; Információs műveltség

Az információk mennyisége önmagában is indokolja az információs műveltségi képzéseket. A téma szakirodalma jelentős, ám a kogníció elméleti megközelítéseire kevesen hivatkoznak. Ezek közül a szerző a tudatosság fogalmát emeli ki. Az ugyanis az emberi élet egyik alapjellemzője, amellyel számos kutató foglalkozik, mégis filozófiai-idegtudományi rejtély, viszont a tanításnak és a tanulásnak általában véve is lényeges eleme. *Chalmers* (2010) nyomán a tudatosság a következő tényezőket foglalja magában: a külvilág jelenségeinek megkülönböztetése, kategorizálása és a rájuk való reagálás; az információk integrálása egy kognitív rendszerben; a mentális állapotok leírhatósága; egy rendszer hozzáférése a belső állapotaihoz; a figyelem összpontosítása; a cselekvés tudatos kontrollja.
A tudatosság fejlesztése jelentős szerepet játszik abban, hogy a felsőoktatás és az egész életen át tartó tanulás sikeres legyen. Az ACRL *Információs műveltségi keretrendszer*ének elemei az erre a kihívásra való válaszadás konkrét erőfeszítéseiként is felfoghatók. A hallgatók céljai között ugyanis nemcsak az információs műveltségi foglalkozásokon, hanem egész egyetemi pályafutásuk (sőt, egész életük) során ott van annak a követelménye, hogy meg tudjanak érteni összetett dolgokat. Ennek egyik legfontosabb része annak a képességnek a kialakítása, hogy odafigyeljünk arra és elgondolkodjunk azon, amit a különböző médiumok kommunikálnak. A gyakran hangoztatott „kritikai gondolkodás" fogalma is ide kapcsolható, de a szerző szerint elégtelennek bizonyul, és az árnyalására van szükség. A tudatosság elmélete az észlelésből és a tapasztalatból indul ki: a hallgatók valós és hiteles tapasztalatai is a tudatosság részét képezik. Ez azonban nem azonos azzal, amit igazságnak, sérthetetlenségnek és tévedhetetlenségnek nevezhetünk. Fontos feladat rámutatni az észlelés és a tapasztalat megváltoztathatóságára, a dolgok „más szemmel nézésére", fejlesztve a tudatosság szintjét.
A hallgatók hiedelmei nem mindig eredményeznek tudást, pedig ezeket hozzák magukkal az információs műveltségi képzésekre. Mivel nem minden hiedelmük információs természetű, ezért az oktatás feladata olyan tartalmak bemutatása, amelyekkel kapcsolatban tudatosnak kell lenniük. Ezen kívül a képzésnek azt is közvetítenie kell, hogy az értelmezés útján felismert jelentés nem feltétlenül egyenlő a pontossággal vagy az igazsággal, vagy akár az etikus kommunikációval. Mindez kulcsfontosságú az értelmezés tudatos folyamata szempontjából. Összegezve: az információs műveltség egésze átfogja a tudatosság teljességét, ezért e két terület együttes vizsgálata további kutatásokat igényel.

(Koltay Tibor)

118/2021

HAMMONS, Jane: Teaching information literacy : developing an online course for faculty. – Bibliogr. **In:** College & research libraries news. – 81. (2020) 7., p. 337–340, 349.

Az információs műveltség tanítása: egy online kurzus kidolgozása az oktatók számára

Didaktika -felsőoktatási; Egyetemi oktató; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Tervezés

Az Ohio Állami Egyetemnek (Cleveland, Ohio) több mint 60 ezer hallgatója van, ezért a könyvtárosok nem tudnak az egyetemen oktatott összes olyan kurzushoz közvetlen könyvtári oktatást vagy tanácsadást kapcsolni, ahol szükség lenne rá. Bár a kreditértékű információs műveltségi kurzusokra sokan iratkoznak be, azok összességében csak a hallgatók kisebb részét érik el, ezért új megközelítéseken kezdtek gondolkodni.
Többen amellett érvelnek, hogy a könyvtárosok akkor tudják a legjobban biztosítani a hallgatók információs műveltségének fejlesztését, ha nem a hallgatók, hanem az oktatók oktatására összpontosítanak. Bár úgy tűnik, hogy a legtöbb könyvtáros nem áll készen arra, hogy felhagyjon a hallgatók közvetlen

képzésével, számos példa van az oktatókra szabott online információs műveltségi műhelymunkára és kurzusokra. Ennek megfelelően az Ohio Állami Egyetem könyvtárosai az Egyetemi Oktatási és Tanulási Intézet (*University Institute for Teaching and Learning*) szervezésében egy online, a résztvevők tempójához igazodó, hat modulból álló, 12 órás információs műveltségi továbbképző kurzust dolgoztak ki, amely abban hivatott segíteni az oktatókat, hogy az információs műveltséget beépítsék a tanítási gyakorlatukba. Mindegyik modul egy-egy forgatókönyvvel kezdődik: az első például egy olyan kihívást ír le, amely abból ered, hogy a hallgatót, aki megpróbált megfelelő információforrásokat találni, csalódás éri, mivel oktatója azt mondta neki, hogy a források nem tudományos jellegűek. A reakcióikat a résztvevők egy vitafórumon teszik közzé. Minden modul kérdésekkel zárul, amelyek arra ösztönzik az oktatókat, hogy gondolkodjanak el a tanultak saját tanítási gyakorlatukban történő alkalmazásán.
Az első modul az információs környezetet járja körül; a második és a harmadik az ACRL *Információs műveltségi keretrendszer*ét mutatja be. A negyedik modul a visszafelé történő tervezés (*backward design*) módszere alapján, azaz az információs műveltség kimeneti követelményei felől közelíti meg az oktatás folyamatát. Mindez kiegészül a *Decoding the Disciplines* [*A diszciplínák dekódolása*] elnevezésű modellel: a résztvevők egy sor olyan kérdésre válaszolnak, amelyek célja, hogy segítsenek nekik saját tacit (hallgatólagos) tudományterületi tudásuk azonosításában. Az ötödik modulban információs műveltséggel kapcsolatos feladatokat tekintenek át, illetve megismerkednek a *Transparency in Learning and Teaching* [*Transzparencia a tanulásban és a tanításban*] keretrendszerrel. Az utolsó modulban pedig véglegesítik saját „információs műveltségi akciótervüket", amelynek lépéseit beépíthetik majd az általuk oktatott kurzusba.

(Koltay Tibor)

119/2021

SHARUN, Sara – SMITH, Erika E.: Educational development partnerships and practices : helping librarians move beyond the one-shot. – Bibliogr. **In:** College & research libraries news. – 81. (2020) 9., p. 445–449.

Oktatásfejlesztési együttműködések és gyakorlatok, avagy túllépés az egyalkalmas könyvtárhasználati képzéseken

Egyetemi oktató; Együttműködés -helyi; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Társadalmi követelmények

Az álhírekkel és a hasonló jelenségekkel (pl. dezinformációval) kapcsolatos széles körű aggodalom arra késztette a Mount Royal Egyetem (Calgary, Kanada) Könyvtárának és Tanulmányi Központjának könyvtáros és oktatásfejlesztő munkatársait, hogy közös erőfeszítést tegyenek a hallgatók digitális írástudási készségeinek fejlesztése érdekében. Az egyetem oktatóinak rendezett, 90 perces oktatásfejlesztési műhelymunka keretében bemutatták, hogy miként segíthetik elő az információk kritikus értékelését és a digitális írástudást. Az oktatók és más egyetemi dolgozók önkéntesen regisztrálhattak; a 2019 során három alkalommal megrendezett műhelymunka résztvevői különböző szakterületek oktatói, valamint a hallgatóknak támogató szolgáltatásokat nyújtó könyvtárosok és más egyetemi dolgozók voltak.
Az alapvető terminológia tisztázása után a résztvevők két hasonló egészségügyi online forrást értékeltek. Itt olyan konkrét stratégiákat (mint például a laterális olvasást, amely együtt jár a források ellenőrzésével) ismerhettek meg, melyek hatékonyan és eredményesen segítik az ilyen források hitelességének megállapítását. Több oktató is elmondta, hogy ezt a tevékenységet annyira hasznosnak találta, hogy saját hallgatóinak körében is alkalmazni kívánja. A műhelymunkát a digitális írástudás kialakításának modelljével zárták, és olyan értékelési ötleteket és forrásokat mutattak be, amelyeket az oktatók saját munkájukban is használhatnak.
A kutatások szerint a digitális írástudásról szóló beszélgetésekre általában nem az egyetemi tantermekben kerül sor. A részt vevő oktatók jelezték, hogy bár aggódnak a hallgatók információs zavarnak való kitettsége miatt, nem építik be ezeket a fogalmakat a kurzusaikon kiadott feladatokba. Ráadásul az oktatók hozzászoktak ahhoz, hogy a hallgatókat inkább a tudományos források felé tereljék, és lebeszéljék őket a „népszerű" források használatáról, mintsem hogy segítsenek nekik a források értékelésében. Emellett gyakran nehéz meggyőzni az információs műveltség és digitális írástudás fontosságáról a saját tudományágukban elmélyült oktatókat, akik úgy érezhetik, hogy kevés idejük van erre, vagy nem képesek ilyen témákkal foglalkozni. A műhelymunka során ezért arra ösztönözték az oktatókat, hogy felmérjék, hogyan lehet az információs és digitális írástudást értelmes módon beépíteni a tantervükbe, és hogy kérdő-

jelezzék meg azt a feltételezésüket, mely szerint ezek a készségek túlmutatnak a kurzusuk tartalmán vagy szakértelmükön. Olyan értékelési ötleteket is bemutattak nekik, amelyek túllépnek a „tudományos" és a „népszerű" források közötti kettősségen, és elősegítik a „népszerű" (például a közösségi médián keresztül elérhető) információforrások irányított használatát, amelyekkel a hallgatók a mindennapi életük során találkoznak.
Egyértelmű, hogy a digitális írástudás fejlesztésében nagyobb mértékben kellene részt venniük az oktatóknak. Ha az információs műveltség és digitális írástudás fejlesztése mindenki feladata, és ha a könyvtárosok valóban túl akarnak lépni az egyalkalmas használóképzés modelljén, akkor élniük kell azzal a lehetőséggel, hogy szaktudásukat és tapasztalatukat új, együttműködésen alapuló kapcsolatokban kamatoztassák. A könyvtárosok és az oktatásfejlesztők közötti szoros partnerség kialakítása az egyik útja annak, hogy szélesebb körű tantervi változásokat indítsanak el, és katalizálják az egyéni oktatás fejlesztését.

(Koltay Tibor)

Lásd még 77

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

120/2021

O'HARA, Gayle – LAPWORTH, Emily – LAMPERT, Cory: Cultivating digitization competencies : a case study in leveraging grants as learning opportunities in libraries and archives. – Bibliogr. **In:** Information technology and libraries. – 39. (2020) 4., p. 1–31.

A digitalizálási kompetenciák fejlesztése: a pályázatok mint tanulási lehetőségek kiaknázása a könyvtárakban és levéltárakban

Digitalizálás; Felsőoktatási könyvtár; Közgyűjtemény; Munkafolyamat; Támogatás -pénzügyi -általában; Továbbképzés

A különgyűjtemények és levéltári anyagok digitalizálása (a teljes munkafolyamat a kiválasztástól a közzétételig) sokkal többet foglal magában, mint az analóg dokumentumok digitálissá konvertálását. Az anyagokat szelektálni kell, elő kell őket készíteni, a digitális szurrogátumokról leírást kell készíteni, biztosítani kell a hozzáférést a kívánt közönség számára, végül gondoskodni kell a hosszú távú megőrzésről. A digitalizálás gyakran projektalapú, és a különböző dokumentumtípusok más és más munkafolyamatokat igényelnek. A munkával megbízott szakmai stábnak is sokrétű kompetenciákkal kell bírnia. A szakemberek digitális kompetenciáit fejlesztő képzések esetlegesek, továbbá még az e téren tapasztalattal rendelkező kollégák is szembesülhetnek az egyes intézmények eltérő gyakorlatából eredő nehézségekkel. 2017 és 2019 között a Las Vegas-i Nevadai Egyetem (UNLV) két olyan, szövetségi pályázaton alapú digitalizálási projektet valósított meg, amelyek célja a helyi kulturális örökség megőrzésén kívül az érdekelt felek kompetenciafejlesztése volt a projekttervezés, a pályázatírás, a projektmenedzsment, a metaadatolás, a felvételezés, illetve a digitális tartalomkezelés területén. A projektcélok közé tartozott még a tapasztalatok Nevada állami megosztása workshopokon keresztül. Az első projekt során főként a vegasi szórakoztatóipar vizuális anyagait, míg a másodikban Dél-Nevada vízügyének dokumentumait digitalizálták.
A projektmunka ideje alatt összegyűlt tudás fejlesztésének és átadásának egyik – projektcsapatok számára hasznos – formája a tapasztalati úton történő tanulás. Leghatékonyabban a hivatásos projektmenedzserek alkalmazása segítheti a digitalizálás és az ahhoz kapcsolódó tapasztalatcsere folyamatát. A két nevadai projektben határozott időre vettek fel projektmenedzsereket és hallgatói segítőket, akik a Digitális

Gyűjtemények részleg munkatársaival együttműködve megismerték a helyben kidolgozott dokumentációt, felügyelték a projektcsapatok döntéshozatali és működési tevékenységeit, gyakorlati megközelítésű megoldásokat dolgoztak ki, illetve továbbfejlesztették a korábbi projektek munkafolyamatait. Egy digitalizálással kapcsolatos projektre történő felkészülésnél le kell bontani a feladatokat kisebb, átgondolt, egymást követő lépésekre: előkészítés, felvételezés, minőség-ellenőrzés, OCR-ezés, metaadat-létrehozás és -ellenőrzés, valamint feltöltés digitális tartalomkezelő rendszerbe. E fázisok mindegyike eltérő kompetenciákat igényel: a projekttervezés, a pályázatírás, a projektmenedzsment, a metaadatolás, a felvételezés és a digitális tartalomkezelés (*Digital Asset Management*) a készségek széles tárházát kívánja meg a projektet kivitelező munkacsoporttól, a költségvetéskészítéstől a metaadat-alkalmazásprofilok ismeretén át a projekt nyomon követéséig. Ezek egy részét a könyvtárosképzéseken is oktatják (pl. metaadatok), ám a különböző szabványok és digitalizálási útmutatók nem adnak mindenben támpontot a gyakorlati munka során felmerülő részletkérdések esetén. Kiemelhető ugyanakkor az amerikai Szövetségi Intézmények Digitális Irányelveinek Kezdeményezése (FAGDI), a Nyílt Archiválási Információs Rendszer (OAIS) modellje és a Nemzeti Digitális Gondokság Szövetsége (NDSA) megőrzésre vonatkozó állásfoglalása.

Mivel a megőrzésben nélkülözhetetlen szerepet játszik a technológia, ezért folyamatosan lépést kell tartani annak fejlődésével is, ami szintén kihívást jelent a közgyűjteményi szakemberek számára. Egy digitalizálási projekt tervezésekor és kivitelezésekor számos fontos döntést kell hozni (Mit digitalizáljunk? Kik vegyenek benne részt? Kiszervezzük-e a felvételezést? Mennyi ideig tartson a projekt? Milyen hardvereket és szoftvereket használjunk?), ám menet közben is óhatatlanul adódnak megoldandó problémák, amihez elengedhetetlen a rugalmasság és az együttműködési készségek megléte.

A UNLV mindkét érintett projektje képes volt elérni, sőt, túlszárnyalni az előzetesen kitűzött célokat, illetve a munka során fejlődtek a résztvevők kompetenciái is. Meg kell említeni azonban, hogy ez a legjobb eshetőség, mivel az ideiglenes projektmunka akár rossz hatással is lehet a munkatársak életére és pályájára. A szervezetnek ezért törekednie kell a méltányosságra, a megfelelő bérezésre, valamint a pozitív és produktív munkakörnyezetre. Maguk az intézmények is tanulhatnak a projektek tapasztalataiból, ezért fontos, hogy dokumentálják a digitalizálási projekteket és munkafolyamatokat, ezáltal a létrejött tudás nem vész el akkor sem, ha a határozott ideig foglalkoztatott munkatársak távoznak. A tudás átadására és az információmegosztásra érdemes célirányos alkalmakat is beiktatni.

A projektekhez kapcsolódóan a UNLV workshopokat szervezett, hogy továbbadják a szélesebb szakmai közösség számára a felgyülemlett tudást és tapasztalatot. A kis népsűrűségű Nevadában különösen jelentős szakmai fórumnak számítottak ezek az egész napos rendezvények, alkalmat biztosítva a kollégák személyes találkozására, ám a résztvevők változó szintű gyakorlati tudásának fejlesztése – más ilyen jellegű rendezvényekhez hasonlóan – állandó kihívást jelentett.

A UNLV tapasztalatait összegezve elmondható, hogy a digitalizálási munka elsajátításának leghatékonyabb módszere a közgyűjteményi szférában a projektmunka alatt történő tapasztalati tanulás, mégpedig alapos előkészítés és hozzáértő projektmenedzser mentorálása mellett, ami nemcsak a résztvevők, hanem a projektnek otthont adó szervezet és a szélesebb szakmai közösség kompetenciáit is fejlesztheti. A workshopok a tapasztalati tanuláshoz képest kiegészítő szereppel bíró tapasztalatcsere-lehetőségként értékelhetők.

(Bódog András)

Lásd még 128

Adatbázisok

121/2021

WHITE, Jacob: PubMed 2.0. – Bibliogr. **In:** Medical reference services quarterly. – 39. (2020) 4., p. 382–387.

PubMed 2.0

Adatbázis -egészségügyi; Honlap; Kutatás információellátása; Országos szakkönyvtár -egészségügyi; Tájékoztatás -egészségügyi

Többéves stratégiai tervezés után az Országos Orvostudományi Könyvtár (*National Library of Medicine*) elindította a *PubMed* egészségtudományi kutatási weboldalának frissített és újratervezett változatát. Az új weboldal modernebb és reszponzívabb felülettel rendelkezik, különösen a mobileszközökön. Annak érdekében, hogy azok intuitívabban legyenek ke-

zelhetők az új felhasználók számára, az eszközöket és funkciókat áthelyezték. Bár az átállás nem volt mentes némi zűrzavartól, és a régi használók számára a modernizált felülethez és keresőmotorhoz való alkalmazkodás enyhe kényelmetlenségekkel járt, a *PubMed* 2020-ban bevezetett új verziója sikeresen teljesíti a weboldal hagyományos feladatát, a magas színvonalú egészségtudományi információk és források gyűjtését és szabadon hozzáférhetővé tételét.

(Autoref.)

Lásd még 92, 94, 96, 100

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 93

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 78, 93, 94, 95, 99, 105, 113

Információ- és kommunikációs technológia

122/2021

SPOHR, Julia – WESTERMANN, Lidia: Bildung und Vermittlung digital : virtuelle Ausstellungen in der Deutschen Digitalen Bibliothek. – Bibliogr. **In:** Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 67. (2020) 5-6., p. 371–378.

Res. angol nyelven

Digitális oktatás és ismeretterjesztés: virtuális kiállítások a Német Digitális Könyvtárban

Elektronikus könyvtár; Információtechnológia; Kiállítás; Központi szolgáltatások; Közgyűjtemény

Látogatás Wartburg várában, *Dürer* „mestermetszeteinek" (*Meisterstiche*) közeli felvételei, utazás Keletre vagy bepillantás *Nietzsche* olvasmányaiba – a *DDBstudio* kiállítási eszköz virtuális sétára hív a történelem és a kultúra világában. A virtuális kiállítások a könyvtárak, levéltárak és múzeumok számára immár évek óta az egyik legközvetlenebb módját jelentik annak, hogy növeljék gyűjteményeik és tevékenységeik láthatóságát a digitális térben. A Német Digitális Könyvtár (DDB) 2019 októberétől kínálja a *DDBstudio* nevű új szolgáltatást, amely biztosítja a technikai infrastruktúrát az érdeklődő kulturális és tudásintézményeknek ahhoz, hogy saját maguk hozzanak létre és tegyenek közzé virtuális kiállításokat.

(Autoref.)

123/2021

UZWYSHYN, Ray: Open digital research ecosystems : how to build them and why. – Bibliogr. **In:** Computers in libraries. – 40. (2020) 8., p. 4–8.

Nyílt digitális kutatási ökoszisztémák: hogyan építsünk ilyeneket és miért?

Disszertáció; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szoftver

Számos egyetem és felsőoktatási könyvtár használ nyílt digitális kutatási ökoszisztémákat az intézmény tudományos tevékenységének nyilvántartására és közzétételére. A cikk az ökoszisztémát alkotó lehetséges eszközöket ismerteti egy egyesült államokbeli esettanulmány példáján keresztül.

A digitális tudományos kutatási ökoszisztéma szoftveres összetevők egymáshoz kapcsolt hálózatát jelenti, amely nemcsak az egyetemi oktatók és hallgatók kutatásait támogatja, hanem elősegíti a kutatók globális együttműködését és a tudományos fejlődés felgyorsulását is. A nyílt forráskódú (*open source*) szoftverek térhódítása kedvez ezen alapelvek érvényesítésének, ráadásul a fejlesztőik által aktívan támogatott különböző szoftverkomponensek lehetővé teszik teljes rendszerek kiépítését már meglévő elemek igény szerinti kombinálásával.

A Texasi Állami Egyetem digitális kutatási ökoszisztémája hat fő nyílt forráskódú szoftverkomponensből áll: egy digitális gyűjteményeknek otthont adó repozitóriumból, egy kutatásiadat-repozitóriumból, egy elektronikus dokumentumkezelő rendszerből szakdolgozatok és disszertációk számára, egy személyazonosságot kezelő rendszerből, egy folyóiratkezelő szoftverből, illetve a felhasználói felület szoftveréből. A digitális gyűjtemények repozitóriumának műszaki hátteréül az egyetemen a *DSpace* nyílt for-

ráskódú platformot választották, amely strukturált metaadatokat rendel a dokumentumokhoz, lehetővé téve azok felfedezhetőségét a keresőmotorok számára is. A kutatásiadat-repozitóriumot az adatok archiválására és publikálására használják egy állami szintű adattár-konzorcium részeként (*Texas Digital Library Dataverse* projekt), aminek köszönhetően a konzorciumi felhasználóknak az adategyüttesek visszakeresésére és összehasonlítására is módjuk nyílik. A fenti két repozitórium alkotja az ökoszisztéma elsődleges, tartalmi komponenseit, a másik négy összetevő a használatot és a kutatási folyamatokat támogatja. A szakdolgozatok és disszertációk kezelésére az említett konzorcium által fejlesztett *Vireo* nevű szoftvert választották, amely hídként szolgál a repozitóriumok és a hallgatók között, megkönnyítve számukra munkáik benyújtását, feltöltését, valamint összekötését a gyűjteményi és az adatrepozitóriummal. Az ökoszisztémában a személyazonosságok kezelésének alapja az ORCID kutatói azonosító, amely globálisan egyedi módon azonosítja az egyes szerzőket, és a segítségével megoldható a publikációk aggregálása is. A folyóiratok online szerkesztésére és publikálására a Texasi Állami Egyetem az *Open Journal Systems* (OJS) platformot használja. Végezetül a teljes ökoszisztémát átfogó, kapuként szolgáló felhasználói felületet a nyílt forráskódú *Omeka* szoftverrel alakították ki. Az *Omeka* alkalmas kutatások, szövegek, audiovizuális tartalmak és adategyüttesek összekapcsolására, konfigurálható egyéni projektekhez, kutatások megosztásához és virtuális kiállításokhoz, valamint külső forrásokkal (pl. korábbi adatokkal, digitális könyvtári gyűjteményekkel, repozitóriumokkal, online archívumokkal) is összeköthető.

Egy ilyen ökoszisztéma implementációjához legalább két munkatárs szükséges. Egyrészt egy rendszeradminisztrátor az infrastruktúra fenntartásához, másrészt legalább egy digitális könyvtáros, aki a tartalmi adminisztrációért, a kutatástámogatásért, a marketingért és a használóképzésért felel. A rendszer kialakításának tükröznie kell az anyaintézmény jellemzőit, és annak céljaival összhangban kell megvalósulnia. A digitális kutatási ökoszisztéma kiépítéséhez vagy továbbfejlesztéséhez az intézmény sajátosságaitól és igényeitől függően webfejlesztőre, projektmenedzserre, metaadat-könyvtárosra, digitalizálási szakértőre, földrajzi információs rendszer (GIS)-szakértőre és adatspecialistára egyaránt szükség lehet.
Ami az ökoszisztéma értékelését illeti, kvalitatív és kvantitatív módszerekkel érdemes felmérni az igényeket és nyomon követni a működést. A Texasi Állami Egyetemen az intézményi repozitóriumok (gyűjteményi repozitórium, kutatásiadat-repozitórium, szakdolgozatok és disszertációk) használatának megugrását tapasztalták az elmúlt öt évben, és a *LibQual*-felmérések szintén pozitív visszajelzésekről tanúskodnak, előrevetítve a jövőbeli fejlesztési irányokat. A cikkben bemutatott nyílt forráskódú szoftverek és hálózati infrastruktúrák működőképesek és kidolgozottak, valamint széles használói közösséggel rendelkeznek, ezért a legtöbb kutatóintézmény könnyen bevezetheti őket a tudományos eredmények felfedezhetősége és a nemzetközi együttműködések elmélyítése érdekében.

(Bódog András)

Lásd még 78, 94, 98, 103, 112, 127, 133

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

124/2021

STEJSKAL, Jan: Změna technologie pro změnu role knihovníka **In:** ITlib. – 24. (2020) 4., p. 25–31.

Res. angol nyelven

Technológiaváltással a könyvtárosok szerepváltozásáért

Gépesítési kérdések -általában; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Rádiófrekvenciás azonosítás; Városi könyvtár

A Prágai Városi Könyvtár RFID-projektje az elmúlt három évben (2018–2020 között) valósult meg, azzal a céllal, hogy a könyvtárosoknak több idejük maradjon a minőségi szolgáltatásokra. A 2020-as koronavírus-világjárvány mindenhol új kihívások elé állította a könyvtárakat és a használókat. A Prágai Városi Könyvtár ekkorra tért át a hagyományos

vonalkódos azonosításról a rádiófrekvenciás (RFID) chipes azonosításra.
A technológia bevezetését a könyvtár nagysága indokolta: a városban több mint 40 fiókkönyvtár és 3 bibliobusz áll a prágaiak rendelkezésére, összesen 1,8 milliós gyűjteménnyel és egységes szolgáltatásokkal (bárhol lehet előjegyzést tenni és visszaadni a kölcsönzött dokumentumokat). A projektet sikerült a főváros stratégiai tervébe illesztve megvalósítani. A használók szempontjából a leglátványosabb változás az önkiszolgáló kölcsönzés és visszavétel bevezetése volt. Az RFID-technológia a könyvtárosok számára megkönnyítette a visszavétel utáni visszaosztást is, hiszen a fiókkönyvtárak között az állomány folyamatosan vándorol; az automatizált válogató sor segítségével a munka sokkal egyszerűbbé vált. Az egységes integrált könyvtári rendszer használata a változtatáshoz nagy előnyt jelentett.
A vállalkozás nagyságát jól jelzik a mennyiségek: szükség volt 300 RFID-olvasóra a munkaállomásokhoz, több mint 60 önkölcsönző pontra, 2 válogató sorra, 40 biztonsági kapura és 2,5 millió RFID-címkére. 2018-ban mintegy 30 millió korona értékben sor került az RFID-berendezések beszerzésére, melyeket a *Cosmotron Bohemia* cég szállított. Az eszközöket programozással, teszteléssel kellett összehangolni a könyvtári rendszerrel. Az olvasók először a biztonsági kapukkal találkoztak – korábban elektromágneses csíkok és kapuk védték a gyűjteményt, de csak néhány nagyobb fiókkönyvtárban. Az RFID-technológia kiterjesztése a teljes állományra sokkal nagyobb védelmet jelent, hiszen minden ki nem kölcsönzött dokumentum esetén a kapu vészjelzést ad le. Az elektromágneses védelemmel szemben az RFID nem reagál a kulcsokra, mobilokra, ékszerekre, nem riaszt tévesen: 99,9%-ban csak akkor jelez, ha nem kölcsönözték ki a művet. A rendszer élesítésére 2019 nyarán került sor, ekkorra sikerült a címkéket beragasztani a dokumentumokba (7 hét alatt külső munkatársak mentek végig az állományon), így ősztől az újranyitott központi épületben már négy önkölcsönző pont is működött. 2020 tavaszáig valamennyi fiókkönyvtárban elindult az automatizált kölcsönzés. Két olyan berendezés is rendelkezésre áll, ahol a visszavett dokumentumokat azonnal szétválogatja az automata; a visszavételi gép jelzi a kintlévőségeket és tartozásokat is. A válogató sor a központban 9 kosárba szortírozza a dokumentumokat, de ennél is nagyobb mennyiségekkel dolgozik 2020 őszétől a fiókkönyvtárak szerinti válogató sor, amely 39 kosárba osztja a dokumentumokat 38 fiókkönyvtár (+1 „egyéb" kategória) számára, európai könyvtári viszonylatban is egyedülálló módon. A ráfordított munkaidő az automatizálással gyakorlatilag megfeleződött.
2020 végén még nincsenek a könyvtárban olyan kiegészítő eszközök (okospolcok), amelyek a polcokra helyezett antennákkal képesek a dokumentumok nyomon követésére, illetve az önkiszolgáló félretételre is lehetőséget adnak. A koronavírus okozta járványhelyzet felerősítette az önkiszolgáló kölcsönzés és az önkiszolgáló visszavétel igényét, ezért további berendezéseket kívánnak beszerezni. 2021-től a könyvtárban az olvasók csak önállóan, önkiszolgálással kölcsönöznek és hozzák vissza a könyveket. A kevésbé magabiztos olvasókat könyvtáros asszisztensek segítik. A könyvtár weboldalt hozott létre az automatikus kölcsönzés, az RFID-technológia videofilmes bemutatására. A gyakorlat igazolta a technológia gyorsaságát és egyszerűségét. A könyvtárosoknak több idejük maradt a gyűjteményre és a közösségek építésére, a szorosabb kapcsolatokra, interakciókra. Az új technológia nem cél, hanem eszköz a változásokhoz, az olvasók és a könyvtárosok együttműködésében.

(Prókai Margit)

Lásd még 87

Könyvtárépítés, -berendezés

125/2021

NISSEN, Martin: Die Sanierung des Südflügels der Universitätsbibliothek Heidelberg (2016–2019). – Bibliogr. **In:** Bibliothek. – 44. (2020) 3., p. 530–536.

Res. angol nyelven

A Heidelbergi Egyetemi Könyvtár déli szárnyának felújítása (2016–2019)

Átépítés; Egyetemi könyvtár; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Olvasószolgálat; Olvasóterem; Szolgáltatások

2019 májusában, két és fél év után nyílt meg a Heidelbergi Egyetemi Könyvtár régi épületének déli szárnyában az új információs központ (a továbbiakban: IK) és a multimédia központ (a továbbiakban: MMK). A tanulmány az építkezés előzményeit és menetét ismerteti, végül a nyitás utáni tapasztalatokat összegzi. 2008-ban kezdődött el az egyetemi könyvtár óvárosi főépületének felújítása és bővítése. A történelmi

könyvtárépülettől északra fekvő háromszintes, 1970-es évekbeli épületszárny (ún. *Triplex*-épület) felújítása révén 21 millió eurós költséggel 7100 m^2 hasznos terület (közel 1000 olvasói férőhely és 80 könyvtáros munkaállomás) létesült. Ami a történelmi épületet illeti, 2009 és 2015 között kézirat-olvasót alakítottak ki a keleti szárnyban, továbbá könyvkölcsönzőt és szabadpolcos részleget a nyugati szárnyban. A tűzvédelmi berendezések, a lépcsőházak és a liftek felújítása is megtörtént. (Az építkezés ekkori, I–III. szakasza 8 millió euróba került.) Csupán a kastélyszerű épületegyüttes központi, déli szárnyának felújítása volt hátra, melyet eredetileg impozáns homokkő homlokzat díszített. Itt kapott helyet annak idején a történelmi nagyolvasó is. Mivel 2015-re már elkészült a *Triplex*ben az új olvasóterem, hozzá lehetett fogni a déli szárnyban a bontáshoz és a felújításhoz (IV. szakasz), melynek költségvetése 6 millió euróra rúgott.

A déli szárny, melyet *Karl Zangemeister* (1837–1902) főkönyvtáros koncepciója alapján *Josef Durm* (1837–1919) épített meg, 1905-ben készült el. A földszinten volt található a 320 m^2 alapterületű és 10 m belmagasságú olvasóterem, a „tudás katedrálisa". Az akkor közel 1500 diákot kiszolgáló tér az 1950-es évekre már nem bizonyult elegendőnek, ezért 1953 és 1956 között egy betonkonstrukció kialakításával két szintre osztották; az alsó részbe kerültek a katalógusok, a lexikonok és a bibliográfiai tájékoztatás, míg az emeletre a 120 férőhelyes olvasóterem 7500 kötetes kézikönyvtárral. (A lapos, könnyűszerkezetes fém- és üvegmennyezet megoldása a következő évtizedekben beázásokhoz és az elemek leszakadásához is vezetett.) 1985 és 1987 között mindkét szint acélgalériával bővült. Az idők folyamán aztán a katalógusokat és a kézikönyveket lassan felváltották a számítógépes szolgáltatások; 2004-ben az első emeleten már PC-oktatótermet alakítottak ki, 2007-ben önálló laptop-terem is létesült, és létrejött az MMK mikrofilmekkel, AV-dokumentumokkal és számítógépekkel.

A felújítás során a déli szárny teljes rekonstrukciójának ötletét el kellett vetni – felhasználták az 1950-es évek tartószerkezetét, de visszatértek az 1905-ös épület elemeihez is. A munkálatok az előkészítéssel együtt 2016 szeptemberétől 2019 áprilisáig tartottak (a megnyitóra május 2-án került sor).

Hármas célt követtek: a szerkezeti elemek (főleg tűzvédelmi) hiányosságainak a megszüntetése (ez a galériák elbontását is magában foglalta), az energetikai korszerűsítés (ezt az északi homlokzat újratervezésével és egy új szellőzőrendszerrel érték el), valamint a terek funkcionalitásának és a könyvtárban végzendő munka körülményeinek a javítása. A tervezést tartományi, a kivitelezést városi cég végezte.

A felújítás lebonyolításának részletes, fényképekkel illusztrált bemutatása után a szerző a használat koncepcióját ismerteti. A felső szintre visszaköltözött az MMK 56 számítógépes munkaállomással és 27 laptop-hellyel, továbbá 6 speciális munkaállomással, melyek a nem egyetemi polgárok számára is elérhetőek (DVD/VHS-lejátszó, dia- és mikrofilmszkenner stb.). Míg az MMK elsősorban az egyetem tanárait és diákjait szolgálja, a földszintre került IK (36 számítógépével) minden látogató számára nyitva áll; a központi helyen lévő tájékoztató pultnál négy olvasószolgálati könyvtáros ad felvilágosítást. A bútorzat elhelyezése az igényeknek megfelelően módosítható. A legalsó, boltíves szint, mely a belső udvarra is nyílik, a pihenést szolgálja: itt helyezték el az étel- és italautomatákat, de egy teremben előadásokat is lehet tartani.

A 2019. májusi nyitástól 2020 februárjáig, a koronavírus-járvány kitöréséig terjedő tíz hónap alatt a megújult könyvtár pozitív visszajelzéseket kapott. Különösen az MMK munkaállomásai voltak népszerűek, ami azért meglepő, mivel addig a diákok jellemzően saját eszközeiket használták. Magyarázat lehet a gyors internet és a programok, illetve az, hogy sokan itt írták meg szemináriumi dolgozataikat. (Ha ez változik, a tér átcsoportosítható sima laptopos munkaállomásokra.) Pozitív fogadtatásban részesült az IK tájékoztatási pontja is, amelyre a heterogén használói csoportok miatt még jó ideig szükség lesz. A felújítás után az IK többi részét azonban kevésbé használták.

A 2020. március 18-i bezárás után április 28-án nyitották ki az IK-t, június 2-án pedig (korlátozásokkal) az MMK-t. 2020 októberi állapotok szerint az IK-ban információs, másolási és szkennelési lehetőségek, valamint 15 számítógép áll rendelkezésre; az MMK-ban 26 számítógépes munkaállomást és a speciális munkaállomásokat lehet előjegyezni. A laptop-helyek és a többi PC-munkaállomás most nem használható, de nélkülözhetetlennek bizonyultak a két helyiség tájékoztató pultjai, melyek a teljes nyitvatartási idő alatt szolgáltatnak.

A Heidelbergi Egyetemi Könyvtár déli szárnya három emeletének felújításával fontos mérföldkőhöz érkezett az átépítés, amely 2019 és 2024 között – a raktári szárny, a régi épület legfelső emelete és a homokkő homlokzat felújításának a befejezésével – két szakaszban zajlik majd tovább.

(Murányi Lajos)

126/2021

POSLUŠNÁ, Anděla: Hradní knihovna **In:** Čtenář. – 72. (2020) 9., p. 332–335.

Könyvtár a várban

Állományvédelem; Átépítés; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Városi könyvtár

Soběslav várát a XIV. század második felében építették, de a XX. század végére erősen lepusztult, falait építőanyagnak hordták szét. 1999-ben a város pályázatot írt ki a várkastély újrahasznosítására. A győztes projekt a történelmi falak és egy új létesítmény (egy korszerű könyvtár) összekapcsolását tűzte ki célul, amellyel az objektum újra a város és a régió szerves részévé válhat. A vár megújításával együtt egy regionális funkciójú információs, kulturális és oktatási központ építését vállalták. A munkálatok 2002 után kezdődtek; a várkastély teljes körű felújítása az Európai Regionális Fejlesztési Alapnak köszönhetően történhetett meg. 2008-ban a város erre 36,2 millió korona támogatást nyert el, a 2009–2010 között megvalósított projekt összköltsége végül 45 millió korona lett.

A műemléki hivatallal és a könyvtári szakemberekkel való egyeztetés során a legfőbb problémát a történelmi épület és az új elemek összekapcsolása, illetve az akadálymentesítés és a nagy közösségi terek kialakítása jelentette. A vár bizonyos részei megmaradtak: az északi szárny (a várkastély), a *Hláska* torony, valamint a nyugati és a déli szárny is, amelyeket kulturális térré alakítottak át. A lifttel és lépcsőházzal is ellátott, üvegezett főbejárat a park felől közelíthető meg; a hátsó, gazdasági bejárat egyben a vészkijárat is. A főbejárat felőli hallból közös lépcső vezet a könyvtári terekhez és a toronyhoz. Az udvaron fennmaradt egy XVII. században épült sörfőzde régi téglakéménye is. Az egykori hűtőház felett növényesített tetőteraszt hoztak létre, közvetlen összeköttetéssel a könyvtárhoz. Itt szezonális programokat szerveznek a szabad ég alatt: irodalmi esteket, felolvasásokat, író-olvasó találkozókat.

Az építész a vár minden értékes részének megőrzését és az új egységbe való beillesztését kívánta elérni. A megőrzött részeket stabilizálták és restaurálták. A vár kastélyépületét, a hűtőházat és a tornyot teljes egészében, eredetiben megmentették, a külső tető szinte nem változott, a könyvtár új belső terei pedig impozánsan kapcsolódnak az eredeti kőfalakhoz.

A vár-könyvtárat, amely a történelmi épület belsejébe emelt „üvegkalitkába" került, 35 ezer kötet befogadására tervezték; az alapterület a korábban használt könyvtárához képest megduplázódott, 800 m^2-es lett. Építészeti szempontból fontos volt az utókor számára a műemlék megőrzése, amely a könyvtár üvegfalain keresztül jól látható, és egyúttal kiállítási térként is szolgál. (Az „üvegkonténer" bármikor szétszedhető és eltávolítható, ha a jövőben más igényeket támasztanak a térrel és a vár funkciójával szemben.) Az eredeti kőfalak és az új üvegfal közötti távolság 90–150 cm; a könyvtár saját „atmoszférával" (szabályozott hőmérséklettel és páratartalommal) rendelkezik, ami a gyűjtemény szempontjából megfelelő állományvédelmet biztosít. A használók számára kis méretű, csöndes fülkéket is kialakítottak, ahol elmélyülten lehet olvasni és tanulni. A könyvtárban a felnőttek és gyermekek részlege egy légtérben kapott helyet, csupán a kölcsönzőpult választja el őket egymástól. Eredetileg csak egy akadálymentesített liftet terveztek, de végül a főbejárat mellett a hátsó bejáratot is felszerelték ilyen létesítménnyel.

A könyvtárosoknak meg kellett szokniuk az új elrendezést és a sok-sok érdeklődő látogatót, akik az építészeti bravúrra is kíváncsiak voltak. A vár-könyvtár barátságos hangulatot kínál látogatói számára, számos közösségi tevékenységre ad lehetőséget, a kültéri teraszt is sok célra használják. Az új könyvtár műemléki környezetben való újszerű kialakításáért az építész több díjat, kitüntetést nyert el.

(Prókai Margit)

Lásd még 85, 87

Számítógépes könyvtári rendszerek

127/2021

SHOEB, Md. Zahid Hossain – RAHMAN, Md. Mukhlesur: Do not perish outdated CDS/ISIS data : ABCD ILS from the same family is there to make it alive. – Bibliogr. **In:** The electronic library. – 38. (2020) 5/6., p. 1095–1113.

Ne vesszenek el az elavult CDS/ISIS-adatok – az ugyanabból a családból való ABCD IKR életben tartja azokat

Formátum -gépi; Információtechnológia; Integrált gépi rendszer; Szoftverválasztás

Jelen cikk célja, hogy áttekintse az elavult „számítógépesített dokumentációs rendszerek / információs rendszerek integrált halmaza" (CDS/ISIS) adatbázis migrációját a teljes mértékben funkcionális, webalapú *Automatización de Bibliotecas y Centros de Documentación* (ABCD) integrált könyvtári rend-

szerre, amely az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) által bevezetett CDS/ISIS-szoftvertechnológiából származik.
A már létező „információs rendszerek integrált halmaza" (ISIS) mezőhatároló jeleit a MARC-szerű vagy strukturált bibliográfiai formátumú adatbázisok mezőhatároló jelei szerint kellett újra megfeleltetni az ISIS nyomtatási formátumainak szerkesztésével. Ezenkívül feladatok sorozata volt szükséges a teljes folyamat végrehajtásához. A fontosabb műveleteket az ISIS-adatok .iso-formátumba történő exportálásával, az ABCD-adatbázis létrehozásával és az .iso-fájlnak az új adatbázisba való betöltésével végezték el. A következő lépés a PFT-fájlok [WinISIS adatbázisformátum] szerkesztése után a konfiguráció és a webes interfészbe kapcsolás volt.
Azon CDS/ISIS felhasználók számára, akik ISO formátumú adatokkal rendelkeznek a CDS/ISIS szoftveralkalmazások régi változataiban, immár lehetőség kínálkozik adataiknak egy új alkalmazásba történő migrációjára. A részletes folyamatleírás nem csupán az elavult, ám értékes rekordok sikeres migrációjának módszerét tekinti át, hanem az ABCD-adatbázis létrehozásáét is.
A cikk segíthet a CDS/ISIS- vagy WinISIS-felhasználóknak az ABCD-re történő migrációban, anélkül, hogy ki kellene vezetniük vagy fel kellene adniuk értékes adatállományukat. Ez az egyik legjobb módszere az ISIS-adatok ABCD-re történő migrációjának, bizonyított funkcionalitással. Az *Automatización de Bibliotecas y Centros de Documentación* integrált könyvtári rendszer egyik kimondott célkitűzése, hogy a könyvtárosoknak, semmint az informatikusoknak kínáljon segédeszközt, azáltal, hogy a könyvtár- és információtudományi alapelveket tartja szem előtt.

(Autoref.)

128/2021

ZHOU, Yuning – LONG, Yuri: Digital image presentation in library discovery : integrating Ex Libris and IIIF APIs **In:** Computers in libraries. – 40. (2020) 9., p. 16–20.

A digitális képek megjelenítése a könyvtári keresőfelületeken: az Ex Libris és az IIIF API-k integrálása

Adatcsere; Digitalizálás; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Gépi információkeresési rendszer; Integrált gépi rendszer; Képgyűjtemény; Múzeumi könyvtár; Szabvány; Szoftver

A művészeti könyvtárak jelentős hangsúlyt fektetnek a képi források megfelelő formátumban történő közvetítésére, igazodva a nyomdászati és online felhasználás korszerű követelményeihez. A minőségi vizuális dokumentumokhoz való széles körű online hozzáférés igényét felerősítették a Covid19 járvány teremtette rendkívüli körülmények is.
A washingtoni Nemzeti Művészeti Galéria (*National Gallery of Art*, NGA) könyvtára 2010-ben adaptálta a FADGI-irányelveket (az amerikai Szövetségi Intézmények Digitális Irányelveinek Kezdeményezését) a képfájlok rögzítése, feldolgozása és megőrzése érdekében. Elsőként egy *JavaScript*-alapú megjelenítőeszközt vezettek be az OPAC-ban, ám ez alacsony felbontású származtatott JPEG-képeket eredményezett, amelyek karbantartása túl munkaigényesnek bizonyult, és a használók sem tudtak ránagyítani az őket érdeklő részletekre.
A digitalizálási kéréseknek és projekteknek köszönhetően egy évtized leforgása alatt évről évre megduplázódott a digitális képállomány, így mindenképpen korszerűbb megoldásra volt szükség, amely képes lépést tartani a technológia, illetve a licenc- és jogkezelés kihívásaival, s egyúttal eleget tesz az interoperabilitás követelményének. Utóbbi egy múzeumi könyvtár esetében igen fontos tényező, hiszen a használók potenciálisan számos képrepozitóriumban folytatnak kereséseket. Az NGA jelenleg is dolgozik egy intézményi szintű digitális eszközkezelő (*Digital Asset Management*, DAM) rendszer kiépítésén, melynek elkészültéig a könyvtár a képeket továbbra is a bibliográfiai rekordokhoz tartozó MARC-állományadatok (*holding*) felhasználásával katalogizálja, a digitális reprezentációt közvetlenül megjelenítve a *discovery* felületen. A kihívást immáron a megnövekedett képmennyiség jelentette, amely miatt egyetlen rekord több száz – adott esetben több ezer – állományadatot is tartalmazhat. E nagy adatmennyiség egyben tartása és kezelése céljából adaptálták a Nemzetközi Kép-interoperabilitási Keretrendszert (IIIF), amely közös alkalmazásprogramozási interfész (API)-specifikációi miatt alkalmas digitális anyagokat tartalmazó repozitóriumok interoperábilis összekötésére JSON-LD formátumú kapcsolt adatok és szabványos W3C-webprotokollok révén. Az IIIF kiválasztása melletti fő érv az volt, hogy a múzeum több osztálya, valamint a Digitális Cicognara Könyvtár nevű konzorciumi projekt – amely *Leopoldo*

Cicognara magánkönyvtárát rekonstruálja virtuális formában, s melynek az NGA könyvtára is része – már korábban bevezette a keretrendszert.
2018-ban a múzeumi könyvtárban átálltak az *Ex Libris* felhőalapú *Alma*/*Primo* könyvtári rendszerére. A migrációval párhuzamosan az NGA felállított egy könyvtári képszervert, rátelepítve az IIIF nyílt forráskódú képi és megjelenítési API-jait (*Image API*, *Presentation API*). Programokat fejlesztettek az IIIF-kompatibilis képek feldolgozásához, illetve a MARC21-es bibliográfiai és állományadat-metaadatok megfeleltetéséhez a képek JSON-formátumú IIIF-manifesztációinak létrehozása céljából. A rendszer felépítése a következő: az adatok szintjén a képszerveren többrétegű, ún. piramiskódolású TIFF formátumú képanyagot tárolnak. A megjelenítésért felelős képi API-nak a *Cantaloupe*-ot választották, amely támogatja a formátumok széles kínálatát (pl. a JPEG-et és a TIFF-et), hatékony teljesítményt nyújt a többrétegű TIFF-ek kezelésében, és az autorizáció (megtekintési/letöltési jogosultság) ellenőrzésére is alkalmas. A JSON-alapú manifesztáció-generátort a képszerveren hosztolják, és összeköttetésben áll az *Alma* könyvtári platform *REST API*-jával, biztosítva a metaaadatok átvételét. Képnézegetőnek a *Universal Viewer* és a *Mirador Viewer* szoftvereket használják; a *Universal Viewer* be van ágyazva a *Primo* felhasználói felületébe, és olyan felhasználóbarát funkciókkal bír, mint a nagyítás, a görgetés vagy a kinyitható/összecsukható információs panel a bibliográfiai és állományadatokkal.
A digitális munkafolyamat első lépéseként a katalógusban minden olyan bibliográfiai rekordhoz, amely tartalmaz IIIF-feldolgozásra szánt képeket, a felvételezési folyamat során generált táblázatok felhasználásával az *Alma REST API* digitális állományadatokat hoz létre. Emellett kitöltésre kerül a 957-es MARC-mező a *manifest* érték beállításával, ami megjelöli az *Alma* számára az exportálandó rekordot, amely ezt követően bináris kódként továbbítódik a manifesztáció-generátornak. Ez utóbbi éjszakánként futva automatikusan beilleszti a bibliográfiai metaadatokat egy JSON-fájlba; ezzel egy időben az *Alma REST API* visszakeresi a digitális állományadatokat, és megfelelteti a képeket ugyanazon manifesztáció adatsorának. A manifesztáció JSON-fájljának végső kimenetét elnevezik a forrásrekord egyedi azonosítója után, majd a 957-es mező „megtekinthető” (*viewer*) értéket vesz fel az *Alma REST API* visszacsatolása révén. Az utolsó lépés egyúttal jelzést küld a *Primo* rendszernek az IIIF-képnézegetővel böngészhető anyagok megjelenítésére, így a digitalizált dokumentumok képfájljai láthatóvá válnak a használók számára a könyvtár *discovery* felületén a hagyományos katalógusadatok mellett.

(Bódog András)

Lásd még 92

Számítógép-szoftver

129/2021

THELWALL, Mike [et al.]: Automatically detecting open academic review praise and criticism. – Bibliogr. **In:** Online information review. – 44. (2020) 5., p. 1057–1076.

A méltatás és a kritika automatikus detektálása a nyílt tudományos lektori értékelésekben

Lektorálás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szoftver; Tudományos kutatás

Ismeretes, hogy a tudományos cikkek szaklektori értékelései (*peer reviewer evaluations*) a tartalom és az átfogó bírálatok szempontjából is változatosságot mutatnak, mindemellett fontos tudományos publikációs garanciát jelentenek. A cikk bemutatja a *PeerJudge* nevű érzelemelemző programot, melynek célja a méltatás és a kritika detektálása a lektori értékelésekben. Arra tervezték, hogy támogassa a szerkesztőségi döntéseket és a lektorokat a tudományos publikálás folyamatában, valamint a pályázatok elbírálásával kapcsolatos munkafolyamatokat. A *PeerJudge* első verzióját az *F1000Research* nyílt lektorálású (*open peer review*) publikációs platformjának lektori értékeléseire szabták.
A *PeerJudge* egy lexikai érzelemelemző megközelítést alkalmaz, ember által kódolt kiinduló érzelemlexikonnal, illetve gépi tanulási beállításokkal és kiegészítésekkel. Egy *F1000Reasearch* fejlesztőkorpuszra építve alakították ki, majd egy eltérő *F1000Research* tesztkorpusz alapján értékelték a lektori ítéleteket felhasználva.
A *PeerJudge* pontosabban képes előre jelezni az *F1000Research*-bírálatokat a lektorok negatív kommentárjaiból, mint a semleges (*baseline*) megközelítések, noha a pozitív kommentárokból nem, amelyek úgy tűnik, általában nincsenek összefüggésben a lektori döntésekkel. Az *F1000Reasearch* poszt-publikációs lektorálási eljárása során a detektált ne-

gatív kommentárok hiánya megbízható indikátornak bizonyul arra, hogy a cikk „elfogadott" lesz, ám a mérsékelten negatív kommentárok jelenléte egyaránt vezethet „elfogadás" vagy „elfogadás fenntartásokkal" döntéshez.
A *PeerJudge* az első transzparens mesterségesintelligencia-megközelítés a lektori értékelések érzelemdetektálásához. Felhasználható a rendellenes értékelések azonosítására – melyek szövege potenciálisan nincs összhangban a bírálatokkal – mind egyedi ellenőrzések, mind a rendszerszintű torzítások felmérése során.

(Autoref.)

Lásd még 100, 123, 128

Elektronikus könyvtár

130/2021

RICHTER, Vít: Národní digitální knihovna – jak se mohou zapojit knihovny a jejich uživatelé. – Bibliogr. **In:** Čtenář. – 72. (2020) 9., p. 325–327.

Nemzeti Digitális Könyvtár – hogyan csatlakozhatnak a könyvtárak és használóik

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Központi szolgáltatások; Nemzeti könyvtár; Szerzői jog

A cseh nemzeti könyvtár keretében működő Nemzeti Digitális Könyvtár (https://ndk.cz/) új szolgáltatásként, a közös jogkezelő szervezetekkel kötött licencszerződések alapján teljes szövegű hozzáférést biztosít az ország területén 1989-ig megjelent dokumentumokhoz (könyvek, periodika) – beleértve azokat is, amelyeknek szerzői jogi védelme (a szerző halála óta eltelt 70 év) még nem járt le. Ezen kívül teljes szöveggel elérhetőek azok a dokumentumok, amelyek már nem állnak szerzői jogvédelem alatt. A XX. század elejéig megjelent digitalizált dokumentumok teljes szövegű elérése eddig is biztosított volt, az újabbaké azonban kizárólag a digitális másolatot készítő könyvtár tereiben és számítógépein volt lehetséges. A jelenlegi új szolgáltatás ellenben távoli hozzáférést tesz lehetővé a partnerintézmények és használóik számára.
A Nemzeti Digitális Könyvtárban elérhető dokumentumok egy része tehát ún. kereskedelmi forgalomban nem kapható mű. Ezek listájára olyan művek kerülnek, amelyek semmilyen kiadásban nem szerezhetők be észszerű erőfeszítések megtétele mellett a kereskedelem szokásos csatornáin keresztül a javaslat benyújtásától számított hat hónapon belül, illetve használatukra nem vonatkoznak értékesítési licencfeltételek (pl. e-könyves forgalmazás esetén); a jogtulajdonos kérheti műve törlését a listáról. 2020 folyamán a Nemzeti Digitális Könyvtárban 74 145 könyvet és 2408 időszaki kiadványt tesznek közzé az 1989-ig megjelent, kereskedelmi forgalomban már nem kapható művekből, 2021-től pedig hozzáférhetővé teszik a 2007-ig megjelent könyveket és a 2009-ig megjelent periodikumokat is a felületen. A nemzeti könyvtár digitalizált művei mellett bekerülnek a Morva Területi Könyvtár és más könyvtárak digitalizált anyagai is, amelyek digitalizálását a VISK 7 projekt keretében finanszírozták. A *Kramerius* programban szereplő tudományos akadémiai és más területi könyvtárak digitalizált dokumentumai hosszú távon szintén a közös Nemzeti Digitális Könyvtár részeivé válnak majd.
A szolgáltatás távoli eléréssel a teljes szövegű dokumentumok olvasását teszi lehetővé, de másolatkészítést nem. A használathoz a megfelelő technikai eszközök mellett kizárólag regisztráció szükséges, a szolgáltatás a könyvtárak és használóik számára is teljesen ingyenes. A hozzáférés biztosításához a nyilvános könyvtárak megállapodást kötnek a Nemzeti Digitális Könyvtárral, melyben néhány feltételt teljesíteniük kell. Ilyen például a belépési nyilatkozat kitöltése, a szolgáltatás szabályainak megismertetése a regisztrált használókkal, aktualizált nyilvántartás vezetése a használókról, a használók e-mailes azonosítása, e-mail-címeik rendszeresen frissített kimutatása, adatkezelési hozzájárulás a használóktól, valamint jogszerűtlen kezelés esetén a használóra vonatkozó személyes adatok átadása az illetékes közös jogkezelőnek vagy a hatóságnak.
A cél az, hogy bárhonnan elérhetőek legyenek a digitalizált dokumentumok. A könyvtárak a szolgáltatáshoz folyamatosan csatlakoznak: a Nemzeti Digitális Könyvtárat jelenleg főként a felsőoktatási könyvtárak, a tudományos könyvtárak, továbbá a központi cseh könyvtári portálhoz (*knihovny.cz*) csatlakozott könyvtárak veszik igénybe, többségében olyanok, akik az azonosítást a felsőoktatási portál keretében végzik (*eduID.cz*). A többi könyvtár csatlakozása fokozatosan várható. A folyamat részletes menetét a könyvtárak részére a https://dnnt.nkp.cz/knihovny.html#JakSeZapojit oldalon tették közzé. Ha egy

könyvtár még nem tagja a rendszernek, a nála jelentkező használókat átirányíthatja olyan könyvtárakhoz, amelyek már korábban csatlakoztak. A könyvtárak és a használók számára a Nemzeti Digitális Könyvtár felhasználói útmutatót biztosít, amely megkönnyíti a keresést az adatbázisban.

(Prókai Margit)

Lásd még 94, 96, 122, 123

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

Lásd 80, 112, 120, 122, 133

Kiadói tevékenység

131/2021

BJÖRK, Bo-Christer – KORKEAMÄKI, Timo: Adoption of the Open Access business model in scientific journal publishing : a cross-disciplinary study. – Bibliogr. **In:** College & research libraries. – 81. (2020) 7., p. 1080–1094.

A nyílt hozzáférés üzleti modelljének adaptálása a tudományos folyóirat-kiadásban: tudományterületek közötti vizsgálat

Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Nemzetközi helyzetkép; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos és szakkönyvtárak

Az elmúlt 25 évben a tudományos folyóirat-kiadók gyorsan áttértek a túlnyomórészt elektronikus terjesztésre, de a piacon továbbra is az „olvasó fizet” üzleti modell dominál. A nyílt hozzáférésű (*Open Access*, OA) publikálás, amelynek során a cikkek szabadon olvashatók az interneten, lassan 20% közelébe növelte a piaci részesedését, de nem váltotta be a gyors elterjedés vízióját, melyet sok korai támogatója jósolt. Az OA növekedése emellett a tudományterületek között is nagyon egyenlőtlenül alakult. A szerzők arról számolnak be, hogy a *Scopus* által indexelt 18 tudományterületen a nyílt hozzáférés piaci részesedése 27% (mezőgazdaság) és 7% (üzleti tudományok) között mozog. A különbségek sokkal hangsúlyosabbak azon folyóiratok esetében, amelyeket a kereskedelmi tudományos publikálást uraló négy országban (USA, Egyesült Királyság, Németország és Hollandia) adnak ki. A cikk szerzői bemutatják az ellentétes fejleményeket hat tudományterületen. A megfigyelt különbségek lehetséges magyarázataként a publikációs díjak kifizetésére szolgáló források elérhetősége, a kutatásfinanszírozó szervezetek felőli nyomás és a tudományterület-specifikus kutatási kommunikációs kultúrák sokfélesége merül fel.

(Autoref.)

132/2021

KOLGANOVA, Ada Aronovna: Izdano starejšej teatral'noj bibliotekoj. – Bibliogr. **In:** Bibliografiâ i knigovedenie. – (2020) 5., p. 116–124.

Res. angol nyelven

A legrégebbi színházi könyvtár kiadványai

Bibliográfia -színművészeti; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Országos szakkönyvtár -színművészeti; Szakirodalom -színművészeti

Az 1756-ben alapított Szentpétervári Állami Színházi Könyvtár (*Sankt-Peterburgskaâ gosudarstvennaâ teatral'naâ biblioteka*, SPTB) munkatársai a színházi vonatkozású könyvek (szélesebb értelemben művészeti könyvek) történetének tanulmányozásához nélkülözhetetlen „könyvkiadói csomagot” állítottak össze. Oroszországban a színházi kötetek sorsa szorosan kapcsolódik az ország legrégebbi színházi könyvtárához, ezen belül pedig a kiadói munkához: legnagyobbrészt a régi (archív) dokumentumok kiadásához, a ritka könyvek és egyéb anyagok újrakiadásához (ld. http://sptl.spb.ru/izdaniya-spbgtb). A „Teatralka”-nak becézett könyvtár kiadói tevékenysége elsősorban az orosz színjátszásnak az intézmény gyűjteményében lévő dokumentumokban tükröződő

történetét tárja fel. Az első kiadványuk a *Birûč* című folyóirat (1918–1921) volt.
Módszertani ajánlások és szakértő tanácsadók hiányában a könyvtár munkatársai saját munkafolyamatot dolgoztak ki. Ennek lényege, hogy a gazdag gyűjtemény és a különleges archív anyagok (kéziratok, vázlatok, szövegkönyvek stb.) alapján az egyedi (ritka) könyveket korszerű formában adják ki, és készítenek elő új kiadványokat. Jelentős azoknak a könyveknek az újrakiadása, amelyek alapján a kutatás számára (újra) elérhetővé váltak a korai publikációk; további cél, hogy objektíven bemutassák az orosz kultúrtörténet eseményeit. Nagy visszhangot keltett *N. V. Drizen* XX. század eleji művének újrakiadása, amely a drámák cenzúrázásának történetéről, sajátosságairól szól a cárok uralkodása idején.
Az SPTB-nek fontos szerepe van a színházművészeti könyvek nemzeti bibliográfiájának szerkesztésében is. A forráskutatáshoz nélkülözhetetlen színházi kézikönyvek hagyományos kiadása a XIX. században kezdődött, ezeket ma „színházi évkönyvnek" neveznénk. A cári, majd a leningrádi színházak repertoárja régóta az SPTB kartotékjai és archív anyagai alapján készült. Ma a színházi bibliográfia legmunkaigényesebb és legbonyolultabb iránya a napi előadások feldolgozása. Alapmű és egyúttal a kézikönyvek mintája az *Alekszandrinszkij Színház repertoárja: 1917–2012. Premierek és felújítások*. A munka nehézségét az okozza, hogy egy-egy színdarabot az idők folyamán más-más címen, rendezésben, tartalommal mutattak be; a változatokat a bibliográfiai leírásban az alapműhöz kapcsolódóan kell rögzíteni. Két színházi könyvtár szakemberei már negyed évszázada dolgoznak az összes darabot egységbe foglaló *Az orosz dráma repertoárja* bibliográfiai projekten. Különlegességnek számít az 1846–1917 közötti időszak ismert és ismeretlen esztrádműveinek cenzúrapéldányait feldolgozó katalógus. A fentiek mellett számos személyi bibliográfia is készül.
A tudományos szinthez közelít az SPTB *Színházi örökség* című kiadványsorozata; a könyvtár fennállásának 260. évfordulójára (2016) készített kötetben a fő rész a dramaturgiával foglalkozó publikációkat tartalmazza, a *Bibliográfia* fejezet a könyvtár igazgatóinak biobibliográfiája. Hasonló sorozat a számozott, de rendszertelenül megjelenő *Jegyzetek* (*Zapiski SPTB*) kezdeményezés, amely gyakran közöl idegen nyelvű cikkfordításokat, új rovata a *Színházi kritika*. Készülnek összeállítások szentpétervári színházi nagyságok jubileumai alkalmából; a bibliográfiák különlegessége, hogy a színészekről szóló cikkek leírása mellett a közreműködésükkel készült filmeket és színielőadásokat is feldolgozzák.
Az SPTB munkatársai a többi könyvtárhoz képest sokat publikálnak. A szakmai elhivatottsághoz kapcsolódik a sajátos színházi-bibliográfiai iskola. Említésre méltó még a *Cikkek a balettről* című kiadvány, valamint a legrégibb orosz színház fennállásának 250. évfordulójára kiadott *Hetven év a földszinti ülésekben* című könyv. A színházak és a főiskolák részéről igény mutatkozik a dramaturgiával foglalkozó kiadványokra is.
Az SPTB kiadványaiban helyet kellene adni a könyvtár, az Alekszandrinszkij Színház és a Színművészeti (Szcenikai) Intézet által közösen szervezett tudományos konferenciák anyagainak is.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 79, 104, 123, 129

Közművelődés

133/2021

HÄNSSLER, Boris: Fernweh : die digitalen Medientrends entwickelten sich in diesem Jahr im Schatten der Pandemie : ausgerechnet da entstanden notgedrungen Innovationen **In:** BuB. – 72. (2020) 10., p. 546–549.

Res. angol és francia nyelven

Elvágyódás: idén az online médiatrendeket a járvány formálta – ennek köszönhető a kényszer szülte innováció

Információtechnológia; Közművelődés; Közgyűjtemény; Rendezvény; Szolgáltatások

A cikk szerzője, *Boris Hänßler* szabadúszó újságíró a világjárványra adott válaszokról számol be: először a *Summer of Solidarity* [*A szolidaritás nyara*] weboldalról, melyen 2020 nyarán Európa „emberi történetei" jelentek meg, majd a bezártság miatti élményekről: az erkély-életről, a maszkban végigült színházi előadásokról és az üres kocsmákban rendezett koncertekről. Nyilvánvaló, hogy az online világ uralkodott a nyáron, s persze az unalom, a frusztráció, az egzisztenciális félelem – bár volt remény, szolidaritás és kreativitás is. Vásárok, koncertek, kiállítások, színházak, mozik, iskolák zártak be hosszabb időre. Nem maradtunk azonban szellemi táplálék nélkül: a közszolgálati televíziók (ZDF, ARD) virtuális tantermeket hoztak létre, az újságok tippeket adtak a *home*

office-hoz, a kiadók ingyenes tankönyveket kínáltak, a gyerekeknek *Ruth* és *Anne Löwenstein* 60 napon át minden reggel 8-kor ajánlott ingyenesen letölthető kézműves tevékenységeket, játékokat, rejtvényeket. Hirtelen minden médium, kulturális és oktatási intézmény próbálta online elérhetővé tenni szolgáltatásait; az eddig elhanyagolt digitalizáció alapvetővé vált. 2020 nyara a kényszer nyomására keletkezett innováció nyara lett. Ezt először a *re:publica* konferencia tette világossá: májusban rendezték volna, de mivel korábban a lipcsei könyvvásárt lemondták, a szervezők úgy döntöttek, egy évvel elhalasztják az „analóg" konferenciát, és helyette *re:publica remote*-ot tartanak. Egy online konferencián azonban „az emberek nem figyelnek úgy, mint offline" – mondta *Wojciech Reinhardt*, a berlini MCC ügynökség igazgatója. Egy helyszíni 45 perces előadás általában nem okoz gondot a hallgatóságnak, de videón már nem néznék meg az emberek – otthoni környezetben nem állandó a figyelem. A rendezvényszervezők mégis azt hiszik, hogy az online forma szerves része marad a vásároknak és konferenciáknak a korlátozások múltával is. „Bizonyos események jobban működnek online, míg mások profitálnak a hibrid megoldásokból is" – jegyezte meg *Thorben Grosser*, az *Eventmobi* munkatársa.

A kulturális intézmények szembesültek azzal, hogy kis költségvetésük mellett online kell hozzáférhetővé tenniük anyagukat – és eredetiségre, kreativitásra is szükség van. Több múzeum élt a Google eszközeivel. Jóval a járvány előtt indult a *Google Art & Culture* projektje a múzeumokkal és egyéb közgyűjteményekkel együttműködve a kultúra digitális megörökítése és kézzelfoghatóvá tétele érdekében. A New York-i *Metropolitan Museum of Art* a *Google Street View*-t használta fel kiállítóterei virtuális bebarangolásához; a módszer hátulütője, hogy nincs mód elolvasni a műtárgyakhoz tartozó ismertetéseket. A *British Museum* ellenben egy, az idő és a tér koordinátáit összekapcsoló interaktív virtuális teret hozott létre, ahol az érdeklődő minden információhoz hozzájuthat (https://britishmuseum.withgoogle.com/). Azok a múzeumok voltak előnyben, melyek már a járvány előtt komolyan vették a digitalizálást, mint az amszterdami *Rijksmuseum*: az intézmény már tíz éve ingyenesen hozzáférhetővé tette az összes kiállítás képeit, ami most megtérült. „Számunkra az online látogatás éppolyan fontos, mint az offline" – mondta *Nanet Beumer*, a *Rijksmuseum* digitális területének felelőse. Másutt is nagy az érdeklődés a virtuálisvalóság-technológia iránt – tapasztalta *Mathias Wolk*, a hamburgi *VRtual X* munkatársa.

Nem kell sok, hogy otthonukban is elérjék az embereket. Számos művész, zenész és író jelentkezett a lezárás alatt (gyakran otthonából) videón keresztül: verset mondtak, regényből olvastak fel, vagy zenéltek. A berlini Állami Opera a *Carmen*t közvetítette az interneten több mint 160 ezer néző előtt. Feltűnő, hogy milyen fontos lett a kultúra hirtelen az egész világon, ott is, ahol korábban nem kapott kiemelt figyelmet. Állami támogatású olvasásnépszerűsítő kampányokra, olvasómaratonokra és „járványirodalmi" platformokra is akadt példa.

A klasszikus könyvkiadók valószínűleg nem kampányolnak most; van elég problémájuk a beküldött kéziratokkal. A járvány alatt a helyzet tovább romlott, mivel a lektorok is otthon dolgoztak. Mindemellett új szelek fújnak a kéziratkezelésben: a *kladde, the creators GmbH* nevű startup-vállalkozás a Herder Kiadóval közösen kifejlesztette a *Scriptbakery AI*-t. „Láttuk, milyen lassú a kéziratgondozás folyamata" – közölte *Jonas Navid Al-Nemri* ügyvezető. A mesterséges intelligenciát használó szoftver segíti a szerkesztőket a digitális ügykezelésben és (szövegelemzéssel) a beküldött kéziratok előzetes szűrésében, továbbá még a visszautasító levelet is biztosítja a szerkesztőknek. Fontos az is, hogy a megjelent könyveket meg is vegyék. Ennek elősegítésére vállalkozott *Tudor Birlea* román viselkedéspszichológus, aki *Roxana Balan*nal együtt megalapította a *Freya Sense*-t. Szoftverük személyiségtípusokra osztja az embereket, és így célzottan ajánlható egy-egy a könyv a megfelelő olvasónak. Megemlíthető végezetül az *Eventbrite* nevű, általános kulturális témákkal kapcsolatos platform, amelynek fő profilja a rendezvényszervezés. Azoknak, akik ingyenesen nyújtanak valamit, nem kell a használatért fizetniük. A webhely vonzereje eklektikusságában rejlik.

(Murányi Lajos)

Lásd még 111

Határtudományok

Lásd 80, 97

Az ismertetett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	40. (2020) 4.
AIB studi (IT)	60. (2020) 3.
American libraries (US)	51. (2020) 11/12.
Annals of library and information studies (IN)	67. (2020) 4.
Bibliografiâ i knigovedenie (RU)	(2020) 5.
Bibliotekovedenie (RU)	(2020) 4.
Biblioteksbladet (SE)	106. (2021) 1.
Bibliothek (DE)	44. (2020) 3.
Bibliotheksforum Bayern (DE)	14. (2020) 4.
Bibliotheksdienst (DE)	54. (2020) 10-11.
BuB (DE)	72. (2020) 10., 11.
Collection management (US)	45. (2020) 3.
College & research libraries (US)	81. (2020) 7.
College & research libraries news (US)	81. (2020) 7., 9.
Computers in libraries (US)	40. (2020) 8., 9.
Čtenář (CZ)	72. (2020) 9.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	32. (2020) 2.
Education for information (I)	36. (2020) 2., 3., 4.
The electronic library (GB)	38. (2020) 5/6.
Information technology and libraries (US)	39. (2020) 3., 4.
ITlib (SK)	24. (2020) 4.
Journal of business & finance librarianship (US)	25. (2020) 1-2.
Journal of documentation (GB)	76. (2020) 6.
Journal of education for library and information science (GB)	61. (2020) 4.
Journal of librarianship and information science (GB)	52. (2020) 3., 4.
Knižnica (SK)	21. (2020) 4.
Knowledge organization (I)	47. (2020) 8.
LIBER quarterly (I)	30. (2020) 1.
Libri (I)	70. (2020) 4.
Medical reference services quarterly (US)	39. (2020) 4.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2020) 4., 5.
New review of children's literature and librarianship (GB)	25. (2019) 1-2.
Online information review (GB)	44. (2020) 5.
Reference services review (US)	48. (2020) 3.
Science & technology libraries (US)	39. (2020) 4.
The serials librarian (US)	78. (2020) 1-4.
Technical services quarterly (US)	37. (2020) 3.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	67. (2020) 5-6.